

UNITED
NATIONS
BOSNIA AND
HERZEGOVINA

JOINT
SDG
FUND

Давање приоритета дјеци:

АРГУМЕНТАЦИЈА У ПРИЛОГ УЛАГАЊУ
У РАНИ РАЗВОЈ ДЈЕЦЕ

РЕПУБЛИКА СРПСКА

Садржај

Извршни сажетак	8
Увод	22
Преглед	23
Контекст.....	24
Студија	34
Здравље И Прехрана	36
Контекст.....	37
Интервенције.....	41
Користи	42
Трошкови	45
Економичност	46
Трошак Недјеловања	47
Омјер користи и трошкова	48
Сажетак и препоруке	48
Предшколско Васпитање И Образовање	50
Контекст.....	51
Интервенције.....	56
Користи	57
Трошкови	61
Трошак Недјеловања	62
Омјер користи и трошкова	63
Сажетак и препоруке	64
Социјална заштита	65
Контекст.....	66
Интервенције У Области Социјалне Заштите:	
Моделовање Доплатка За Дјецу	68
Користи	69
Трошкови	76
Трошак Недјеловања	78
Омјер користи и трошкова	80
Сажетак и препоруке	81
Закључци И Препоруке	83
Препоруке	85

Попис слика

Слика 1: Структура извјештаја.....	24
Слика 2: Оквир подстицајне његе.....	25
Слика 3: Хекманова крива – Поврат на улагање: Економски утицај улагања у рани раст и развој.....	26
Слика 4: Структура становништва Босне и Херцеговине, 2020. и 2050.	28
Слика 5: Кључна статистика развоја у раном дјетињству за РС.....	32
Слика 6: Додатне смрти дјеце избјегнуте интервенцијом према сценаријима А и Б, са њиховим пропорционалним доприносом укупним означеним избјегнутим смртвама дјеце, у периоду од 2022. до 2052. године.....	44
Слика 7: Очекиване године школовања по дјетету према основном сценарију, Сценарију повећања А и Сценарију повећања Б.....	58
Слика 8: Неплаћени рад за бригу о домаћинству мушкараца и жена у Источној Европи по врсти неплаћеног рада у области бриге за домаћинство, у минутама по 24-часовном дану.	59
Слика 9: Додатне жене које учествују на тржишту рада и стопа учешћа радне снаге, годишње, Сценарио повећања А и Сценарио повећања Б.	60
Слика 10: Разлике у моделованим сценаријима повећања.....	69
Слика 11: Правци утицаја на социјалну заштиту.	70
Слика 12: Лорензова крива прије и после трансфера.....	76
Слика 13: Сажетак – Трошак недјеловања 2022 – 2050. за сценарије повећања А и Ц, Б и Д и Е.....	80

Попис табела

Табела 1: Пројекција броја дјеце у Републици Српској (2020 - 2050.)	28
Табела 2: Законодавство и политике о раном расту и развоју дјеце	29
Табела 3: Сажетак метода моделовања	35
Табела 4: Здравље и прехрана – политика и програмирање	38
Табела 5: Моделоване интервенције, нулто стање и циљане стопе	41
Табела 6: Додатне смрти дјеце и DALY (код дјеце, мајки и укупно) избјегнути према сценаријима проширења А и Б, годишње и укупно, 2022 - 2052.	43
Табела 7: Монетизација користи за Сценарио проширења А и Сценарио проширења Б, у 10-годишњем периоду и укупно. Изражено у КМ, прилагођено за инфлацију	45
Табела 8: Укупни додатни трошкови за сценарије проширења А и Б, у различитим периодима. Трошкови су изражени у КМ, прилагођено за инфлацију и дисконтвано по стопи од 3%	46
Табела 9: Економичност проширења пакета PPP-а за Сценарио А и Сценарио Б у различитим временским оквирима. Изражено у КМ, прилагођено за инфлацију и дисконтвано по стопи од 3%	47
Табела 10: Економске користи, трошкови и трошкови недјеловања за сценарије А и Б у различитим временским оквирима	47
Табела 11: Омјери користи и трошкова за проширење интервенција у области раног раста и развоја према сценаријима А и Б, у различитим периодима	48
Табела 12: Законодавство повезано са предшколским васпитањем и образовањем	53
Табела 13: Циљеви повећања ПВО према старосној групи и сценаријима повећања	56
Табела 14: Монетизација додатних користи од повећања година школовања. Изражено у КМ и дисконтвано по стопи од 3%	58
Табела 15: Монетизација додатне користи од повећаног учешћа жена у радној снази према сценаријима повећања А и Б, изражено у КМ и дисконтирано по стопи од 3%	61
Табела 16: Укупни додатни трошкови за сценарије повећања А и Б, у различитим периодима. Трошкови су изражени у КМ, прилагођени за инфлацију и дисконтвани по стопи од 3%	62
Табела 17: Економске користи, трошкови и трошкови недјеловања за сценарије А и Б у различитим временским оквирима	63
Табела 18: Омјери користи и трошкова за проширење приступа ПВО-у за сценарије А и Б, у различитим временским оквирима	63
Табела 19: Додатне избјегнуте смрти дјеце, YLL-ови, YLD-ови, DALY-јеви и случајеви застоја у расту (просјечни и укупни) за сценарије повећања А-Д током периода од 10 година	71
Табела 20: Додатно избјегнуте смрти дјеце, YLL-ови, YLD-ови, DALY-јеви и случајеви застоја у расту (просјечни и укупни) за Сценарио проширења Е у периоду од 10 година	71
Табела 21: Додатна дјеца која завршавају основну школу, средњу школу, ступају у радни однос, излазе из сиромаштва и повећавају животне приходе (просјечне и укупне) за сценарије А-Д током периода од 10 година. Приходи су изражени у КМ и дисконтвани по стопи од 3%	73
Табела 22: Додатна дјеца која завршавају основну школу, средњу школу, ступају у радни однос, излазе из сиромаштва и повећавају животна примања (просјечна и укупна) за сценарије А-Д у периоду од 10 година. Приходи су изражени у КМ и дисконтвани по стопи од 3%	73
Табела 23: Монетизација користи за сценарије повећања А-Д у периоду од тридесет година. Изражено у КМ и дисконтвано по стопи од 3%	74
Табела 24: Монетизација користи за Сценарио проширења Е у периоду од 30 година. Изражено у КМ и дисконтвано по стопи од 3%	75
Табела 25: Укупни додатни трошкови за сценарије повећања А-Д, у различитим периодима. Изражено у КМ и дисконтвано по стопи од 3%	77
Табела 26: Укупни додатни трошкови за Сценарио Е, у различитим периодима. Изражено у КМ и дисконтвано по стопи од 3%	78
Табела 27: Економске користи, трошкови и трошкови недјеловања за сценарије А и Б у различитим периодима	79
Табела 28: Економске користи, трошкови и трошкови недјеловања за Сценарио Е, у различитим периодима	79
Табела 29: Омјери користи и трошкова за доплатак за дјецу према сценаријима повећања А-Д у различитим периодима	81
Табела 30: Омјер користи и трошкова за доплатак за дјецу у оквиру Сценарија Е, у различитим периодима	81
Табела 31: Табеларни преглед препорука	92

СКРАЋЕНИЦЕ

BCG	Вакцина Bacille Calmette-Guerin
BCR	Омјер користи и трошкова
БиХ	Босна и Херцеговина
CBA	Анализа трошкова и користи
CEA	Анализа економичности
CwD	Дјеца са сметњама у развоју
DALY	Година живота прилагођена сметњама у развоју
DHS	Демографска и здравствена анкета
DPT	Вакцина против дифтерије, пертусиса и тетануса
PPP	Рани раст и развој (PPP)
PPPI	Индекс развоја у раном дјетињству
ECEC	Предшколско васпитање и образовање
ЕУ	Европска унија
БДП	Бруто домаћи производ
HDI	Индекс људског развоја
IBCR	Омјер растуће користи и трошкова
ICER	Омјер растуће економичности
ILO	Међународна организација рада
LAY	Година прилагођена учењу
LiST	Инструмент за спашене животе

MICS	Анкета кластера вишеструких показатеља
NPV	Нето садашња вриједност
ODA	Службена развојна помоћ
OHT	Јединствени здравствени алат
ORS	Раствор за оралну рехидрацију
РС	Република Српска
SDG-и	Циљеви одрживог развоја
ПДВ	Порез на додатну вриједност
YLD	Године живота са инвалидитетом
YLL	Изгубљене године живота

ИЗВРШНИ САЖЕТАК

Широка истраживања показују да су ране године у животу дјетета заиста важне.

Последњих година се појавила огромна количина доказа који говоре у прилог томе да улагања у раном дјетињству имају највећи поврат од свих интервенција људског капитала. Лонгитудиналне студије из широког спектра студија случаја показују да дјеца која похађају квалитетне предшколске програме имају вишеструке користи, које се, између осталог, огледају у бољим резултатима на тестовима, бољим стопама матурирања/дипломирања, смањеној друштвеној искључености и вишедимензионалном сиромаштву, мањим стопама криминала и делинквенције те бољим дугорочним приходима.¹ Важно је нагласити да улагање у рани раст и развој (РРЗ) може бити покретач напретка у оквиру циљева одрживог развоја и играти централну улогу у остваривању основних права дјетета утврђених Конвенцијом о правима дјетета.

Важност раног раста и развоја у Републици Српској (РС) не може се потцјењивати.

Република Српска се суочава са све старијим и малобројнијим становништвом, што представља пријетњу економском и социјалном развоју овог ентитета.² Од 2002. године укупно становништво је у сталном опадању, а 2021. године само је %13 становништва РС-а млађе од 15 година.³ Оваква демографска слика је резултат ниске стопе наталитета и високе стопе исељавања. У 2020. години, у РС-у је живјело око 56.250 дјеце старости од 0 до 6 година, што је бројка која ће се до 2050. године смањити на око 40.676.⁴ Ова популација мора бити у центру пажње хитне политике и улагања. Рани раст и развој је посебно важан имајући у виду овај демографски контекст. Са мање дјеце и ограниченим ресурсима, РС мора његовати квалификовану и продуктивну младу радну снагу да би одржала и побољшала економске и социјалне услове.

У последњих петнаест година постигнут је напредак у стварању повољног политичког окружења за екосистем раног раста и развоја. То укључује *Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању (2007.)*, *Закон о социјалној заштити РС-а (2011.)*, Стратегију развоја предшколског, основног и средњег васпитања и образовања РС за период 2030 - 2022. и Програм за рани раст и развој дјеце у РС-у за период 2022. до 2028. г. Међутим, Република Српска има јасне прилике за улагање у младе генерације које су неискориштене. Потребни услови за преживљавање, напредак и испуњавање пуног потенцијала мале дјеце у РС нису испуњени. **Дјеца у раном узрасту у РС-у изложена су сиромаштву, ускраћивању и токсичном стресу; исходи у погледу здравља и прехране дјеце су лоши, а упркос значајним напређењима, могућности за рано учење су потиснуте широм РС-а.**

Потрошња у социјалним секторима (здравље, образовање, социјална заштита) неадекватна је за испуњавање потреба. Буџети за социјални сектор су централизовани на нивоу ентитета РС и њима управљају Министарство здравља и социјалне заштите РС, Министарство просвјете и културе РС и Јавни фонд за дјечју заштиту РС. Међутим, главни извор финансирања буџета за предшколско васпитање и образовање и центре за социјални рад су општине и градови, док Фонд здравственог осигурања Републике Српске финансира систем доприноса за здравствено осигурање. Издаци у социјалним секторима, а нарочито они који се односе на дјecu, често су недовољни, а и гдје је финансирање адекватно, исходи по дјecu су испод жељеног нивоа. Ове бројке крију значајне неједнакости у исходима међу групама мале дјеце у односу на ромску дјecu, дјecu са сметњама у развоју, дјecu из руралних подручја или породица са ниским приходима и дјecu миграната/избјеглица која су сва суочена са додатним изазовима.

- 1 P. Engle et al. (2011). 'Strategies for reducing inequalities and improving developmental outcomes for young children in low-income and middle-income countries', [Стратегије за смањење неједнакости и унапређење развојних резултата дјеце у раном узрасту у земљама са ниским и средњим приходима] *Lancet*, 378:9799, 1339-53
- 2 UNICEF (2020) Situation Analysis of Children in Bosnia and Herzegovina [Ситуациона анализа дјеце], (UNICEF Sarajevo, Bosnia i Hercegovina)
- 3 Републички завод за статистику (2021). „Процена броја становника 2013 - 2021.“, Републички завод за статистику Републике Српске, објављено на интернету. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/front/article/5407/?left_mi=None&up_mi=&add=None
- 4 Републички завод за статистику (2020). Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070. Процене броја становника односе се на сценарио С2 - са подацима службене виталне статистике Републике Српске (живорођени и умрли) и службеним подацима о унутрашњим миграцијама (између Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине/Брчко дистрикта)

i. Студија

У том контексту, припремљена је аргументација за промовисање већих улагања у малу дјецу од зачећа до шесте године у РС-у. Она је дио ширег заједничког програма УН-а под називом „У сусрет екосистему финансирања циљева одрживог развоја у БиХ“. У контексту циљева одрживог развоја, снажни рани раст и развој је предуслов, нарочито у борби против сиромаштва, неједнакости и социјалне искључености те промовисању мира и сигурности. Улагање у рано дјетињство, дакле, поставља снажне темеље за развој, повећава дјелотворност образовног и здравственог система, побољшава шансе за економску продуктивност и раст те доприноси праведнијим друштвима.

Сврха ове аргументације је да послужи као алат за заговарање и доношење одлука за актере у РС који су фокусирани на дјецу и допринесе бољим исходима за малу дјецу. Овим извјештајем настоји да се пружи подршка Републици Српској у дугорочном програмирању социјалне потрошње на основу података. Проактивним улагањем у развој људског капитала ће се створити најбољи могући услови за рани раст и развој и допринијети стварању окружења које његује будуће лидере у РС који ће предводити позитивне промјене у земљи. Актери фокусирани на дјецу требају се ослањати на његов садржај у погледу економских поврата и дјечијих права како би мотивисали већа улагања у дјецу. Осим тога, требају да користе доказе из ове студије како би нагласили темељну улогу раног раста и развоја у економском и социјалном развоју. Неулагање у малу дјецу треба позиционирати као нешто што потенцијално може поткопати друга улагања: без добро образоване, здраве и продуктивне радне снаге, економски развој ће бити ометен.

Ови аргументи су засновани на низу анализа трошкова и користи и трошкова недјеловања у три сектора која су најважнија за рани раст и развој – здравље и прехрана, образовање и социјална заштита. У сваком од ових сектора је изабран пакет интервенција заснованих на *Оквиру за подстицајну његу*. Затим су утврђени, квантификовани колико је то могуће, и монетизовани краткорочни, средњорочни и дугорочни трошкови и користи повезане са проширењем обухвата ових интервенција. Сprovedена је анализа низа алата и за сваки сектор су засебно представљени резултати. У анализи је процијењена разлика између трошкова и користи између полазног („без интервенције“) сценарија и два сценарија проширења:

Сценарио проширења А (брзо):

циљане стопе обухвата постигнуте до 2030. и одржавају се до 2052.,

Сценарио проширења Б (споро):

циљане стопе обухвата постигнуте у 2052.

ii. Здравље и прехрана

Критични дио раног раста и развоја је пружање основне здравствене заштите мајкама и новорођенчади, нутритивно адекватно храњење и позитивно родитељство. Ове интервенције могу да заштите дјецу од болести опасних по живот и да подрже њихово дугорочно здравље и унаприједи физички, когнитивни и психосоцијални развој. Широм РС-а, последњих су година забиљежена побољшања у здравственој заштити мајки и дјеце. Услуге здравствене заштите мајки и дјеце пружају се углавном бесплатно путем јавног примарног здравственог система. Готово 97 % трудница има најмање четири посјете у подручју антенаталне његе, док %99,7 жена рађа у здравственим установама.⁵ Пружање ове његе довело је до побољшања резултата, у погледу стопа смртности новорођенчади и дјеце које сада износе скромних 3,8 и 3,4 на 1.000 живорођених.⁶ У међувремену, важни показатељи развоја дјеце су такође обећавајући, при чему је скромних 0,4% дјеце у РС забиљежено као потхрањено, а 6,4% са застојем у расту.⁷

Приступ квалитетној здравственој заштити мајки и дјеце и даље је испод одговарајућег у РС-у. Иако је покривеност антенаталном његом порасла, постоје забринутости у погледу квалитете пружене његе.⁸ Патронажне посјете, на примјер, које су од кључне важности за подршку женама у успостављању дојења и праћењу раста њиховог дјетета, нуде се само једном (а у многим случајевима се уопште не

догађају). Нека здравствена питања која могу имати озбиљне дугорочне посљедице на мајке и дјецу, као што је перинатална депресија, остају углавном занемарена. Надаље, недостатак информација, доминантне културне праксе и недостатак програма подршке такођер онемогућавају боље исходе у погледу здравља и прехране дјеце, посебно у односу на обухват дојењем које је примјерено узрасту и имунизацијом дјеце. Ова питања посебно забрињавају у случају угрожених група укључујући Роме међу којима је стопа смртности новорођенчади и дјеце далеко изнад просјека са 24 односно 27 на 1.000 живорођених.⁹

Важан фактор који доприноси лошим здравственим и прехранбеним исходима за дјецу је преоптерећен и недовољно финансиран систем јавног здравства. РС издваја релативно висок удио свог БДП-а за здравствени сектор; међутим, у поређењу са другим земљама ЕУ, апсолутни издаци по глави становника прилично су ниски. РС је 2021. године за здравствени сектор издвојила 11,3% свог БДП-а: јавни издаци чине 7,8% БДП-а, док приватни издаци чине преосталих 3,5%.¹⁰ Тренутни издаци за здравство смањени су са 13,3% БДП-а у 2020. години (9,7% јавни, 3,6% приватни), али су порасли у износу по глави становника са 1055 КМ у 2020. на 1.181 КМ у 2021.¹¹ Међутим, док су издаци за здравство као постотак БДП-а виши од просјека ЕУ од 9,92%¹², издаци РС

5 Уницеф (2012). Анкета кластера вишеструких показатеља 2011.-12..

6 УНФПА процјена: Босна и Херцеговина (2013.-2018.)

7 Уницеф (2012). Кластер истраживање вишеструких индикатора (eng. MICS).

8 Ibid.

9 Уницеф (2012). Кластер истраживање вишеструких индикатора (eng. MICS).

10 Републички завод за статистику (2023). Здравствена статистика 2021., годишње издање. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

11 Ibid.

12 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство (% БДП-а). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=BA-EU>

по глави становника износе само 658,76 УСД, што је мање од једне шестине просјека ЕУ од 3476,43 УСД.¹³

Постоји забринутост у погледу једнакости, ефикасности и одрживости овог модела. Највећи терет носе послодавци, јер 83,6% прихода сектора јавног здравства долази од доприноса послодавца. Финансирање здравства у РС-у суочава се с одређеним проблемима одрживости, на примјер, стопа доприноса за обавезно здравствено осигурање у РС-у смањена је са 12,5% у 2013. на 10,2% у 2022. години.^{14 15} Постоји и забринутост у погледу квалитета издатака у сектору јавног здравства. Средства јавног здравства углавном се користе за капитална улагања и одређене програме јавног здравства и превенције. На примјер, у 2021. години више од једне трећине укупних издатака за здравство у РС-у односило се на болнице (36,8%), а мање од 3% на укупну превентивну заштиту.¹⁶ Чини се да то указује на недостатак економичности одлука о коришћењу здравствених ресурса. Плаћања за здравство мимо здравственог осигурања су и даље важан извор финансирања за тај сектор; међутим, она доприносе неједнакостима и сиромашењу. У РС-у дио приватних издатака у укупним издацима за здравство у 2021. години износио је 30,6%, што је двоструко више од европског просјека, и представља повећање у односу на 27,2%

из 2020. године.¹⁷

Овако високе стопе плаћања мимо здравственог осигурања су забрињавајуће јер то обично за посљедицу има одгађање и избјегавање лијечења најсиромашнијих домаћинстава због њихове немогућности да приуште трошкове мимо здравственог осигурања.¹⁸

НАЛАЗИ

Утврђено је да проширење обухвата тих критичних интервенција мајке и дјетета у области здравља и прехране доноси импресивне користи. Табела 1 приказује утицај ових интервенција на избјегавање смртних случајева дјеце и број изгубљених ДАЛУ-ја. Оба сценарија проширења имају значајан утицај на избјегавање морбидитета и смрти мајки и дјеце; међутим, Сценарио проширења А доноси веће користи, јер се циљане стопе обухвата брже остварују. У РС-у се могу избјећи до 133 смрти дјеце у наредних тридесет година, ако се прошири овај пакет здравствених и прехранбених интервенција. Интервенције које се односе на новорођенчад су биле посебно дјелотворне, укључујући случајеве пријевременог порођа, потпомогнутог вагиналног порођа и праксе дојења примјерене доби.

ТАБЕЛА 1: ДОДАТНЕ СМРТИ ДЈЕЦЕ И ДАЛУ ИЗБЈЕГНУТИ ПРЕМА СЦЕНАРИЈИМА ПРОШИРЕЊА А И Б

	Сценарио проширења А		Сценарио проширења Б	
	2023 - 2032.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2052.
Избјегнута смрт дјеце	42	133	19	83
Избјегнути ДАЛУ-ји код дјеце	1.280	4.070	579	2.541
Избјегнути ДАЛУ-ји код мајки	525	1.969	167	1.104

13 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство по глави становника (текући амерички долар). Доступно: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.PC.CD?locations=BA-EU>

14 Глобална експанзија (2013). Глобални водич за послодавце: Босна и Херцеговина. Доступно: <https://f.hubspotusercontent30.net/hubfs/6815181/Country%20Guides/OLD/Bosnia%20and%20Herzegovina%20-%20Global%20Employer%20Guide.pdf>

15 Службени гласник Републике Српске. бр. 114/2017, 112/2019, 49/2021, 119/2021, 56/2022 и 132/2022.

16 Републички завод за статистику (2023). Здравствена статистика 2021., годишње издање. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

17 Завод за статистику Републике Српске. Годишње издање здравствене статистике. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/potrosnja_u_zdravstvu/2020/Potrosnja_U_Zdravstvu_2020.pdf

18 Ibid.

Када се монетизују, ови побољшани здравствени исходи имају знатно већу економску вриједност од трошкова њиховог постизања. Здравствене користи приказане у Табели 1 претворене су у монетарне користи претварањем ДАЛУ-ја у допринос продуктивности за друштво према стандардним праксама у литератури. Табела 2 приказује резултате ове монетизације, уз процијењене трошкове проширења ових интервенција и трошкове недјеловања. Укупно, у наредних тридесет година, више од 153 милиона КМ би се могло вратити у виду социоекономских користи за РС ако се спроведе Сценарио проширења А. Тај је износ нешто мањи у Сценарију проширења Б и износи нешто више од 98 милиона КМ. Процијењени су и трошкови проширења ових интервенција и далеко су мањи од предвиђених користи. У најбржем Сценарију проширења (А), трошкови у износу од 50 милиона КМ настали би до 2052., у односу на скоро 28 милиона КМ у споријем Сценарију проширења (Б). Иако су ови трошкови значајни, далеко их надмашују предвиђене економске

користи. Када се упореде ови трошкови и користи, трошак недјеловања (другим ријечима, цијена непроширивања) је вриједан пажње:

- У Сценарију А, трошак недјеловања износи преко 103 милиона КМ до 2052.
- У Сценарију проширења Б, нешто су нижи трошкови недјеловања, а износе преко 70 милиона КМ до 2052.

Утврђено је и да улагања у рани раст и развој имају високу стопу поврата, посебно дугорочно:

- У Сценарију проширења А, на сваку уложу 1 КМ, очекује се поврат економији од 3 КМ у периоду 2052-2023.
- У Сценарију проширења Б, БЦР је још већи. Током цијелог периода студије, на сваку уложу 1 КМ, очекује се поврат од 4 КМ у виду социоекономских користи.

ТАБЕЛА 2: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ИЗДАЦИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПРОШИРЕЊА А И Б. ИЗРАЖЕНО У КМ, ПРИЛАГОЂЕНО ЗА ИНФЛАЦИЈУ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарио проширења А		Сценарио проширења Б	
	2023 - 2032.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	37.405.042	153.364.067	15.400.717	98.160.434
Укупни додатни трошкови	15.792.430	50.053.815	5.396.413	27.937.533
Трошак недјеловања	21.612.612	103.310.252	10.004.305	70.222.901

iii. Образовање

Стопа уписа у предшколско васпитање и образовање у РС-у се последњих година побољшава али је и даље забрињавајуће ниска.¹⁹ У цијелој РС, стопа уписа у целодневни или полудневни предшколски програм за дјецу од три до шест година у педагошкој години 23/2022. износи 42,5%²⁰ Обећавајућа је стопа уписа у целодневни или полудневни предшколски програм за дјецу, која је у сталном порасту последњих година - 38,5% у 2021/22, 37,1% у 2019/20, а 34,2% у 19/2018.²¹ Стопа уписа досеже 47,6% за дјецу од 5 до 6 година у 23/2022., када се укључе дјеца која су прије уписа у основну школу похађала програм предшколског васпитања и образовања.²²

Приватни сектор је подстакнуо раст у сектору ПВО-а, повећавајући свој удио у укупном броју објеката и уписане дјеце. У РС-у је број дјеце уписане у јавне предшколске установе повећан за 17% од 2018/19. године до 2021/22. године. У међувремену, упис у приватне предшколске установе порастао је за 69% у истом периоду. Важно је, међутим, напоменути да је јавни сектор и даље најзначајнији пружалац услуга предшколског васпитања и образовања: од укупно 11,990 дјеце узраста 3 до 6 година која су уписана у предшколске установе у 2022/23., јавне установе обухватају 8,393 дјеце (70%) у односу на 3,597 (30%) дјеце у приватном сектору.²³

Обрасци уписа су повезани са социоекономским и локацијским статусом домаћинства. Већа је могућност да ће дјеца из домаћинстава у којима су један или оба родитеља/старатеља незапослени или која долазе из периферних подручја имати потешкоћа у остваривању приступа предшколском васпитању и образовању. У просјеку, 82% дјеце у РС која су уписана у предшколско васпитање и образовање долази из породица у којима су оба родитеља запослена, док 16% долази из породица у којима само један родитељ ради. Дјеца из домаћинстава у којима су оба родитеља незапослена чине само 1% предшколске популације. Ти обрасци су врло неправедни јер је мања вјероватноћа да ће дјеца из сиромашнијих или рањивијих породица остварити приступ тим кључним образовним и развојним услугама, чиме се доводи до учвршћивања међугенерациских циклуса сиромаштва.

19 Предшколски програми се разликују, а објекти нуде полудневне и целодневне опције, као и подијељеност између услуга његе о дјеци (шест мјесеци до три године) и ЕСЕ услуга (три до шест година). Ова студија је фокусирана искључиво на услуге ЕСЕ-а за дјецу у доби од три до шест година.

20 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Статистика образовања, Годишње саопштење 15/23. Израчун се заснива на 11 990 дјеце старије од 3 године уписане у предшколско васпитање и образовање у 2022/23, и процијењеној популацији дјеце узраста 3 до 6 година од 28 245 у 2022. (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (2020). Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070. Процјене броја становника односе се на сценаро С2)

21 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Статистички билтен предшколског васпитања и образовања 2021./2022. Израчун се заснива на 10 839 дјеце старије од 3 године уписане у предшколско васпитање и образовање у 2021/22, и процијењеној популацији дјеце узраста 3 до 6 година од 28 177 у 2021. (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Процјене броја становника, 2013 - 2021.)

22 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Статистика образовања, Годишње саопштење 15/23. Израчун се заснива на 4,432 дјеце узраста 5 до 6 година уписане у скраћени припремни програм у 2022/23, и процијењеној популацији дјеце узраста 5-6 година од 9,317 у 2022. (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (2020). Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070. Процјене броја становника односе се на сценаро С2)

23 Републички завод за статистику (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Саопштење статистике образовања 15/23. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/2022-2023/PredskolskoObrazovanje_2022_2023.pdf

Новије законодавство подржава напредак у области ПВО. Од 2008. године предшколско васпитање и образовање је из Министарства здравства и социјалне заштите прешло у надлежност Министарства просвјете и културе, које је предлагач *Закона о предшколском васпитању и образовању РС (2015)* који је усвојила Народна скупштина Републике Српске. Овим Законом је подржано ширење обухвата ПВО и настоји се развити подстицајно окружење за позитиван рани раст и развој. Похађање припремних предшколских програма за дјецу у години прије поласка у школу није прописано законом, већ их влада препоручује. Надаље, овај програм финансира и прати Министарство просвјете и културе РС, за разлику од свих других предшколских програма који се финансирају на нивоу општина/градова. Међутим, обухват овим припремним програмом далеко је од универзалног и он често не траје довољно дуго да би значајно утицао на развој дјетета.

Јавно финансирање предшколског васпитања и образовања, према Закону о предшколском васпитању и образовању РС, долази готово искључиво од општинских/градских власти. Иако је тешко пратити јавне и приватне издатке за ПВО, када се саберу на нивоу РС-а, јасно је да предшколско васпитање и образовање нису довољно препознати као приоритет и стога су недовољно финансирани. Јавни издаци за предшколско васпитање и образовање у Републици Српској у 2021. години износили су свега 0,29% БДП-а.²⁴ Ако се узму у обзир издаци приватних и страних средстава, ова бројка расте на 0,42%, при чему јавно финансирање представља 70,9% укупног буџета за ПВО, у односу на 29,1% које долази из приватних извора и само 0,02% из страних средстава.²⁵ Укупни буџет за ПВО много је нижи од просјечних јавних издатака за ПВО у земљама ОЕЦД-а, и износи тек нешто више од %0,8 БДП-а.²⁶ Охрабрујуће је то што су укупни јавни и приватни издаци за формално образовање у РС високи, а 2021. године износили су %4,4 БДП-а.

Упркос паду од 0,1% у односу на 2020. годину²⁷, и даље је изнад нивоа издатака сусједних земаља западног Балкана, попут Србије и Хрватске, чији издаци за образовање износе 3,6% односно 3,9% БДП-а.²⁸ Међутим, удио ПВО-а у укупним издацима РС за образовне установе је само 9,3% у односу на %44,8 за основно образовање, односно 19,4% за средње и %26,5 за високо образовање.²⁹

Ентитетско јавно финансирање ограничено је на подршку дјеци са сметњама у развоју, дјецу без родитељског старања и услуге тромјесечног програма припреме у години прије поласка у основну школу. Јавни фонд за дјечју заштиту РС даје накнаду за суфинансирање боравка у предшколској установи за дјецу без родитељског старања, као и за дјецу са сметњама у развоју. Јавни издаци за предшколско васпитање и образовање на градском/општинском нивоу нису ограничени ентитетским законима или стратешким документима већ увелико зависе од воље локалних политичара и простора у буџету. Дакле, јавна издвајања за предшколско васпитање и образовање значајно се разликују у цијелом ентитету, с обзиром на разлике у политичкој и организационој структури између различитих општина/градова. У неким општинама, а посебно онима које имају ограниченији фискални простор или рјеђу или старећу популацију, јавна финансијска подршка за предшколско васпитање и образовање може бити врло ограничена. Као удио укупне општинске/градске потрошње, предшколско васпитање и образовање у неким општинама чини мање од 3%, а у другима до 10%.³⁰ То има пропорционалан утицај на приступ и покривеност, као и на једнакост услуга предшколског васпитања и образовања. Родитељи/старатељи морају да суфинансирају упис своје дјеце и у јавне и у приватне предшколске установе, што може ометати приступ.

24 Републички завод за статистику (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

25 Ibid.

26 Земље ОЕЦД-а троше у просјеку нешто више од 0,8% БДП-а на образовање и васпитање у раном дјетињству, уз велике разлике међу земљама. Земље троше више на предшколско васпитање и образовање него на бригу о дјечи, до отприлике 1% у односу на 0,5%. Извор: ОЕЦД База података о породицама (2023.). Јавна потрошња за бригу о дјечи и рано образовање. Доступно на: https://www.oecd.org/els/soc/PF3_1_Public_spending_on_childcare_and_early_education.pdf

27 Републички завод за статистику (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

28 Свјетска банка. (2019). Државни издаци за образовање, укупно (% БДП-а). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=RS-ME-HR>

29 Републички завод за статистику (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

30 Податке доставило МПК.

НАЛАЗИ

Проширење обухвата ПВО за дјецу у РС могло би имати значајне користи. Утврђена су и монетизована два вида: користи од побољшаних образовних исхода и повећање учешћа женске радне снаге.

Како се квалитетно ПВО повезује са бољим развојем дјетета и резултатима спремности за школу, вјероватније је да ће дјеца која су изложена овој интервенцији **дуже остати у школи, доживјети боље искуство учења и завршити средњу школу**.³¹ У овој студији је квантификован утицај ПВО-а на **године школовања и године школовања прилагођене учењу (ЛАУ)**. Учинак ових побољшаних образовних исхода је потом монетизован тако што је процијењен њихов допринос бољој цјеложивотној продуктивности и потенцијалу зараде.

Економске користи од **повећаног учешћа жена на тржишту рада**, будући да ће мање жена остајати код куће **да брину о дјец**и ако се више дјеце у раном узрасту уписује у предшколске установе.

Учинак повећања услуга ПВО је импресиван. Док би према основном сценарију очекиване године школовања остале на 11,7 година по дјетету, до 2050. године та бројка би се могла повећати на 12,8 година. Ако се посматра цијели временски оквир, то би значило да би се према Сценарију повећања А реализовало додатних 235,000 година школовања, а Према Сценарију Б, та би бројка била испод 135,000. Важно је напоменути да ће жене посебно имати користи од ових уштеда времена за старатеље које се повезују са побољшаном покривеношћу предшколским васпитањем и образовањем. Студије показују да жене обављају већину неплаћеног рада повезаног са старатељством, укључујући бригу о дјеци у раном узрасту.³² Управо због тога ће жене имати несразмјерно веће користи од побољшаног приступа услугама предшколског васпитања и образовања, између осталог, и бољу способност укључивања у активности које генеришу приходе. Анализа показује да повећање уписа у ПВО може довести до повећања стопе учешћа женске радне снаге за 0,5 процентних поена. То би довело до учешћа додатне 1.341 жене у просјеку у радној снази годишње у Сценарију проширења А (просјек за 2052-2022.), или 765 жена у просјеку годишње у Сценарију проширења Б.

Када се монетизују, ове користи за дјецу и старатељке премашују предвиђене трошкове проширења услуга ПВО у РС. Већина ових користи произилази из високе стопе поврата повезане са већим бројем година школовања. Према Сценарију проширења А, економске користи повећаног броја година школовања износе преко 11 милијарди КМ током цијелог периода студије. Компаративно, Сценариј проширења Б доноси мање, али и даље огромне економске користи у износу од 6 милијарди КМ. Повећано учешће женске радне снаге такође доноси значајан економски поврат. Сценарио проширења А носи већу инциденцу економске користи у износу од 170 милиона КМ током цијелог периода студије, у односу на преко 94 милиона КМ у Сценарију проширења Б. Када се комбинују, ове економске користи су веће од предвиђених трошкова (Табела 3).

31 А. Мурога, Х. Т. Зав, С. Мизуноуа ет ал. (2020). 'Ковид-19: Разлог за удвостручење улагања у предшколско образовање, Innocenti Working Paper WP-2020-11, (Уницефова канцеларија за истраживање: Фиренца, Италија). | P. Gertler, J. Heckman and R. Pinto et al. (2021). 'Учинак симулацијске интервенције Јамајке у раном дјетињству на исходе тржишта рада у доби од 31 године', Радни документ Свјетске банке о политици истраживања, 9787. | N. Angrist, D. K. Evans, D. Filmer, R. Glennerster, F. Halsey Rogets and S. Sabarwal (2020). 'Како најефикасније побољшати исходе образовања? Поређење 150 интервенција коришћењем нове метрике година школовања прилагођене учењу, Центар за глобални развој, радни документ 558..

32 L. Addati, U. Cattaneo и E. Pozzan (2022). Скрб на послу: Улагање у допуст за бригу и услуге за родно равноправнији свијет рада, (Женева, ILO). | G. Azcona, A. Bhatt, W. Cole, R. Gammargano и S. Karpasos (2020.). Утицај брака и дјеце на учешће на тржишту рада, (Женева: ILO и UN Women).

Као резултат, трошак недјеловања у случају непроширења обухвата ПВО веома је висок:

- У брзом **Сценарију проширења А**, ЦОИ показује да би **неулагање у ПВО** могло **коштати РС више од 9,4 милијарде КМ** када се проучава до **2052.**
- Спори **Сценарио проширења Б** одражава **нешто ниже трошкове недјеловања**. Процјењује се да би неулагање у ПВО могло **коштати РС преко 5 милијарди КМ** у најдужем периоду (до **2052.**).

Дакле, улагања у ПВО имају снажан и позитиван поврат улагања – по стопи која је дугорочно још већа:

- Према **Сценарију проширења А**, за **сваку 1 КМ** која се уложи у ПВО, очекује се поврат од **6,7 КМ** у виду социоекономских користи до 2052. године.
- Према **Сценарију проширења Б**, тај би поврат био нешто мање од **6,5 КМ**.

ТАБЕЛА 3: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ИЗДАЦИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПРОШИРЕЊА А И Б, ТОКОМ РАЗЛИЧИТИХ ПЕРИОДА У МИЛИОНИМА КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%

	Сценарио проширења А		Сценарио проширења Б	
	2023 - 2032.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	3.266	11.101	920	6.126
Укупни додатни трошкови	473	1.659	138	945
Трошак недјеловања	2.793	9.442	782	5.180

iv. Социјална заштита

Сиромаштво може бити штетно за развој дјетета и повезује се са слабијим здрављем, прехраном и образовним исходима оних који су му изложени.

Према најновијим службеним статистикама о сиромаштву, у РС је 2015. године 17,4% домаћинстава живјело испод границе сиромаштва,³³ а ситуација се врло вјероватно погоршала због утицаја недавне пандемије Ковид, инфлације и економске кризе. Надаље, више од једне трећине (36,6%) свих сиромашних домаћинстава у БиХ налази се у РС.³⁴ Дјеца су посебно осјетљива на сиромаштво, са конзистентно вишим стопама сиромаштва у односу на општу популацију. Важно питање којем се РС треба посебно позабавити је дјечије сиромаштво, с обзиром на то да посљедице могу да потрају и у одраслој доби.³⁵ Према Уницефовој анализи вишедимензионалног сиромаштва и материјалне ускраћености, готово сва дјеца млађа од 5 година (98%) у БиХ су ускраћена у барем једној димензији, а трећина (33%) у четири или више димензија истовремено.³⁶ Оно што забрињава је вјероватноћа да ће дјеца од 0 до 4 године у РС бити ускраћена у погледу прехране (72%), развоја дјетета (58%), насилне дисциплине (53%) и здравља (29%).³⁷ Ово указује да су дјеца у раном узрасту у РС-у изложена сиромаштву, ускраћивању и токсичном стресу.

У систему социјалне заштите РС-а посебно забрињавају породице из руралних подручја, домаћинства која воде жене, ромске породице и породице са дјецом са сметњама у развоју

– сви су они рањиви у бројним димензијама и могу имати проблема са приступом социјалној заштити. Неједнакости су снажно повезане са социоекономским статусом домаћинстава. У РС је стопа сиромаштва у руралним подручјима (20,9%) готово двоструко већа него у урбаним подручјима (11,9%)³⁸, али социјалне бенефиције и трошкови живота подстичу живот у руралним подручјима. Пол носиоца домаћинства значајно утиче на релативно сиромаштво: у РС стопа сиромаштва домаћинства чији је носилац жена износи 23,2%, за разлику од 15,2% за домаћинства чији је носилац мушкарац.³⁹ Надаље, процјењује се да инвалидитет повећава изгледе за сиромаштво за 18%⁴⁰ и да готово 80% ромске дјеце живи у сиромаштву.⁴¹

Закон о дјечјој заштити у РС предвиђа мрежу сигурности за домаћинства с дјецом. Уздржавање дјетета је једно од права из области дјечје заштите и посебан облик друштвене бриге о дјеци који се остварује у РС. Законом је прописано право на доплатак за дјецу за сву дјецу до 15 година живота ако се редовно школују те сву дјецу са кашњењем или сметњама у развоју. Упркос напретку који је остварен провођењем Закона о дјечјој заштити РС и неколико кључних измјена и допуна донесених 2019, 2018. и 2021. године, и даље постоји потреба за његовим усклађивањем са законским одредбама у оквиру Конвенције о правима дјетета. Иако овај Закон нуди напредну социјалну заштиту, обухват становништва и адекватност дјечјег доплатака и даље су превише ограничени да би ријешили питање сиромаштва у раном дјетињству у цијелој РС.

33 Агенција за статистику Босне и Херцеговине. (2018). Анкета о потрошњи домаћинстава у Босни и Херцеговини 2015. ТБ15, (Агенција за статистику: Сарајево, Босна и Херцеговина).

34 Ibid.

35 Уницеф. (нд). Социјална заштита. Доступно на: <https://www.unicef.org/bih/en/node/501>

36 Lucia Ferrone & Yekaterina Chzhen. (2015). Национална анализа вишеструко преклапајуће депривације: сиромаштво и депривација дјеце у Босни и Херцеговини. Радни документ Канцеларије за истраживање WP 2015-02. Анализиране димензије су следеће: прехрана, здравље, развој дјетета, насилно кажњавање, приступ информацијама и смјештај.

37 Ibid.

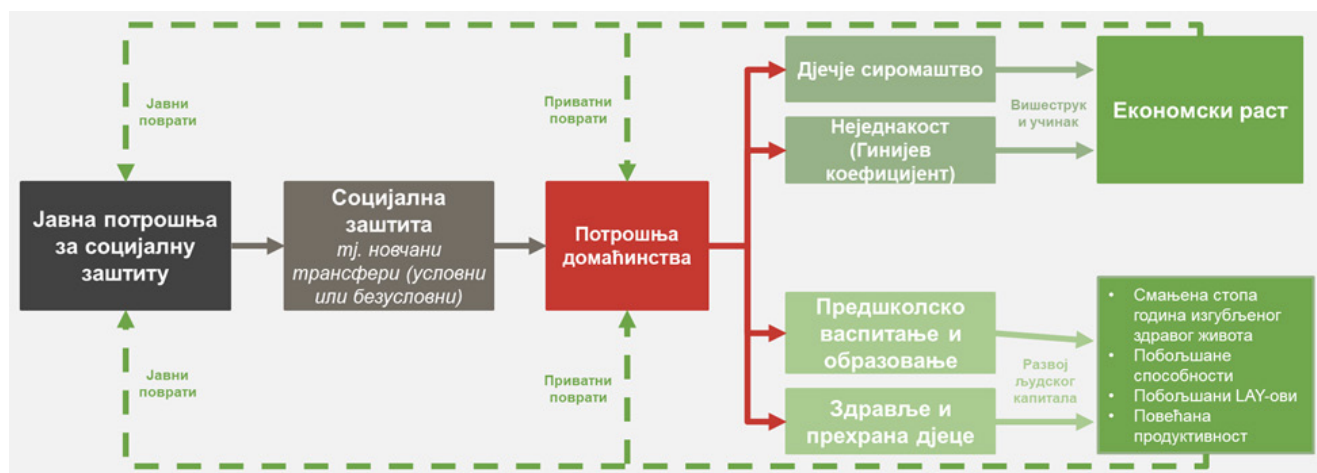
38 Агенција за статистику Босне и Херцеговине. (2018). Анкета о потрошњи домаћинстава у Босни и Херцеговини 2015. ТБ15, (Агенција за статистику: Сарајево, Босна и Херцеговина).

39 Ibid.

40 Иницијатива за бољу и хуману инклузију, 2016.

41 УН-ов комитет за права дјетета (2019.) Извјештај за Босну и Херцеговину

СЛИКА 1: ПУТЕВИ УЧИНКА СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ

Издаци за социјалну заштиту породица и дјете у РС су ниски и износили су 0,9% БДП-а у 2021. години.⁴² Обећавајуће је то што укупни буџет издвојен за издатке за социјалну заштиту у РС-у износи 21,7% БДП-а, што је још увијек мање од двије трећине просјека ЕУ, али је у великој мјери усклађен са сусједима на западном Балкану, попут Хрватске и Србије који издвајају 24,3% односно 21,9%.⁴³ Од укупног износа који се издваја за социјалну заштиту, око 75% односи се на доприносе за социјално осигурање.⁴⁴ Унутар средстава која се издвајају за накнаде социјалне помоћи које се не вежу уз доприносе (21%), више од 60% (или 2,9% БДП-а) одлази на накнаде везане за ветеране а само 20% односно 0,9% БДП-а за породице и дјете.⁴⁵ Овај износ је прилично стабилан током година и износио је 1,0% БДП-а у 2020. односно 0,8% у 2019. години.⁴⁶ У оквиру породичних/дјечјих накнада, више од %60 је без провјере материјалног стања, док је само %39 посебно намијењено најугроженијим.⁴⁷ С обзиром на то да су дјете посебно осјетљива на сиромаштво, ови обрасци потрошње показују забрињавајући статус кво у којем се недовољно средстава издваја за унапређење и подршку дјети и породицама. Гледајући поближе доплатак за дјете у РС-у, број корисника у 2021. години износио је 12.033, чиме је обухваћено само 17.395 дјете.⁴⁸ Укупан број дјете обухваћене доплатком за дјете представља само %11,6 дјечје

популације од 15-0 година у РС.⁴⁹ Надаље, укупни број корисника драматично се смањило у последње четири године - 21.838 у 2018 и 15.388, 2018 и 2019. и 13.381 у 2020. години.⁵⁰ Иако се и укупан број дјете у РС-у убрзано смањује, РС треба бити опрезна и обезбједити да нема препрека за приступ доплатку за дјете за најугроженију дјете и породице.

РС добро напредује у имплементацији доприноса за солидарност који износи 0,25% доприноса на нето плату и који се уплаћује у Фонд солидарности РС. Ово је посебно намијењено за задовољавање потреба угрожене дјете.⁵¹ Штавише, доприноси Фонду за дјечју заштиту повећани су са 1% у 2008. години на 1,70% у 2018. години, што указује на све већи приоритет који РС даје заштити дјете.⁵² Међутим, постојећи систем социјалне заштите посебно је неефикасан у усмјеравању социјалних трансфера. Надаље, новчана вриједност социјалних трансфера је ниска и недовољна да задовољи основне потребе, а лоше усмјеравање тих трансфера њихове ефекте на смањење сиромаштва чине занемаривим. Дакле, јасна је потреба за повећањем издатака за социјалну заштиту усмјерену на дјете у РС, као и за побољшањем ефикасности и бољим усмјеравањем издатака у систему социјалне заштите.

НАЛАЗИ

Анализирано је пет новчаних трансфера, вођених постојећим Законом о дјечјој заштити РС-а и универзалним моделом трансфера готовине. Ове

42 Републички завод за статистику (2023). Интегрисани систем социјалне заштите 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/socijalna_zastita/integrisani_sistem_socijalne_zastite/2021/Integrisani_Sistem_Socijalne_Zastite_2021.pdf.

43 EuroStat (2022). Расходи за социјалну заштиту. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

44 Ibid.

45 Ibid.

46 Ibid.

47 Ibid.

48 Републички завод за статистику (2022). Социјална заштита 2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

49 Републички завод за статистику (2022). Социјална заштита 2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

50 Ibid.

51 Н. Обрадовић и М. Јусић. (2019). ЕСПН Тематски извјештај о финансирању социјалне заштите: Босна и Херцеговина, (ESPN: Брисел, Белгија).

52 Ibid.

ТАБЕЛА 4: КОРИСТИ ПОВЕЗАНЕ СА СЦЕНАРИЈЕМ Е (УНИВЕРЗАЛНИ ДЈЕЧИЈИ ДОПЛАТАК), 2023-2032. И 2023-2052.

	2023 - 2032.	2023 - 2032.
Избјегнута смрт дјетета	690	1.918
Избјегнуто ДАЛУ-ја	27.650	77.248
Избјегнути случајеви застоја у развоју	9.920	27.712
Завршена средња школа	9.520	26.593

интервенције имају два аспекта – које породице испуњавају услове за додјелу бесповратних средстава и колики би износ трансфера био. Четири интервенције (Сценарији А-Д) су засноване на Закону о дјечијој заштити. Пета интервенција (Сценарио Е) се заснива на универзалним дјечјим доплатама који се дају свим породицама са дјецом млађом од седам година. У студији се извјештава о резултатима моделовања за сваку од ових интервенција (Сценарији А до Е); међутим, ради поједностављивања овог Извршног сажетка, представљени су само резултати Сценарија Е (универзални дјечији доплатак).

Ефекти имплементације новог новчаног трансфера за дјецу анализирани су примјеном приступа животног циклуса. Ти путеви укључују и директне и индиректне канале, обухватајући здравље, образовање и исходе тржишта рада: повећана потрошња домаћинства смањује сиромаштво и неравноправност дјеце и дјелује као мултипликатор на економски раст, док трансфер повећава и приступ предшколском образовању и здравственим услугама, чиме доприноси развоју људског капитала и повећању укупне продуктивности.

Предвиђа се да ће проширење обухвата новчаним трансферима за домаћинства с малом дјецом имати значајне позитивне учинке. У Табели 4 су укратко приказане користи повезане са Сценаријем Е и подијељене су на учинке у области здравља и прехране те учинке на образовање. Јасно је да ће

проширење обухвата мјера социјалне заштите за малу дјецу имати важан утицај на више сектора, стварајући снажно подстицајно окружење за добро здравље, адекватну прехрану и прилике за рано учење. До 2052. године би се у РС могло избјећи преко 1 900 смрти дјеце и скоро 28 000 случајева заостајања у развоју. Надаље, очекивало би се да додатних 26 500 дјеце заврши средњу школу.

Када се монетизују, ове користи би могле значајно да утичу на економију РС. Значајно је то што је ова интервенција у области социјалне заштите повезана са смањењем неједнакости прихода. Надаље, РС може током периода од тридесет година добити 2,6 милијарди КМ примјеном универзалног дјечијег доплатака. То може да се упореди са додатним издацима повезаним са обезбјеђивањем новчаног трансфера, за које се очекује да ће износити нешто мање од 400 милиона КМ у истом периоду. Дакле, када се заједно узму у обзир:

Према **универзалном Сценарију проширења Е**, трошак недјеловања би износио **2,2 милијарде КМ до 2052.**

Стопа поврата је била највећа према Сценарију Е за сваку разматрану интервенцију у области социјалне заштите:

За сваку **1 КМ уложу** између **2023. и 2052.,** проширење обухвата универзалним дјечијим доплатаком у РС могло би вратити **6,7 КМ** економији у виду социоекономских користи.

ТАБЕЛА 5: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ИЗДАЦИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИО ПРОШИРЕЊА Е, ТОКОМ РАЗЛИЧИТИХ ПЕРИОДА У МИЛИОНИМА КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%

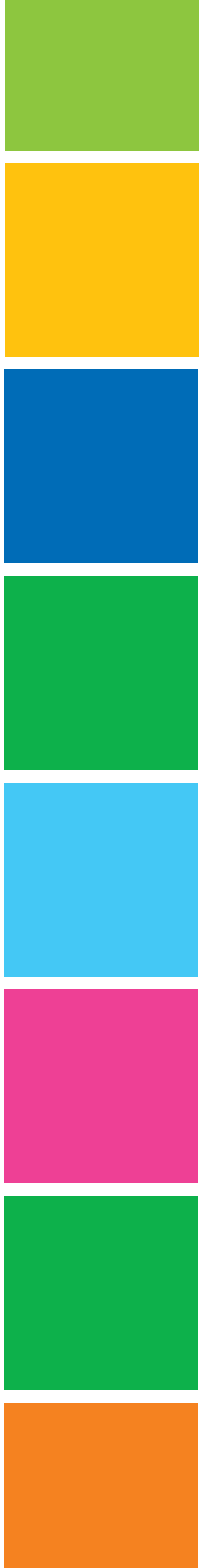
	2023 - 2032.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	936	2.597
Укупни додатни трошкови	179	387
Трошак недјеловања	757	2.209

v. Закључак и препоруке

Ова студија нуди чврсте доказе који су досад прикупљани да би се оправдало улагање у рани раст и развој у РС-у. Налази студије су у складу с налазима из међународне литературе о снажној стопи поврата улагања у рани раст и развој. У контексту упорних демографских изазова, подстицај за РС да прошири услуге за своју дјецу сада је важнији него икад. Да би се искористиле прилике које нуди рани раст и развој, биће потребни интензивни и координисани напори. Израђен је скуп препорука за политике како би се ти напори усмјерили и максимално повећала могућност успјеха. Укратко, те препоруке су:

ОЈАЧАТИ И УСКЛАДИТИ ПОЛИТИЧКЕ И ПРАВНЕ ОКВИРЕ	Спровести и ускладити постојеће законе и политике.
	Попунити све преостале законодавне празнине.
	Подржати капацитете и инфраструктуру људског капитала за провођење закона и политика.
ОПТИМАЛНО КОРИСТИТИ ЈАВНЕ БУЏЕТЕ ЗА РАЗВОЈ ЉУДСКОГ КАПИТАЛА	Анализирати трендове јавних издатака за рани раст и развој дјеце
	Направити анализу фискалног простора.
	Максимално искористити алокацијску ефикасност јавних буџета на начин да се средства преусмјере на дјецу у раном узрасту и да се спријечи резање издвајања у буџетима за дјецу
	Одређивати приоритете јавног улагања према економичности.
РАЗВИТИ ЧВРСТА ПАРТНЕРСТВА СА ПРИВАТНИМ СЕКТОРОМ	Максимално искористити техничку ефикасност у пружању услуга, тражећи начине да се смање трошкови пружања услуга, не наводећи у питање квалитет
	Успоставити радну групу за рани раст и развој дјеце на нивоу ентитета.
	Обликовати политике на начин да се обезбиједи одговарајућа подршка за јавне и приватне пружаоце услуга предшколског васпитања и образовања.
	Направити вишегодишњи оперативни и финансијски план за дјецу да би се подржала веза између политике и реализације.

РЕГУЛИСАТИ И ПРАТИТИ СТАНДАРДЕ КВАЛИТЕТА УСЛУГА РАНОГ РАСТА И РАЗВОЈА ДЈЕЦЕ	Потребно је ојачати органе који прате и регулишу пружање услуга.
	Услуге праћења морају бити уско повезане са практичном подршком ради побољшања квалитета.
ОПШТА ЈЕДНАКОСТ И УКЉУЧЕНОСТ	Дизајн политике и програма за дјецу у раном узрасту мора бити инклузиван.
	Заинтересоване стране морају снажно да заговарају и понуде економску и на правима засновану аргументацију којом ће нагласити потребу рјешавања неједнакости у раном дјетињству.
	Преиспитати финансијску структуру која подржава пружање услуга раног раста и развоја дјеце.
ПОДРШКА ПРИКУПЉАЊУ, УПРАВЉАЊУ И ДИСТРИБУЦИЈИ ПОДАТАКА И ИНФОРМАЦИЈА	Заинтересоване стране на страни владе треба да успоставе радну групу за податке о раном расту и развоју дјеце чији би задатак био да побољшају системе података о развоју у раном дјетињству.
	Потребно је редовно прикупљати податке који се односе на заједничку листу показатеља раног раста и развоја дјеце.
	Треба развити централну дигитализовану базу података отвореног приступа да би се олакшало праћење и евалуација.
	Владин орган, као што је Завод за статистику РС, треба имати јасне одговорности у управљању подацима о раном расту и развоју дјеце
	РС би требала што прије да спроведе нову Анкету кластера вишеструких показатеља (МИЦС) да би побољшала тачност података за стратешко планирање у сектору раног раста и развоја дјеце.
	Створити подстицајно окружење за дигиталну трансформацију јавног сектора.
ПОДСТАКНУТИ ЗАЈЕДНИЦУ НА ДЈЕЛОВАЊЕ И ОСЛОНИТИ СЕ НА ИНОВАТИВНА ЛОКАЛНА РЈЕШЕЊА	Подстицање локалних кампања за тражење квалитетних услуга.
	Развојни партнери треба да обезбиједу финансирање локалним организацијама или локалним властима које уводе иновације у сектор раног раста и развоја дјеце.
	Локалне власти и заинтересоване стране требају у оквиру својих овласти да креирају политике за подршку дјецы у раном узрасту.
	Треба подстицати учење и размјену искустава између општина/ градова.

УВ О Д

ПРЕГЛЕД

Становништво Републике Српске, као ентитета Босне и Херцеговине [БиХ], у групи је оних који најбрже старе и који се најбрже смањују у свијету. Процјењује се да ће до 2060. године скоро трећина становништва имати 65 година или више.¹ Штавише, становништво се смањује због високог нивоа емиграције међу породицама и добро образованим младима.² То је изазов који пријети дугорочном развоју али и квалитету и одрживости система социјалних услуга у БиХ. Тим више јер релативно мало радно способно становништво у коначници подржава старија лица. Очекује се да ће то успорити економски раст и извршити притисак на јавне финансије (због високих трошкова здравствене заштите и пензија велике популације старијих лица) и тако удаљити јавну потрошњу од издвајања за дјецу.³ Оно што додатно усложњава проблем је то што Република Српска има једну од најнижих стопа наталитета у свијету, са свега 8.2/1.000 у 2021. години.⁴ Управо због ових демографских трендова сад је важније него икад да се свако дијете његује и подржава да би остварило свој пуни потенцијал јер будућност БиХ почива на њима.

Препознајући важност дјеце, Република Српска је донијела различите политике и стратегије унапређења добробити дјеце. Стратегија предшколског, основног и средњег васпитања и образовања РС за период 2022 - 2030. и Програм за рани раст и развој дјеце у РС два су успешна примјера како власти РС сарађују на реализацији политика усмјерених на дјецу, а које садрже циљеве за унапређење законодавне заштите дјеце и дефинисање међусекторских приоритета који се баве свим развојним аспектима дјеце. Такође, Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине посебан акценат ставља на угрожене групе, као што су дјеца избјеглице, и унапређење васпитања и образовања препознаје као кључна подручја дјеловања.⁵

Међутим, још увијек нису створени услови да млађа дјеца у РС остваре сва своја права и развију свој потенцијал. Неадекватна и некавалитетна улагања у услуге социјалног сектора у Републици Српској [РС] довели су до тога да дјеца у раном узрасту и њихове породице немају универзалан приступ квалитетним услугама здравства, образовања и социјалне заштите које су им потребне. Упркос сталном порасту посљедњих година, стопа уписа на цјелодневне или полудневне програме предшколског васпитања и образовања (ПВО) дјеце од три до шест година у 2022/23 износи само 42.5%⁶, док је само 72% дјеце примило вакцине против дифтерије, хрипавца и тетануса (DPT).⁷ Ова разочаравајућа стопа обухвата виталним услугама развоја у раном дјетињству представља пријетњу дугорочном расту и развоју људског капитала младих у овом ентитету.

Сврха овог извјештаја је да промовише боља улагања у дјецу узраста од 0 до 6 година у Републици Српској. Извјештај је настао као резултат детаљног истраживања о потенцијалним трошковима и користима од улагања у услуге раног развоја дјеце у овом ентитету. Те услуге обухватају сектор здравства, образовања и социјалне заштите. Општи циљ извјештаја је да на основу налаза из анализе трошкова и користи вишесекторског пакета интервенција у рани раст и развој дјеце изложи аргументацију у прилог улагању. Извјештај би заинтересованим странама које се баве питањем дјеце, али и влади и партнерима из УН-а требало да послужи као алат који ће усмјеравати њихово заговарање и одлучивање, а све с циљем пружања подршке и јачања раног раста и развоја дјеце у БиХ на државном, ентитетском, кантоналном и општинском нивоу. Израђен је по један извјештај за Републику Српску, Федерацију Босне и Херцеговине и Брчко дистрикт Босне и Херцеговине, са циљем да се:

- генеришу емпиријски докази о краткорочним, средњорочним и дугорочним трошковима и користима који произилазе из пружања и проширења квалитетних интервенција у раном развоју дјетета,

1 Н. Прањић и М. Рачић. (2020), Босна и Херцеговина, Политике продуженог радног вијека (Springer, Cham).
 2 Уницеф. (2020). Анализа стања дјеце у Босни и Херцеговини, (Уницеф: Сарајево, Босна и Херцеговина).
 3 R. Lee i A. Mason (2017). Трошкови старења. ММФ, Финансије и развој, март 2017.: књига 54.
 4 Републички завод за статистику Републике Српске (2022), Демографска статистика 2022. (Статистички завод: Бања Лука, Босна и Херцеговина). Доступно на Свјетска банка (eng. - WB) (2020). Стопа наталитета, угрубо (на 1000 људи), доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/stanovnistvo/BiltenDemografaskaStatistika_2022_WEB.pdf
 5 Савјет министара Босне и Херцеговине. (2015). Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине, 2015 - 2018. (Савјет министара, Сарајево, Босна и Херцеговина)

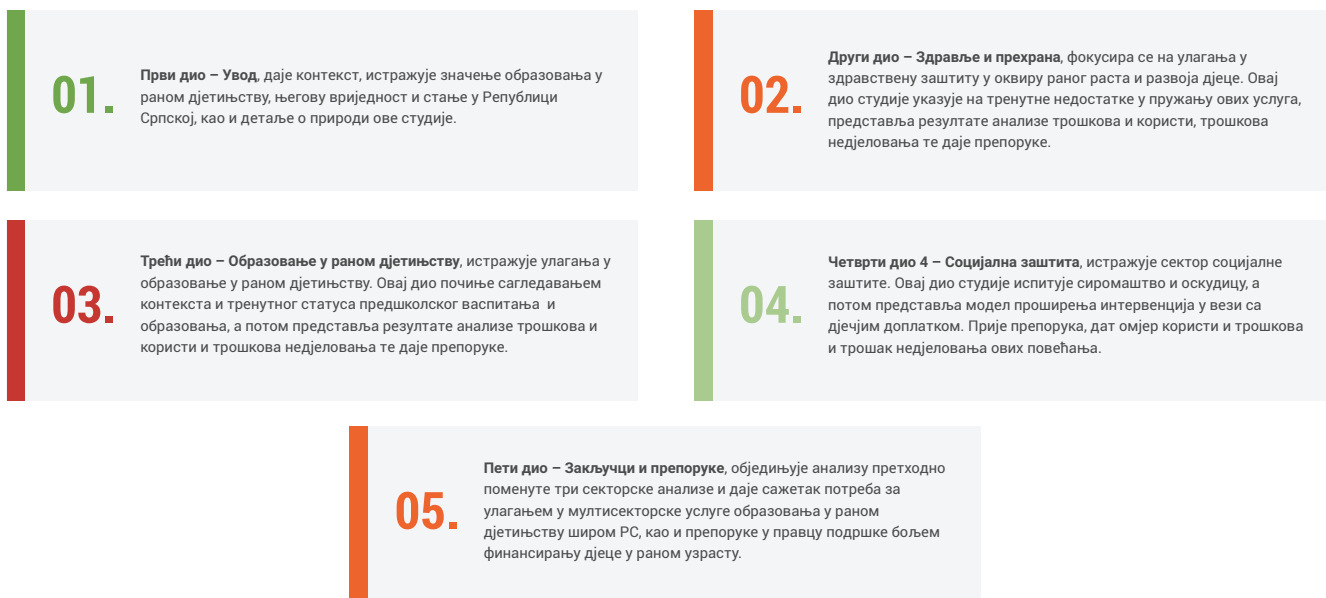
6 Републички завод за статистику РС-а (2023). Предшколске установе у радној години 2022./2023., Годишње саопштење о образовању 15/23. Израчун се заснива на 11.990 дјеце старије од 3 године уписане у предшколско образовање у 2022./23. и процијењеној популацији дјеце узраста 3-6 година од 28.245 у 2022. (Извор: Завод за статистику Републике Српске (2020.)). Пројекције становништва Републике Српске, 2019 - 2070. Процјене броја становника односе се на Сценарио С2) - статистика Републички завод за статистику РС-а (2022), Здравствена статистика 2021, Годишње саопштење, Доступно на https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/ZdravstvenaStatistika_2021.pdf.

- доносиоци одлука опреме алатом који ће им омогућити да одлучују о улагањима те планирају и програмирају средства на основу постојећих података,
- укаже на и заговара дизајн и/или проширење квалитетних и инклузивних услуга раног раста и развоја дјеце прилагођених специфичним контекстима,
- искористе постојећа јавна средства за дјецу кроз оптимизацију и стратешко преусмјеравање, те да се заговара за додатна средства за дјецу за убрзано остваривање циљева одрживог развоја.

Овим извјештајем се настоји да се пружи подршка Републици Српској у дугорочном програмирању социјалне потрошње на основу података да би се проактивно улагало у развој људског капитала.

Ови аргументи у прилог улагању су израђени уз подршку Заједничког фонда за циљеве одрживог развоја. Заједнички фонд за циљеве одрживог развоја, заједно са УН-овим тимом у Босни и Херцеговини, помаже властима у држави да убрзају напредак ка циљевима одрживог развоја (SDG) и испуне обавезу из Агенде 2030. која налаже да нико не буде изостављен. Ови извјештаји су дио ширег заједничког програма УН-а под називом „У сусрет екосистему финансирања циљева одрживог развоја у Босни и Херцеговини“.

СЛИКА 1: СТРУКТУРА ИЗВЈЕШТАЈА

Заједнички програм се фокусира на провођење Агенде 2030. Комбинујући експертизу Уницефа, УНДП-а, организације UN Women и Међународне организације рада, настоји да успостави дијалог и подржи владе у успостављању интегрираног екосистема који омогућава системско финансирање циљева одрживог развоја, информисано и циљано улагање јавних средстава те обезбјеђивање додатног финансирања одрживог развоја. Као што ће анализа и илустровати, овај проактивни фокус на издатке обзбиједиће бољу усклађеност са Оквиром финансирања циљева одрживог развоја БиХ (SDG-FF) као облик продуктивног улагања које ће дугорочно побољшати јавне финансије РС-а.

Структура студије улагања у дјецу

Ова студија структурирана је на сљедећи начин.

КОНТЕКСТ

Шта је развој у раном дјетињству?

Многа истраживања указују да су ране године живота дјетета заиста важне. У раном дјетињству сваке секунде се стварају милиони неуронских веза. До

друге године живота мозак достиже 80% величине мозга одрасле особе, а до пете године 90%.⁸ То је период у којем дјеца стичу физичке и моторичке вјештине, шире когнитивне способности, развијају психо-емоционална понашања и личности те друштвене вјештине.

Интервенције у раном дјетињству могу да подрже развој и успјеше шансе за дугорочно добростање, продуктивност и просперитет (како на индивидуалном тако и на друштвеном нивоу). Да би дјеца остварила свој пуни потенцијал, потребан им је низ узајамно повезаних и разноврсних видова подршке. Оквир подстицајне његе је међународно признати оквир који концептуализује приступ пружања помоћи дјецы да опстану и напредују и који трансформише здравље и људски потенцијал код дјеце у раном узрасту (слика 2). Према овом оквиру, за максималан развој у раном дјетињству дјеца у раном узрасту су потребне интервенције у пет области: добро здравље, одговарајућа исхрана, сигурност и безбједност, прилике за рано учење и брига и њега према потребама дјетета. Ова студија се наслања на компоненте Оквира подстицајне његе и холистички приступа развоју у раном дјетињству. Истражује низ интервенција у секторима здравства, образовања и социјалне заштите, а те интервенције обухватају антенаталну његу, имунизацију, редовне посјете љекару, повећан упис у предшколско васпитање и образовање и доплатак за дјецу.

СЛИКА 2: ОКВИР ПОДСТИЦАЈНЕ ЊЕГЕ⁹

8 Прво оно најважније (2022.). "Зашто је развој у раном дјетињству важан: развој мозга", Прво оно најважније, приступљено 3. фебруара 2022. године. Доступно на <<https://www.firstthingsfirst.org/early-childhood-matters/brain-development/>>.

9 Подстицајна њега (2021.). Подстицајна њега за рани развој дјетета, објављено на интернету. Приступљено 19. 8. 21. Доступно на <<https://nurturing-care.org/>>.

Зашто улагати у рани раст и развој дјетета?

Рано дјетињство је важна прилика да се дефинише ток развоја дјетета и створи темељ за његову будућност. У раном дјетињству, које обухвата период од зачећа до шесте године, дјеца се брзо развијају и стичу физичке, когнитивне, моторичке, психо-емоционалне и социјалне вјештине. Поред моралног значаја улагања у рани развој дјеце са аспекта људских права, показало се да је ова врста улагања у будућност земље међу најбољим с обзиром на огромне социоекономске поврате, не само за дјецу већ и за друштво у цјелини.¹⁰ Међутим, иако су препозната као могућа опција и прилика за улагање, глобално гледано, издвајања за развој у раном дјетињству су и даље недовољна.

Докази показују да до шесте године можемо да предвидимо која ће дјеца вјероватно успјети у животу. Напримјер, недавно глобално истраживање показује да 40% дјеце која су прошла предшколско васпитање и образовање већ у 2. разреду влада минималним вјештинама писмености, у поређењу са свега 18% дјеце која нису прошла предшколско васпитање и образовање. Слично томе, 63% ученика 2. разреда која су похађала предшколско васпитање и образовање владају минималним компетенцијама у математици у односу на 49% ученика који нису похађали предшколско образовање.¹¹ Недавно истраживање у РС је показало снажну позитивну корелацију између похађања припремног предшколског програма у РС-у и спремности за школу.¹² Надаље, истраживање из 2022. на нивоу БиХ показује да дјеца која су похађала програме предшколског васпитања и образовања двије године или дуже имају значајно боље образовне резултате у математици и природним наукама него дјеца која нису похађала такве програме или су их похађала краће од једне године.¹³ Нека дјеца у БиХ су такође изложена токсичном стресу (изложеност јаким, честим и/или дуготрајним стресним ситуацијама)¹⁴,

10 Хекманова једначина (2021.). Хекманова крива, приступљено 19. 8.21. Доступно на <<https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-curve/>>.

11 UNICEF (2019). A World Ready to Learn: Global Report on Pre-Primary Education, (UNICEF: New York, USA).

12 Цвијановић, Н., Мојић, Д. (2020). Институционална педагошка интервенција у раним годинама живота на путу цјеложивотног учења, Хрватски часопис за одгој и образовање, 22 (Сп.Ед.3), 51-69. <https://doi.org/10.15516/cje.v22i0.3909>

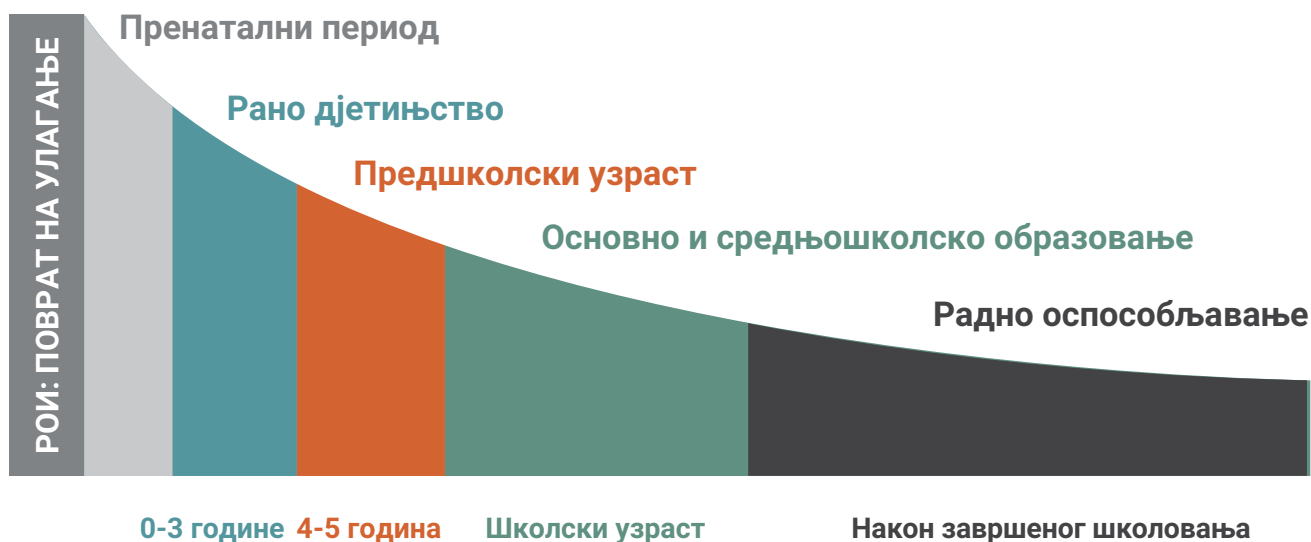
13 Агенција за предшколско, основно и средње образовање (2022). Предшколско образовање и одгој као детерминанта постигнућа ученика у Босни и Херцеговини у TIMSS-у 2019. Доступно на: <https://aposo.gov.ba/sadrzaj/uploads/%D0%90naliza-zadataka-po-sadrzajmim-i-kognitivnim-domenama-TIMSS.pdf>

14 Токсични стрес односи се на дијете које је изложено јаким, честим и/или дуготрајним негативним ситуацијама – то укључује физичко или емоционално злостављање, занемаривање, болест старатеља, изложеност насиљу и/или акумулисани терет породичних економских потешкоћа

неадекватној исхрани (нарочито ниска стопа дојења и све већа стопа претилости), небезбједном смјештају и недостатку родитељске стимулације или услуга предшколског васпитања и образовања. Утврђено је да сви ти фактори оштећују мождану структуру, умањују будућа академска постигнућа и доприносе лошијим здравственим исходима током живота (укључујући повећани ризик од дегенеративних болести, као што је дијабетес и смањење потенцијала зараде током живота), чиме се учвршћује циклус вишегенерацијског сиромаштва, угрожености и неједнакости¹⁵. Оно што изненађује је да су значајне разлике у резултатима између дјеце у повољнијем и неповољном положају очигледне већ у узрасту од девет мјесеци.¹⁶

Улагање у ове периоде раног дјетињства, дакле, има смисла. То је период највећих прилика за људски развој.¹⁷ Посљедњих година се појавила огромна количина доказа који говоре у прилог томе да

СЛИКА 3: ХЕКМАНОВА КРИВА – ПОВРАТ НА УЛАГАЊЕ: ЕКОНОМСКИ УТИЦАЈ УЛАГАЊА У РАНИ РАСТ И РАЗВОЈ.²¹

- 15 B. Morgan (2013). 'Biological embedding of early childhood adversity: Toxic stress and the vicious cycle of poverty in South Africa', Ilifa Labantwana: Research and Policy Brief Series, 'Биолошка укоријењеност недаћа у раном дјетињству: Токсични стрес и зачарани круг сиромаштва у Јужној Африци', Илифа Лабантвана: серија кратких истраживања и политике, доступно на [t <https://ilifalabantwana.co.za/wp-content/uploads/2017/06/Toxic-stress-and-the-vicious-cycle-of-poverty-in-South-Africa.pdf>](https://ilifalabantwana.co.za/wp-content/uploads/2017/06/Toxic-stress-and-the-vicious-cycle-of-poverty-in-South-Africa.pdf). [B. Morgan (2013)]
- 16 Ibid.
- 17 Heckman Equation (2021). The Heckman Curve, [Хекманова једначина (2021). Хекманова крива], приступљено 19. 8. 21. Доступно на: <https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-curve/>.

улагања у раном дјетињству имају највећи поврат од свих интервенција људског капитала (слика 3). Лонгитудиналне студије из широког спектра студија случаја показују да дјеца која похађају квалитетне предшколске програме имају вишеструке користи, које се, између осталог, огледају у бољим резултатима на тестовима, бољим стопама матурирања/ дипломирања, мањим стопама криминала и делинквенције те бољим дугорочним приходима.¹⁸ Када се те користи уновче, поврат на улагања може бити огроман. Често цитирана процјена сугерише да поврат на улагања у подстицајну његу може бити и до 17 пута већи од почетног уложеног износа.¹⁹ Надаље, утврђено је да висококвалитетни програми развоја у раном дјетињству смањују вишедимензионално сиромаштво и неједнакост. Значајна студија проведена на Јамајци показала је да су дјеца која су била дио студијског програма развоја у раном дјетињству (који је пратио дјецу узраста од 9 до 24 мјесеца са застојем у расту током двогодишњег насумичног контролисаног испитивања) као одрасле особе зарађивала 25% више него дјеца у неповољном положају у контролној групи (која нису имала никакве интервенције) – односно, зарађивала су подједнако као и њихови вршњаци у повољнијем положају.²⁰

- 18 P. Engle et al. (2011). 'Strategies for reducing inequalities and improving developmental outcomes for young children in low-income and middle-income countries', [Стратегије за смањење неједнакости и унапређење развојних резултата дјеце у раном узрасту у земљама са ниским и средњим приходима] Lancet, 378:9799, 1339-53
- 19 Ibid.
- 20 P. Gertler, J. Heckman, R. Pinto, A. Zanolini, C. Vermeersch, S. Walker, S. M. Chang i S. Grantham-McGregor (2014). 'Labour Market Returns to an Early Stimulation Intervention in Jamaica', [Тржиште рада на Јамајци се враћа интервенцијама у рани раст и развој] Science, 344:6187, p. 998-1001.
- 21 Heckman Equation (2021). The Heckman Curve, [Хекманова једначина (2021). Хекманова крива], приступљено 19. 8. 21. Доступно на: <https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-curve/>.

Важно је, дакле, нагласити да улагање у рани раст и развој може бити покретач напретка у оквиру ширег развоја и циљева одрживог развоја. У контексту циљева одрживог развоја, снажни развој у раном дјетињству је предуслов, нарочито у борби против сиромаштва, неједнакости и социјалне искључености те промовисању мира и сигурности. С обзиром на то да су ране године темељ за каснији живот, оне одређују каснији академски успјех, економску продуктивност, одговорно грађанство, цјеложивотно здравље, снажне заједнице и успјех слједеће генерације родитеља. Улагање у рано дјетињство, дакле, поставља снажне темеље за развој, повећава дјелотворност образовног и здравственог система, побољшава шансе за економску продуктивност и раст те доприноси праведнијим друштвима.

Зашто је рани раст и развој дјеце важан у Републици Српској?

Старење и смањење становништва и даље представља велики проблем за економски и социјални развој овог ентитета.²² Ове демографске промјене приказане су на слици 4 у наставку. Ови демографски трендови имају значајне социоекономске и политичке посљедице. Од 2002. године укупно становништво је у сталном опадању, а од 2018. године само је 13% становништва РС-а млађе од 15 година.²³ Оваква демографска слика је резултат ниске стопе наталитета и високе стопе иселавања. 25 посто младих из цијеле БиХ активно тражи посао изван земље, а готово 90 посто њих жели напустити земљу на дужи период или чак трајно.²⁴ Емиграција је нарочито изражена међу образованијим младима, што доводи до одљева квалификоване радне снаге чиме се угрожава квалитет и одрживост система здравства, образовања и социјалне заштите.²⁵

Са социоекономског аспекта, ове пријетње дугорочном развоју не треба потцењивати.

Република Српска се суочила са бројним проблемима, између осталог, са рецесијом узрокованом глобалном финансијском кризом 2008. године, успоравањем раста у међународном пословању 2012. године, поплавама 2014. и у скороје вријеме, економским и друштвено штетним утицајима пандемије Ковид-19.²⁶

Босна и Херцеговина је такође земља транзита за многе избјеглице и мигранте. Од почетка 2018. у БиХ је преко западнобалканске руте стигло више од 87.000 људи, од којих је већина по доласку у БиХ кренула даље према својим крајњим одредиштима, док је у прихватним центрима до краја 2022. остало неких 2700 избјеглица и миграната (од којих више од 700 и даље живи у неадекватним условима).²⁷ Надаље, рат у Украјини је додатно негативно утицао на економију БиХ, будући да многи њени трговински путеви иду преко других европских земаља које су увеле санкције Русији.²⁸ То значи да се многе индустрије које извозе у Русију, првенствено преко других европских земаља, сада суочавају са великим успоравањем производње. Ове кризе објашњавају зашто просјечни животни стандард у земљи износи 32% просјека ЕУ-а-27 у 2017. години, упркос томе што је просјечни раст БДП-а између 2015. и 2017. године износио 3%.²⁹ Ово такође може одражавати економску зависност земље о потрошњи – стопа потрошње у БиХ је преко 100% БДП-а, а предност се даје текућој потрошњи у односу на улагања.³⁰ Посебно забрињавајућу економску метрику представљају стопе незапослености – у првом кварталу 2022. године стопа незапослености младих од 15 до 24 године у РС износила је 26,5%, односно 15,1% за жене.³¹ То указује да су млади и жене у изузетно неповољном положају на тржишту рада.³² Надаље, родна неравноправност и даље је велики проблем. Само 14,45 посто посланичких мјеста у Народној скупштини Републике Српске заузимају жене³³, а учешће жена у радној снази у РС износи 39,5 посто у односу на 57,3 посто мушкараца.³⁴ Дакле, очигледна је потреба за побољшање резултата у смислу људског капитала и родне равноправности. То је посебно важно у контексту напора БиХ да се придружи Европској унији – Европска комисија је дала

22 UNICEF (2020) Situation Analysis of Children [Ситуациона анализа дјеце]

23 Републички завод за статистику (2021). „Процјена броја становника 2013 - 2021.“, Републички завод за статистику Републике Српске, објављено на интернету. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/front/article/5407/?left_mi=None&up_mi=&add=None

24 UNICEF (2020) Situation Analysis of Children [Ситуациона анализа дјеце]

25 Ibid.

26 Ibid.

27 Операције европске цивилне заштите и хуманитарне помоћи, информативни лист о Босни и Херцеговини, четврто тромјесечје 2022. Доступно на https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/bosnia-and-herzegovina_en

28 Daria Sito-Sucic (2022). 'Ukraine war fuels Bosnian businesses' growth, instability fears', [Рат у Украјини потиче раст босанских предузећа али и страх од нестабилности], Reuters, published online 9 March 2022. Доступно на <https://www.reuters.com/world/europe/ukraine-war-fuels-bosnian-businesses-growth-instability-fears-2022-03-09/>.

29 UNICEF (2020) Situation Analysis of Children [Ситуациона анализа дјеце]

30 Ibid.

31 Ibid.

32 Ibid.

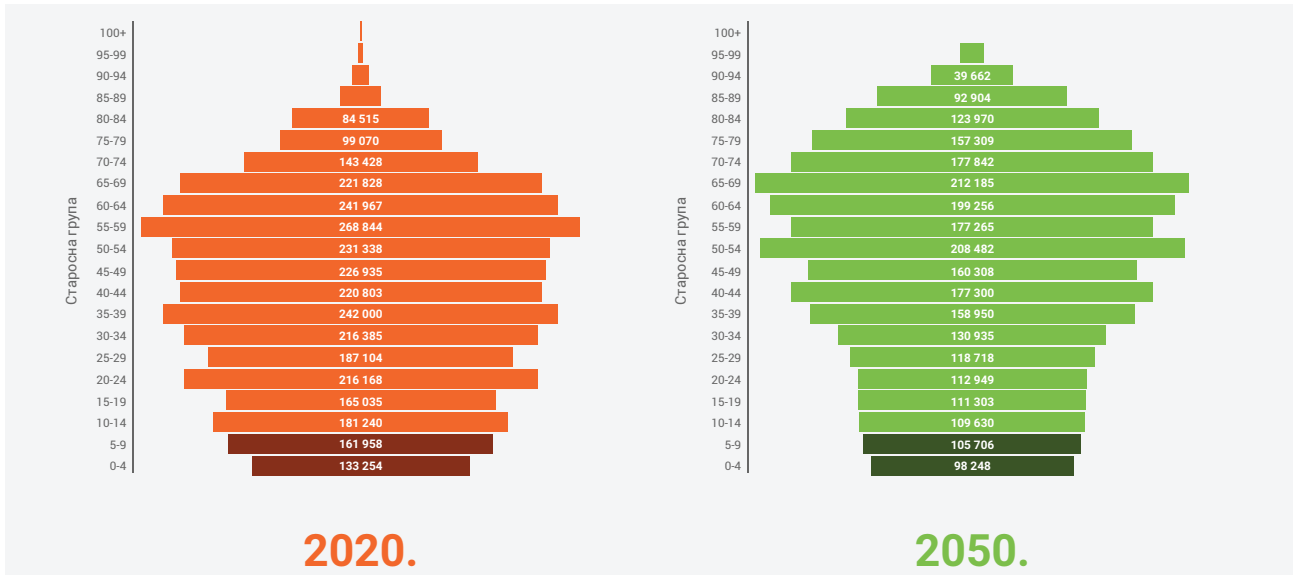
33 Едита Мифтари (Непознато). 'Број изабраних жена у парламентима и скупштинама', Женска мрежа БиХ, објављена онлине. Доступно на: <https://zenskamreza.ba/hr/broj-izabranih-zena-u-parlamentima-i-skupstinama/>

34 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Анкета о радној снази: 1. квартал 2022., (Завод за статистику: Бања Лука: Босна и Херцеговина).

мишљење у којем је истакнуто да БиХ још увијек не испуњава довољно критеријума, нарочито у погледу квалитета институција/демократије, владавине права, људских права и заштите мањина. Побољшањем

својих институција, као и заштите мањина и људских права, земља ће кроз унапријеђен развој људског капитала побољшати и многе од тих социоекономских показатеља.

СЛИКА 4: СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ, 2020. И 2050.³⁵

У оваквом демографском контексту, развој у раном дјетињству је посебно важан. С мање дјеце и ограниченим ресурсима, РС мора да одгоји квалификовану, продуктивну младу радну снагу да би одржала и побољшала економске и социјалне услове. Стога је аргумент за улагање у развој у раном дјетињству јасан јер је то основ за дугорочно стварање људског капитала да би се обезбиједила најбоља могућа шанса за економски и друштвени развој РС. Надаље, то би могло да подстакне породице и младе људе да позитивније гледају на шансе за живот у земљи, што ће помоћи да се смањи стопа иселавања и потенцијално да подстакне повратак оних који су већ отишли.³⁶ У 2020. години, у РС-у је живјело око 56.250 лица млађих од седам година, што је бројка која ће се до 2050. године смањити на око 41.000.³⁷ Ова популација мора бити у центру пажње хитне политике и улагања.

ТАБЕЛА 1: ПРОЈЕКЦИЈА БРОЈА ДЈЕЦЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ (2020 - 2050).³⁸

Година	Дјеца (0 – 6 година)
2020.	56.250
2025.	53.899
2030.	50.796
2035.	47.907
2040.	45.195
2045.	42.834
2050.	40.676

Статус развоја у раном дјетињству у Републици Српској

У посљедњих петнаест година постигнут је напредак у стварању повољног политичког окружења за екосистем развоја у раном дјетињству. На услуге за дјецу у цијелој РС утичу закони са сва три управна нивоа: државног, ентитетског и општинског/градског. Посебно значајни закони на нивоу државе и ентитета приказани су у табели 2. Оквирним законима, као што је *Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању (2007.)*, настојало се створити подстицајно окружење за позитиван развој у раном дјетињству, при чему су министарства на свим нивоима дужна да ускладе постојеће законе у односу на предшколско васпитање и образовање.

35 Аутори. Подаци Одјела за становништво (2022.). *Изгледи свјетског становништва 2022.*, (Одјел Уједињених нација за економска и социјална питања: Њујорк, САД).

36 УНДП (2013). *Рурални развој у Босни и Херцеговини: мит и стварност*, (УНДП: Сарајево, Босна и Херцеговина).

37 Републички завод за статистику (2020). *Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070*. Процјене броја становника односе се на Сценарио С2 - са подацима службене виталне статистике Републике Српске (живорођени и умрли) и службеним подацима о унутрашњим миграцијама (између Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине/Брчко дистрикта)

38 Ibid.

ТАБЕЛА 2: ЗАКОНОДАВСТВО И ПОЛИТИКЕ О РАНОМ РАСТУ И РАЗВОЈУ ДЈЕЦЕ

Законодавство	Ниво	Година	Значај
Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању	БиХ	2007.	<ul style="list-style-type: none"> • Препознаје интегралну улогу предшколске установе као носиоца васпитања и образовања те даје принципе и нормативе за предшколско васпитање и образовање. • Према члану 16. дјеца су обавезна да похађају предшколску установу у години прије уписа у основну школу. Финансирање, трајање и програм одређују надлежни образовни органи.
Акциони план за дјецу Босне и Херцеговине, 2015 - 2018.	БиХ	2015.	<ul style="list-style-type: none"> • Акционим планом су утврђени приоритетни циљеви и мјере у правцу стварања што бољих услова за живот дјеце и породице.³⁹ • Намјера је била успоставити механизам који би обезбиједио боље провођење закључних запажања Одбора за права дјетета.
Платформа за развој предшколског васпитања и образовања у БиХ	БиХ	2017.	<ul style="list-style-type: none"> • Документ стратешког типа на државном нивоу за развој предшколског васпитања и образовања широм БиХ. • Документ је донио Савјет министара 2017. године и усклађен је са тренутним трендовима и стандардима ЕУ-а и УН-а у раном предшколском васпитању и образовању.
Закон о социјалној заштити РС-а	РС	2011.	<ul style="list-style-type: none"> • Закон је претрпио важне измјене и допуне 2012, 2016, 2019, 2020. и 2022. године • Даје законску дефиницију дјетета са потешкоћама уз развоју. • Уводи право на дневно збрињавање за дјецу са сметњама у развоју.⁴⁰ • Уређује систем социјалне заштите, поступак и услове за остваривање права, дјелатност установа социјалне заштите и самостално обављање послова у области социјалне заштите⁴¹
Програм за рани раст и развој дјеце у РС-у за период 2022. до 2028. г.	РС	2022.	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинише програмске активности усмјерене на свих пет развојних аспеката кроз различите секторе⁴²
Стратегија развоја предшколског, основног и средњег васпитања и образовања РС за период 2022 - 2030.	РС	2021.	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинише као приоритет већу доступност програма предшколског образовања, укључујући и изградњу више објеката и измјене и допуне подзаконских аката о образовању као кључне радње за побољшање приступачности⁴³ • Побољшање организације прије почетка школске године, укључујући израду плана расподеле средстава⁴⁴ • Остали приоритети укључују подизање свијести о важности раног учења, побољшање инклузије дјеце са сметњама у развоју⁴⁵
Закон о дјечјој заштити	РС	2015.	<ul style="list-style-type: none"> • Кључне измјене и допуне у 2018, 2019. и 2021. • Од 2023. године, домаћинства са укупним мјесечним приходима по члану породице између 130 и 149.50 КМ, зависно од броја дјеце у породици, имају право на дјечји доплатак.⁴⁶ • Дјечји доплатак износи 117 КМ за прво, друго и четврто дијете, 169 КМ за треће дијете, те 208 КМ за дјецу која право остварују без обзира на имовинско стање и ред рођења.
Закон о предшколском васпитању и образовању РС	РС	2015.	<ul style="list-style-type: none"> • Уређује предшколско васпитање и образовање дјеце од шест мјесеци до поласка у основну школу⁴⁷ • Измјенама и допунама из 2020. закон је промијењен тако да се програм предшколског васпитања и образовања обавља у основним школама и центрима за социјални рад као и у одређеним центрима за предшколско васпитање и образовање

39 Канцеларија високог комесара УН-а за људска права (2019.). „Комитет за права дјетета поручује да Босна и Херцеговина треба усвојити цијеловит закон о правима дјетета“, 11. 9. 2019.

40 Подаци добивени интервјуима с кључним испитаницима

41 "Службени гласник Републике Српске", бр. 37/2012, 90/2016, 94/2019, 42/2020 и 36/2022.

42 Комитет УН-а за права дјетета (2019.). Извјештај за Босну и Херцеговину

43 Република Српска (2021). Стратегија развоја предшколског, основног и средњег образовања у Републици Српској за период 2022 – 2030. године, (Република Српска: Бања Лука, Босна и Херцеговина).

44 Ibid.

45 Ibid.

46 Јавни фонд за дјечју заштиту Републике Српске (2022). "Дјечји додатак", Јавни фонд за дјецу РС, објављено на интернету. Доступно на: <http://www.jfdz.org/sr/page/16/dodatak-na-djetsu>

47 "Службени гласник Републике Српске", бр. 79/2015, 63/2020 и 64/2022.

Како је Република Српска централизован ентитет, политике које се тичу развоја у раном дјетињству углавном се раде за ниво ентитета у складу са Уставом Републике Српске. Примарни орган на државном нивоу који координира интервенције у области развоја дјеце је Савјет за дјецу БиХ, којим предједава Министарство за људска права и избјеглице.⁴⁸ РС већ неколико година има активан Савјет за дјецу.⁴⁹

Уз напоре БиХ да се придружи Европској унији [ЕУ] појавиле су се прилике за унапређење квалитета правних и управљачких структура за развој у раном дјетињству. Европска комисија је у мају 2019. године доставила мишљење у којем је закључила да БиХ још увијек није испунила критеријуме, посебно у сегментима квалитета институција/демократије, владавине права, људских права и поштивања заштите мањина.⁵⁰ Ово је посебно забрињавајуће када је ријеч о дјечи. Ако се мањине и људска права не поштују, то неправедно поступање се преноси и на дјецу, због чега она имају мање прилика у ранијем периоду живота. Надаље, слабе институције не стварају погодан окружење у којем би интервенције у раном дјетињству биле успјешне. То је зато што се сектор ослања на мултисекторске интервенције – а ако су здравствене, образовне и установе социјалне заштите слабе, мало је вјероватно да пружају приступачне и адекватне услуге за рани раст и развој дјеце и да су у стању да у довољној мјери координирају своје напоре да обезбиједје холистички развој дјеце у БиХ.

На препоруку Комисије Европске уније Европски савјет је у децембру 2022. године додијелио БиХ кандидатски статус уз разумијевање да се у земљи предузима низ корака у правцу испуњења 14 кључних приоритета.⁵¹ ЕУ је највећи давалац финансијске помоћи Босни и Херцеговини и подржава социоекономски развој и реформе у регији проширења, укључујући БиХ, уз финансијску и техничку помоћ кроз Инструмент за претприступну помоћ (ИПА).⁵² Стога је обећавајуће да БиХ наставља

48 Уницеф (2020.) Анализа ситуације дјеце

49 УН-ов Комитет за права дјетета. (2019). Босна и Херцеговина

50 Уницеф (2020.) Анализа ситуације дјеце

51 EU NEAR, децембар 2022. Босна и Херцеговина на европском путу, Доступно на: ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement

52 За период 2021 – 2027. финансирање из ИПА ИИИ за цијелу регију проширења износи 14.162 милијарде евра, према 5 тематских приоритета: владавина права, добро управљање, укључив раст, зелени план и прекогранична сарадња. За 2014 - 2020., средства ИПА II додијелена БиХ износила су 539,6 милиона евра. Босна и Херцеговина је у 2021. години имала користи од 73 милиона евра у оквиру ИПА III, а Годишњи акциони план 2022. за БиХ укључује 45,5 милиона евра. Децембар 2022. Извор: Босна и Херцеговина на европском путу. Доступно на: ec.europa.eu/neighborhood-enlargement

да ради на унапређењу својих институција да би побољшала своје шансе за прикључење ЕУ. Континуирани напори у правцу придруживања ЕУ су прилика за унапређење дјечјих права у БиХ, посебно зато што је у најновијем прегледу ЕУ за БиХ истакнута потреба за доношење побољшаних закона о развоју у раном дјетињству.⁵³ Као што ће се видјети из доказа представљених у овом извјештају, кандидатски статус доноси многе прилике које се могу искористити кроз улагање у дјецу, нарочито кроз интервенције у раном дјетињству.

Финансирање

Расподјела средстава за дјецу у социјалним секторима или је недовољна или изазовна за праћење, а чак и у случају одговарајућег финансирања, резултати за дјецу су испод постављених циљева. Посматрајући конкретно случај здравствене, образовне и социјалне заштите за дјецу млађу од шест година, видимо да:

Буџети за социјални сектор су централизовани на нивоу ентитета РС и њима управљају Министарство здравља и социјалне заштите РС, Министарство просвјете и културе РС и Јавни фонд за дјечју заштиту РС. Главни извор финансирања буџета за предшколско васпитање и образовање и центре за социјални рад су општине и градови, док Фонд здравственог осигурања Републике Српске финансира систем доприноса за здравствено осигурање. Међутим, издаци у социјалним секторима, а нарочито они који се односе на дјецу, често су недовољни, а и гдје је финансирање адекватно, исходи по дјецу су испод жељеног нивоа. Ако погледамо здравство, образовање и социјалну заштиту дјеце млађе од шест година, видимо сљедеће:

- **Издаци за здравство у РС у односу на БДП су високи, међутим, износ по глави становника је низак у поређењу са земљама ЕУ.** РС је у 2021. години за здравствени сектор издвајала 11,3% свог БДП-а: јавни издаци чине 7,8% БДП-а, док приватни чине преосталих 3,5%.⁵⁴ Тренутни издаци за здравство смањени су са 13,3% БДП-а у 2020. години (9,7% јавно, 3,6% приватно), али су порасли гледано по глави становника, са 1.055 КМ у 2020. на 1.181 КМ у 2021. години.⁵⁵ Међутим, док су издаци за здравство као постотак БДП-а виши

53 Европска комисија. (2021). Радни документ особља Комисије: Извјештај за Босну и Херцеговину 2021. Стразбург.

54 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Статистика здравства 2021, годишње саопштење. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

55 Ibid.

од просјека ЕУ-а од 9,92%,⁵⁶ издаци по становнику РС-а износе само 658,76 USD, што је мање од једне шестине просјека ЕУ од 3.476,43 USD.⁵⁷ У 2021. години више од једне трећине укупних издатака за здравство РС односило се на болнице (36,8%). Други и трећи по удјелу издатака су били даваоци услуга амбулантне здравствене заштите (28,2%) и малопродаја и добављачи медицинских средстава (26,3%), док су укупни издаци за превентивну његу били испод 3%.⁵⁸ Надаље, удио приватних издатака у укупним издацима за здравство износи 30,6%, што је двоструко више од европског просјека, те је повећан са 27,2% у 2020.⁵⁹

- **Јавни издаци за предшколско васпитање и образовање у Републици Српској нису високо на љествици приоритета, и износили су свега 0,29% БДП-а у 2021.**⁶⁰ Узимајући у обзир и приватне издатке и средства из иностранства, ова бројка се пење на 0,42% БДП-а (од чега су 70,9% јавни издаци, 29,1% приватни издаци, а 0,02% средства из иностранства).⁶¹ Ово је знатно ниже од просјека јавних издатака за предшколско васпитање и образовање у земљама ОЕЦД-а који износи нешто више од 0,8% БДП-а.⁶² Обећавајуће је да су укупни јавни и приватни издаци за формално образовање у РС-у високи и 2021. године су износили 4,4% БДП-а. Од тога се 89,3% односи на јавне издатке (или 4,1% БДП-а), 10,3% на приватне издатке и 0,4% на средства из иностранства. Упркос смањењу за 0,1% у односу на 2020.⁶³ јавни издаци РС су

изнад издатака сусједних земаља западног Балкана, попут Србије и Хрватске, чија потрошња на образовање износи 3,6% односно 3,9% БДП-а.⁶⁴ Међутим, удио за предшколско васпитање и образовање износи свега 9,3% укупних издатака РС за образовне институције у односу на 44,8% за основно образовање, 19,4% за средње и 26,5% за високо образовање.⁶⁵ Надаље, од укупног износа издатака за формално образовање 99,3% односило се на текуће издатке, а само 0,7% на капиталне издатке.

- **Издаци за социјалну заштиту породица и дјеце у РС су ниски и износили су само 0,9% БДП-а у 2021.**⁶⁶ Укупни издаци за социјалну заштиту чине 21,7% БДП-а РС (у складу са западнобалканским сусједима Хрватском и Србијом које издвајају 24,3% односно 21,9%, али мање од двије трећине просјека ЕУ од 31,8%⁶⁷), што је пад са 23,1% у 2020., али повећање у поређењу са 21,4% БДП-а у 2019.⁶⁸ Међутим, од укупног износа који се издваја за социјалну заштиту, око 75% односи се на доприносе за социјално осигурање, а скоро 5% одлази на трошкове администрације.⁶⁹ Унутар 21% средстава која се издвајају за накнаде социјалне помоћи које се не вежу за доприносе, више од 60% (или 2,9% БДП-а) одлази на накнаде везане уз ветеране, а само 20% односно 0,9% БДП-а за породице и дјецу.⁷⁰ Овај износ је прилично стабилан током година и износио је 1,0% БДП-а у 2020. односно 0,8% у 2019. години.⁷¹ У оквиру породичних/дјечјих накнада, више од 60% је без провјере материјалног стања, док је само 39% посебно намијењено најугроженијим.⁷² Дакле, постоји јасна потреба за повећањем улагања у социјалну заштиту дјеце и породица у РС.

56 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство (% БДП-а). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=BA-EU>

57 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство по глави становника (у америчким доларима). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.PC.CD?locations=BA-EU>

58 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Статистика здравства 2021, годишње саопштење. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

59 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Статистика здравства 2021, годишње саопштење. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

60 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

61 Ibid.

62 Јавни издаци за предшколско васпитање и образовање. Доступно на: https://www.oecd.org/els/soc/PF3_1_Public_spending_on_childcare_and_early_education.pdf

63 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

64 Свјетска банка. (2019). Државни издаци за образовање, укупно (% БДП-а). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=RS-ME-HR>

65 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

66 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Интегрисани систем социјалне заштите 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/socijalna_zastita/integrisani_sistem_socijalne_zastite/2021/Integrisani_Sistem_Socijalne_Zastite_2021.pdf

67 EuroStat (2022). Издаци за социјалну заштиту. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

68 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Интегрисани систем социјалне заштите 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/socijalna_zastita/integrisani_sistem_socijalne_zastite/2021/Integrisani_Sistem_Socijalne_Zastite_2021.pdf

69 Ibid.

70 Ibid.

71 Ibid.

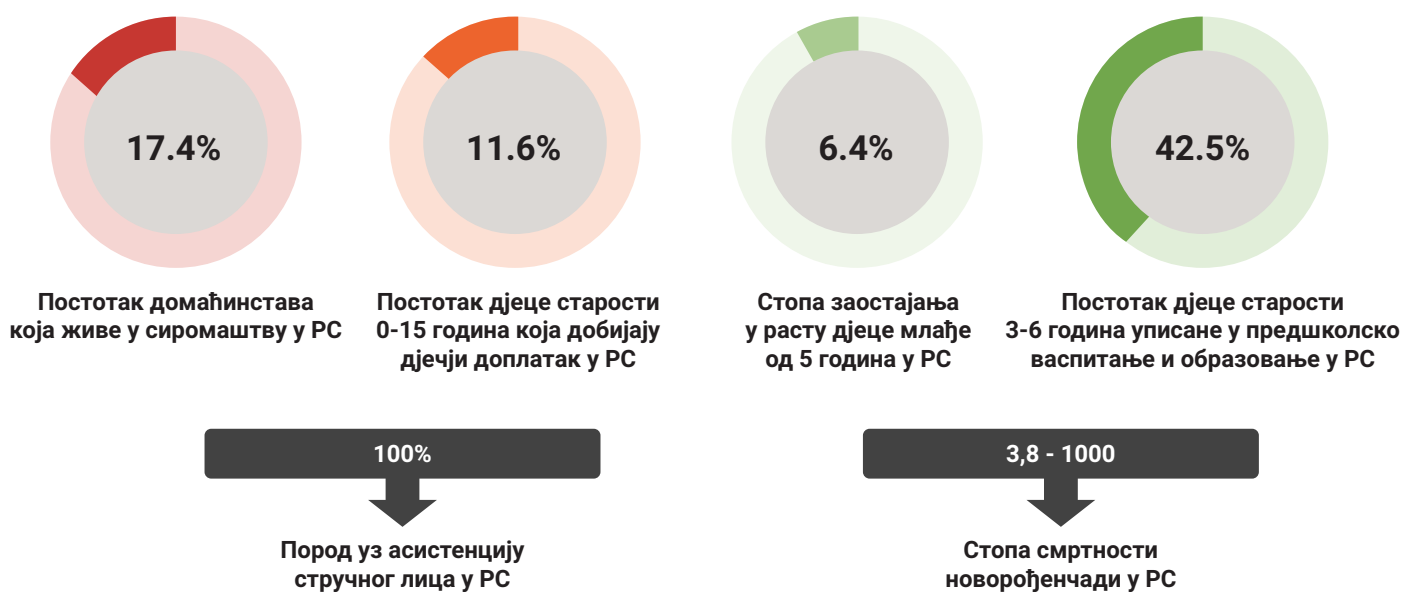
72 Ibid.

Исходи

Република Српска има јасне и значајне прилике за улагање у младе генерације које су неискориштене. Индекс људског развоја у БиХ [ХДИ] у 2019. години износио је 0,78, што је ставља на 73. мјесто од 189 земаља и територија. Црна Гора, као упоредива балканска земља, има сличан БДП по глави становника, али виши HDI од 0,829.⁷³ Вриједност HDI у БиХ такође је нижа од европског просјека од 0,791.⁷⁴ Вриједност од 0,78 указује на то да ће дијете рођено у БиХ данас вјероватно достићи само 78% свог продуктивног потенцијала.⁷⁵ Тај процијењени губитак продуктивности резултат је недовољних фактора који подстичу људски развој (здравство, образовање и социјална заштита). Тачније, у Републици Српској:

- **Резултати здравља и прехране дјеце су забрињавајуће лоши.** Скоро 97% трудница у РС има најмање четири посјете антенаталној заштити, док се 100% трудница порађа у здравственим установама.⁸¹ Стопе смртности новорођенчади и дјеце су побољшане и износе скромних 3,8 односно 3,4 на 1.000 живорођене дјеце.⁸² Смртност новорођенчади у РС је нешто виша од просјека ЕУ од 3 умрла на 1.000 живорођених, али је још увијек нижа од земаља западног Балкана, попут Албаније, са стопом смртности новорођенчади од 10 умрлих на 1.000 живорођених.⁸³ Међутим, стопе дојења и обухвата имунизацијом изразито су ниске. Према анализи Уницефа о вишедимензионалном сиромаштву и материјалној ускраћености, готово сва дјеца узраста од 0 до 4 године (98%) у БиХ ускраћена су

СЛИКА 5: КЉУЧНА СТАТИСТИКА РАЗВОЈА У РАНОМ ДЈЕТИЊСТВУ ЗА РС ^{76 77 78 79 80}

73 УНДП (2020). Извјештај о људском развоју 2020: Црна Гора, (УНДП: Њујорк, САД).

74 УНДП (2020). Извјештај о људском развоју 2020: Босна И Херцеговина, (УНДП: Њујорк, САД).

75 Ibid.

76 Агенција за статистику Босне и Херцеговине. (2018). Анкета о потрошњи домаћинстава у Босни и Херцеговини 2015. ТБ15, (Агенција за статистику: Сарајево, Босна и Херцеговина). Доступно на: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2018/CIS_01_2015_Y1_1_EN.pdf

77 Republički zavod za statistiku (2022). Socijalna zaštita 2022. Dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

78 Уницеф (2012). Истраживање кластера вишеструких показатеља (МИЦС), (Уницеф: Сарајево, Босна и Херцеговина).

79 Републички завод за статистику (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Саопштење статистике образовања 15/23. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/2022-2023/PredskolskoObrazovanje_2022_2023.pdf

80 Н. Карађиновић и С. Мухаремовић. (2019). Евалуација UNFPA програма за државу: Босна и Херцеговина (2013 – 2018.), (UNFPA: Сарајево, Босна и Херцеговина).

81 Уницеф (2012.) Анкета кластера вишеструких показатеља.

82 Евалуација програма УНФПА за државу: Босна и Херцеговина (2013 – 2018).

83 EuroStat (2022). Стопа смртности новорођенчади. Доступно на: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_minfind&lang=en

у барем једној димензији, а трећина (33%) у четири или више димензија истовремено.⁸⁴ Оно што забрињава је вјероватноћа да ће дјеца узраста од 0 до 4 године у РС бити ускраћена у погледу прехране (72%), здравствених услуга (29%) и развоја дјетета (58%).⁸⁵

- **Упркос великим побољшањима, прилике за рано учење се спутавају.** У цијелој РС, стопа уписа у цјелодневни или полудневни предшколски програм за дјецу од три до шест година у педагошкој години 2022/23. износи 42,5%⁸⁶ Од укупно 11.990 дјеце старије од 3 године која имају приступ предшколском васпитању и образовању, њих 30% похађа приватне установе.⁸⁷ Стопа уписа досеже 47,6% за дјецу од 5 до 6 година која су прије уписа у основну школу похађала програм предшколског васпитања и образовања.⁸⁸ Стопа уписа у цјелодневни или полудневни предшколски програм за дјецу, осим пада током пандемије Ковид-19, у сталном је порасту посљедњих година - 38,5% у 2021/22,⁸⁹ 37,1% у 2019/20, а 34,2% у 2018/19.⁹⁰

84 Lucia Ferrone & Yekaterina Chzhen. (2015). Анализа вишеструког преклапања ускраћености на националном нивоу. Дјечје сиромаштво и ускраћеност у Босни и Херцеговини. Радни документ Канцеларије за истраживање WP 2015-02.

85 Ibid.

86 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Статистика образовања, Годишње саопштење 15/23. Израчун се заснива на 11 990 дјеце старије од 3 године уписане у предшколско васпитање и образовање у 2022/23, и процијењеној популацији дјеце узраста 3 до 6 година од 28 245 у 2022. (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (2020). Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070. Процјене броја становника односе се на сценаро С2)

87 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Статистика образовања, Годишње саопштење 15/23. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/2022-2023/PredskolskoObrazovanje_2022_2023.pdf

88 Републички завод за статистику Републике Српске (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Статистика образовања, Годишње саопштење 15/23. Израчун се заснива на 4,432 дјеце узраста 5 до 6 година уписане у скраћени припремни програм у 2022/23, и процијењеној популацији дјеце узраста 5-6 година од 9,317 у 2022. (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (2020). Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070. Процјене броја становника односе се на сценаро С2)

89 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Статистички билтен предшколског васпитања и образовања 2021./2022. Израчун се заснива на 10 839 дјеце старије од 3 године уписане у предшколско васпитање и образовање у 2021/22, и процијењеној популацији дјеце узраста 3 до 6 година од 28 177 у 2021. (Извор: Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Процјене броја становника, 2013 – 2021.)

90 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Статистички билтен предшколског васпитања и образовања 2021/2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/Predskolsko_Obrazovanje_2021_2022_WEB.pdf

- **Дјеца у раном узрасту су изложена сиромаштву, неимањима и токсичном стресу.** Према најновијим службеним статистикама о сиромаштву, у 2015. години 17,4% домаћинстава у РС живјело је испод границе сиромаштва.⁹¹ Гледајући поближе доплатак за дјецу у РС, број корисника у 2021. години износио је 12.033, чиме је обухваћено само 17.395 дјеце, што представља само 11,6% дјечје популације од 0-15 година која има право на доплатак.⁹² Надаље, укупни број корисника драматично се смањило у посљедње четири године - 21.838 у 2018, 15.388 у 2019. и 13.381 у 2020. години.⁹³ Према се то може објаснити брзим падом дјечје популације у РС, важно је обезбиједити да тај пад не одражава препреке у приступу дјечјем доплатку за најугроженију дјецу. Све у свему, чини се да су развој и благостање дјеце у Републици Српској угрожени ограниченим финансијским ресурсима, као и ограниченим разумијевањем важности улагања у рани раст и развој дјетета.

Надаље, ове бројке скривају значајне неједнакости у исходима међу групама дјеце у раном узрасту.

Вјероватније је да ће дјеца из угрожених домаћинстава (као што су она с ниским примањима, домаћинства с једним родитељем, домаћинства с једним или више родитеља/старатеља који су незапослени или ромска домаћинства), руралних заједница или дјеца са сметњама у развоју имати слабије резултате. На примјер, инвалидитет повећава вјероватност западања у сиромаштво за 18%.⁹⁴ Посебно забрињава положај мале ромске дјеце. Према попису из 2013. године, у БиХ је било више од 12.000 Рома.⁹⁵ Вјероватноћа да ће дјеца из ових заједница живјети у сиромаштву је три пута већа у односу на другу дјецу, односно пет пута је вјероватније да ће бити потхрањена, двоструко вјероватније да ће заостајати у расту, и једна трећина мање дјеце из ових заједница у односу на дјецу из већинске

91 Агенција за статистику Босне и Херцеговине. (2018). Анкета о потрошњи домаћинстава у Босни и Херцеговини 2015. ТБ15, (Агенција за статистику: Сарајево, Босна и Херцеговина). Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Социјална заштита 2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

92 Републички завод за статистику Републике Српске (2022). Социјална заштита 2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

93 Ibid.

94 А. Нумановић. (2020). 'Учинак економија западног Балкана у погледу европског стуба социјалних права', Европски центар за политику и истраживање социјалне заштите.

95 Подаци општина и ромских удружења говоре да је стварна бројка између 35 000 и 45 000.

заједнице ће похађати основну школу.⁹⁶ Високе стопе natalитета код ромске популације могле би значити да популација дјеце у раном узрасту у ризику расте из године у годину, иако службене статистике нису доступне. То значи да су бројке као што је HDI земље од 0,78 вјероватно пуно ниже за ове одређене рањиве групе, и продуктивност дјеце тих група би могао бити далеко испод 78% од њиховог потенцијала.

Надаље, дјеца са сметњама у развоју су суочавају са значајним изазовима.⁹⁷ То укључује неадекватне и застарјеле вјештине међу пружаоцима услуга предшколског васпитања и образовања и недостатак заједничке дефиниције инвалидитета у БиХ.⁹⁸ Умјесто да се јавне услуге и друштво у цјелини учине приступачнијим за дјецу са сметњама у развоју, распрострањена је пракса њихове институционализације, а то је нешто што је ЕУ истакла као проблем и нешто што је супротно међународној конвенцији.⁹⁹ Изолатија дјеце са сметњама у развоју има значајне негативне ефекте на цјелокупни развој и носи висок ризик злостављања. Зато је још један важан аспект реформе предшколског васпитања и образовања у БиХ деинституционализација тих младих људи и помоћ у њиховој интеграцији у редовне системе.

На крају, изгледи за дјечје резултате угрожени су егзогеним догађајима и шоковима. Трошкови живота, на глобалном нивоу, али посебно у Европи, порасли су углавном због рата у Украјини.¹⁰⁰ Цијене хране и безалкохолних пића у БиХ порасле су за 22,7 посто у односу на исти период прошле године, што пријети да угрози сигурност снабдијевања храном у земљи.¹⁰¹ Веће цијене су посебно проблематичне за најсиромашнија домаћинства јер та домаћинства широм Балкана троше више од 60% својих буџета на храну и енергију.¹⁰² Осим тога, трговински путеви којим се производи БиХ попут сирове коже преносе преко Италије у Русију су прекинути услед санкција

које је ЕУ наметнула Русији након инвазије.¹⁰³ Успоравање производње би стога могло имати и попутне ефекте, који би, поред повећања животних трошкова, могли довести до незапослености или смањења плата. Надаље, недавне катастрофе и климатске пријетње такође угрожавају будућност дјеце. Промјене у животној средини повећавају ризик од екстремних временских услова, укључујући поплаве и клизишта широм БиХ. Према студијама, 20 посто БиХ је сада подложно поплавама. Значајно је да 38% све дјеце живи у општинама које су изложене високом или врло високом ризику од поплава и клизишта.¹⁰⁴ Такви догађаји доводе до повећања дјечјег сиромаштва и социоекономског назадовања те угрожавају пружање подстицајне његе за дјецу у раном узрасту, подривајући тако локалне економије, приходе домаћинства и пружање кључних здравствених, образовних и социјалних услуга. Ти се ефекти већ почињу осјећати. Поплаве из 2014. године су погодиле четвртину земље и 60.000 дјеце, чиме је ниво сиромаштва уназађен за пет година, а БДП смањен за 15%.¹⁰⁵ С обзиром да више од трећине дјеце живи у подручјима с високим ризиком од климатских катастрофа и да су дјеца посебно осјетљива на сиромаштво, рјешења за спречавање и превенцију климатских катастрофа представљају још једну важну компоненту заштите дјеце.

СТУДИЈА

Ова студија у прилог улагању заснива се на низу анализа трошкова и користи и трошкова недјеловања које истражују проширење вишесекторског пакета интервенција развоја у раном дјетињству. Овај пакет укључује интервенције у подручју здравства и прехране, образовања и социјалне заштите. Ова анализа идентификује, квантификује и додаје све користи проширења овог пакета интервенција, а затим идентификује, квантификује и одузима све повезане трошкове. Разлика између то двоје даје корисне информације за доносиоце одлука о томе каква је нето корист од проширења и да ли је оно препоручљиво или не.

Да би се омогућило поређење, али и коришћење анализа трошкова и користи и анализе трошкова недјеловања, трошкови и користи се квантификују

97 Ibid.

98 Уницеф. (2020). Анализа стања дјеце у Босни и Херцеговини.

99 Европска комисија. (2021). Радни документ служби Комисије: Извјештај о Босни и Херцеговини за 2021. Стразбург.

100 Joshua Askew. (2022). Како рат у Украјини утиче на трошкове живота у кризи? Доступно на: <https://www.euronews.com/my-europe/2022/05/31/how-is-the-war-in-ukraine-affecting-the-cost-of-living-crisis>

101 Д. Омановић. (2022). Протести у Мостару: Грађани исказали незадовољство због вала поскупљења у БиХ. Доступно на: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/protesti-u-mostaru-gra4%91ani-iskazali-nezadovoljstvo-zbog-vala-poskupljenja-u-bih/2631760#>

102 Richard Record, Sanja Madzarević-Sujster and Tihomir Stucka. (2022). Кризе које се преклапају на западном Балкану. Доступно на: <https://www.brookings.edu/blog/future-development/2022/05/23/overlapping-crises-in-the-western-balkans/>

103 Дариа Сито-Сучић. (2022). Рат у Украјини потакнуо раст босанских компанија, уз страх од нестабилности

104 Ibid.

105 Уницеф. (2020). Анализа стања дјеце у Босни и Херцеговини.

и монетизују колико је то могуће. Монетизација трошкова и користи подразумијева процјену монетарне вриједности користећи технике економског вредновања. У цијелом извјештају коришћена је друштвена дисконтна стопа [SDR] од 3%.¹⁰⁶ То је у складу с најновијом стопом кредита за БиХ и нормативним препорукама међународних организација, као што су Свјетска банка и Фондација Била и Мелинде Гејтс.¹⁰⁷

У овом случају улагања процјењује се разлика у трошковима и користима између сценарија нултог стања („гдје се не ради ништа ново“) и различитих сценарија проширења. Сценарио нултог стања је ситуација у којој се задржава садашњи ниво улагања и пружања услуга. Најновији, висококвалитетни подаци доступни у сценарију нултог стања извучени су из међународних, државних и ентитетских база података. Моделована су и два сценарија за проширење обухвата интервенцијама у подручју здравља и прехране, образовања и социјалне заштите. Сваки од њих претпоставља линеарно

повећање обухвата у складу са сљедећим трендовима:

- **Сценарио проширења А (брзо проширење):** Повећавати почетни обухват од 2023. године до постизања циљаног нивоа покривености 2030. године након чега се ниво обухвата одржава до 2052. године.
- **Сценарио проширења Б (споро проширење):** Повећавати почетни обухват од 2023. године до постизања циљаних нивоа 2052. године.

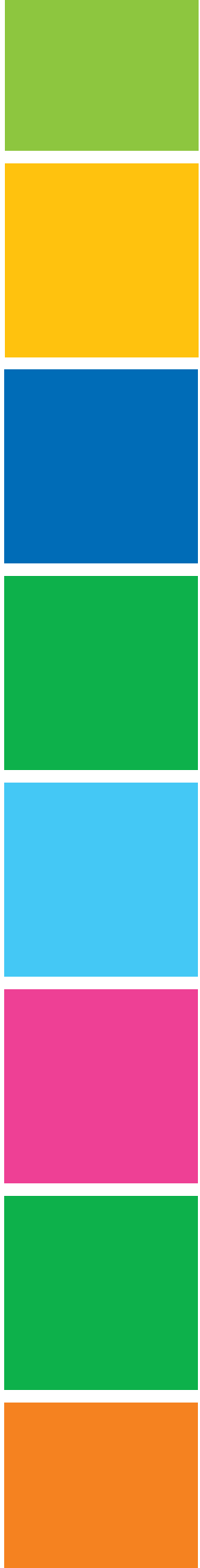
Моделовање интервенција у развој у раном дјетињству за сваки од подсектора проведено је одвојено. Укључена је 61 интервенција у подсекторе здравства и прехране, образовања и социјалне заштите. У табели 3 приказана је слика приступа моделовању, укључујући коришћене алате и мјерене резултате за сваки од тих сектора. Потпуна методологија за ову студију, укључујући попис укључених интервенција, налази се у пропратној методолошкој биљешци.

ТАБЕЛА 3: САЖЕТАК МЕТОДА МОДЕЛОВАЊА

Сектор	Алат	Резултат
Здравље и прехрана	Јединствени здравствени алат	<ul style="list-style-type: none"> • Смањена смртност дјеце и мајки • Смањене стопе заостајања у развоју • Изгубљене године живота прилагођене потешкоћи развоју (енгл. DALY)
Образовање	Акцелератор ЕЦЕЦ-а (ЕСЕС)	<ul style="list-style-type: none"> • Побољшана образовна постигнућа • Повећање година школовања прилагођених учењу (енгл. LAY) • Побољшана будућа зарада
Социјална заштита	Ексел	<ul style="list-style-type: none"> • Мултипликаторски ефекат на економију (утицај на фискални простор кроз порез на доходак и ПДВ) • Смањење стопе сиромаштва дјеце • Смањена смртност у дјеце • Смањене стопе заостајања у развоју • Смањени животни вијек прилагођен сметњама у развоју • Побољшана образовна постигнућа • Побољшани LAY-ови • Побољшана будућа зарада

¹⁰⁶ Такође је моделован конзервативнији СДР од 5-6% да би се повећала снага налаза ове студије. Ради јасноће, у овај извјештај укључујемо само резултате процјена СДР-а од 3%, а резултати конзервативних 5-6% СДР-а укључени су у засебну Екселову датотеку.

¹⁰⁷ P. L. Engle, L. C. H. Fernald, H. Alderman, J. Behrman, C. O'Gara, A. Yousafzai, M. C. de Mello, M. Hidrobo, N. Ulkuer, I. Ertem, S. Iltus, Global Child Development Steering Group (2011). „Стратегије за смањење неједнакости и побољшање исхода развоја за дјецу у раном узрасту у земљама с ниским и средњим примањима“, *The Lancet*, 378:9700, стр. 1339-53; J. Hoddinott, H. Alderman, J. R. Behrman, L. Haddad и S. Horton (2013). „Економско образложење за улагање у смањење заостајања у развоју“, *Прехрана мајки и дјеце*, 9:c2, 69-82.

**ЗДРАВЛЪЕ
И
ПРЕХРАНА**

КОНТЕКСТ

Критичне интервенције, укључујући основну здравствену заштиту мајки и новорођенчади, нутритивно адекватно храњење и програми родитељства могу да заштите дјецу од болести опасних по живот и да подрже њихово дугорочно здравље. Утврђено је да иницијативе за подршку здрављу и прехрани мајки и дјеце имају значајан утицај на цјеложивотни физички и когнитивни развој. Мајчински стрес и недостатак прехране током трудноће може да подстакне трајне промјене у феталним ткивима, које су повезане с абнормалном структуром, функцијом и болешћу у каснијем животу. Побољшање здравља мајки зато побољшава резултате порођаја, чиме се избегавају пријевремени порођај, инциденција ниске порођајне тежине, а тиме се смањују смртност мајки, смртност новорођенчади и цјеложивотна здравствена стања.¹⁰⁸ Подршка мајкама, као и породици у ширем смислу, зато може имати значајан утицај на резултате малог дјетета.

Статус

Широм РС-а, посљедњих су година забиљежена велика побољшања у здравственој заштити мајки и дјеце. Услуге здравствене заштите мајки и дјеце пружају се углавном бесплатно путем јавног примарног здравственог система. Готово 97% трудница има најмање четири посјете у подручју антенаталне његе, док 100% жена рађа у здравственим установама.¹⁰⁹ Пружање ове његе довело је до побољшања резултата, у погледу стопа смртности новорођенчади и дјеце које сада износе скромних 2,4 и 3,4 на 1.000 живорођених.¹¹⁰ У међувремену, важни показатељи развоја дјеце су такође обећавајући, при чему је скромних 0,4% дјеце у РС забиљежено као потхрањено, а 6,4% са застојем у расту.¹¹¹

Постоји, међутим, низ изазова у пружању одговарајућих здравствених услуга за мајке и дјецу, међу којима и преоптерећени и недовољно финансирани јавни систем. Обимни докази упућују

на то да лош квалитет јавних здравствених услуга представља изазов за остваривање права мајки и дјеце. Приступ здравственој заштити мајки и дјеце и даље је испод одговарајућег нивоа. Иако је покривеност антенаталном његом порасла, постоје забринутости у погледу квалитете пружене његе.¹¹² Неки докази указују да труднице рутински не добијају важну подршку у погледу трудноће, порођаја или током постнаталног периода, а у неким екстремним случајевима, забиљежени су непоштовање и злостављање од стране особља. Поред тога, неки здравствени радници, укључујући гинекологе и педијатре, понекад не дају важне информације својим пацијентима. Пацијенти могу да затраже информације о вакцинацији или вриједности дојења, али под условом да знају да поставе права питања. Такви проблеми углавном се могу приписати слабом систему јавног здравства. Број медицинског особља у поређењу са бројем становника значајно је нижи од просјека ЕУ-а, што указује да су људски ресурси изложени притиску.¹¹³

Резултати тог лошег пружања услуга јавног здравства, а посебно у подручју здравствене заштите мајки су бројни. Многе жене се окрећу приватном сектору за квалитетнију здравствену заштиту. Патронажне посјете, на примјер, које су од кључне важности за подршку женама у успостављању дојења и праћењу раста њиховог дјетета, нуде се само једном (а у многим случајевима се уопште не догађају). Надаље, нека здравствена питања која могу имати озбиљне дугорочне посљедице на мајке и дјецу, као што је перинатална депресија, остају углавном занемарена. Због ових разлога, и даље је присутан висок удио смртних случајева у цијелој земљи код новорођенчади у првих 28 дана након рођења.¹¹⁴ Водеће болести код дјеце млађе од годину дана могу се спријечити, а оне укључују акутне инфекције горњих дисајних путева, акутни бронхитис, бронхиолитис, анемију због недостатка жељеза, инфекције или болести коже и поткожног ткива или болести.¹¹⁵

Социокултурни ставови и политике такође спречавају боље резултате здравља и прехране дјеце. Стопа дојења у РС-у је забрињавајуће ниска, а искључиво дојење до четири мјесеца износи само 31,7%, како показују најновији подаци.¹¹⁶ Недостатак информација, доминантне културне праксе и недостатак програма подршке дојењу довели су до тога да се мало жена

108 A. Nandi, S. Bhalotra, A. B. Deolalikar and R. Laxminarayan (2017). „Користи за људски капитал и продуктивност због интервенција у прехрани у раном дјетињству”, у DAP Bundy et al. (ur.), Развој и здравље дјеце и адолесцената, 3. издање (Свјетска банка: Washington, D.C.).

109 Уницеф (2012). Анкета кластера вишеструких показатеља.

110 Уницеф (2012). Кластер истраживање вишеструких индикатора (eng. MICS).

111 Ibid.

112 Ibid.

113 Уницеф. (2020). Анализа стања дјеце у Босни и Херцеговини.

114 Data provided by FBiH Institute of Public Health.

115 Ibid.

116 UNICEF (2012). Multiple Indicator Cluster Survey.

одлучује за дојење, упркос снажним позитивним користима за дијете. Надаље, недостају и рутинске услуге у погледу прихране. Едукација о прихрани се ријетко пружа, а сматра се да је то у великој мјери одговорност мајке. Ове лоше прехранбене праксе имају дугорочне импликације на здравље и добробит дјеце. Иако су стопе потхрањености ниске, процјенује се да 16,4% дјеце у доби између 0 и 5 година има прекомјерну тјелесну тежину.¹¹⁷ Те су стопе често повезане с лошом прехраном у раним годинама.

Такви ставови, у комбинацији с неповјерењем у здравствени систем, довели су до драматичног и врло забрињавајућег пада стопе имунизације дјеце. Иако је обавезно да се становништво вакцинише против заразних болести, стопе основне вакцинације у дјетињству су у паду посљедњих година. То је проблем у цијелој БиХ, која је једна од свега три земље у Европи које су изложене великом ризику од избијања дјечје парализе.¹¹⁸ У РС-у су те стопе резултат сложеног низа фактора као што су недоступност вакцина у комбинацији са оклијевањем становништва да се вакцинише.

Таква питања су посебно проблем за угрожене групе, укључујући Рома. За ромску дјецу показатељи

резултата на подручју здравља и прехране су далеко лошији, и указују на изражене неједнакости у приступу њези и подстицајном окружењу. Стопа смртности новорођенчади и дјеце за ромску дјецу, на примјер, далеко је изнад просјека са 24 односно 27 на 1.000 живорођених.¹¹⁹ Недостатак дојења и дохране посебно је висок међу ромском популацијом.¹²⁰ Један од кључних фактора тих лоших здравствених резултата је висока стопа сиромаштва међу ромском дјецом, при чему је три пута вјероватније да ће ромска дјеца живјети у сиромаштву.¹²¹ Штавише, здравствена заштита је недоступна многим Ромима јер многи Роми, с обзиром на то да нису стално запослени, немају здравствено осигурање, а многа ромска дјеца нису регистрована по рођењу.¹²² Остали отежавајући фактори који смањују приступ Рома здравственој заштити укључују сиромаштво и потешкоће у физичком приступу здравственим центрима.¹²³

Политика и програмирање

РС има релативно широк распон политика и програма којима се настоји да се побољша здравље и прехрана дјеце у раном узрасту и њихових мајки. Те политике и програми посебно укључују:

ТАБЕЛА 4: ЗДРАВЉЕ И ПРЕХРАНА – ПОЛИТИКА И ПРОГРАМИРАЊЕ

Политике и програми	Преглед	Изазови
Програм за рани раст и развој дјеце у Републици Српској за период 2016-2020.	<ul style="list-style-type: none"> Дефинише програмске активности усмјерене на свих пет развојних аспеката кроз различите секторе¹²⁴ 	<ul style="list-style-type: none"> Недостатак провођења и опште друштвено прихваћање мјера развоја у раном дјетињству¹²⁵

117 Ibid.

118 Уницеф (2020). Анализа стања дјеце у Босни и Херцеговини.

119 Уницеф (2012). Кластер истраживање вишеструких индикатора (eng. MICS).

120 UN-ov Odbor za prava djeteta (2019) Bosnia and Herzegovina Country Report.

121 Ibid.

122 Савјет за регионалну сарадњу. (2020). Стратегија за Рома. Доступно на: <https://www.rcc.int/romaintegration2020/files/admin/docs/7818b40fcd72b2b2abc216b9e0de9a08.pdf>

123 Кали Сара – Ромски информативни центар (2020). Извјештај о препрекама у провођењу програма обавезне имунизације дјеце у ФБиХ с нагласком на ромску дјецу. (Кари Сара и Уницеф: Сарајево, Босна и Херцеговина).

124 УН-ов Одбор за права дјетета (2019.). Извјештај за Босну и Херцеговину.

125 UNICEF (2020). Republika Srpska Social Inclusion Strategy for 2021 – 2027.

<p>Политика сексуалног и репродуктивног здравља и права; Стратегија за унапређење сексуалног и репродуктивног здравља у РС за период 2012 - 2017.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Настоји да повећа знање о сексуалном и репродуктивном здрављу, обезбјеђујући квалитетну и доступну транзицијску заштиту сваке мајке, безбједан пород и свеобухватну његу након порога.¹²⁶ Приступ услугама сексуалног и репродуктивног здравља адолесцената је побољшан од доношења стратегије 	<ul style="list-style-type: none"> Чекање на медицинске прегледе је предуго, због чега многе жене или одустају од лијечења или траже приватну здравствену заштиту.¹²⁷ Корисници јавног здравства такође су навели да здравствени радници не обрађују довољно пажње на савјетодавни аспект лијечења.¹²⁸
<p>Закон о дјечијој заштити</p>	<ul style="list-style-type: none"> Родитељима даје право на доплатак за дјецу, породилъну накнаду, породилъски доплатак и рад у скраћеном времену ако имају дјецу са сметњама у развоју. 	<ul style="list-style-type: none"> Постоји потреба за усклађивањем законских одредби у оквиру Конвенције о правима дјетета и Закона о заштити дјецe. На примјер, према Конвенцији о правима дјетета, дјецe млађој од 18 година потребно је обезбиједити заштиту и бригу за њихову добробит, док је дјечји доплатак у РС доступан само дјецe млађој од 15 година.
<p>Програм за рани раст и развој дјецe у Републици Српској за период 2022-2028.</p>	<ul style="list-style-type: none"> Стратешка усмјерења служе да подстакну холистички развој дјецe од трудноће до треће године те захтијевају ангажман свих сектора у заједници да би се препознале потребе дјецe у најранијој доби и подржали здрав раст и развој дјецe омогућавајући тако свој дјецe да остваре свој пуни потенцијал и максимално искористе ресурсе заједнице. <p>Водећи принципи Програма:</p> <ul style="list-style-type: none"> Право дјетета да преживи и напредује Влада Републике Српске гарантује и штити права дјецe, те пружа заштиту и помоћ породицама да би у потпуности преузеле своје одговорности у заједници. Укључивање све дјецe Сва дјецa имају право на здравствену заштиту са посебним сензибилитетом према дјецe из угрожених категорија. Заштита усмјерена на породицу Породице су у центру подстицајне његе за дјецу у најранијој доби. У периоду од трудноће до треће године живота најважнија подршка долази од најближих чланова породице, односно свих примарних старатеља. Цјелокупно друштво/међусекторско дјеловање Међусекторска сарадња олакшава координацију, идентификује заједничке развојне циљеве, прати и усклађује заједничке активности у сврху њиховог провођења. 	<ul style="list-style-type: none"> Коначно усвојена 2022. године, међутим очекује се да ће провођење на локалном нивоу бити споро.
<p>Закон о здравственом осигурању¹²⁹</p>	<ul style="list-style-type: none"> Дефинисање критеријума и стандарда здравственог осигурања 	

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ UNFPA (2021). Inquiry on Sexual and Reproductive Health and Reproductive Rights in Bosnia and Herzegovina.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ "Службени гласник Републике Српске", бр. 18/99, 51/01, 70/01, 51/03, 57/03, 17/08, 01/09, 106/09, 110/16, 94/19, 44/ 20. и 37/22

Финансирање

РС издваја релативно висок удио свог БДП-а за здравствени сектор; међутим, у поређењу са другим земљама ЕУ, апсолутни издаци по глави становника прилично су ниски. РС је 2021. године за здравствени сектор издвојила 11,3% свог БДП-а: јавни издаци чине 7,8% БДП-а, док приватни издаци чине преосталих 3,5%.¹³⁰ Тренутни издаци за здравство смањени су са 13,3% БДП-а у 2020. години (9,7% јавни, 3,6% приватни), али су порасли у износу по глави становника са 1055 КМ у 2020. на 1.181 КМ у 2021.¹³¹ Међутим, док су издаци за здравство као постотак БДП-а виши од просјека ЕУ од 9,92%¹³², издаци РС по глави становника износе само 658,76 USD, што је мање од једне шестине просјека ЕУ од 3476,43 USD.¹³³

Систем јавног здравства широм БиХ финансира се кроз „Бизмарков модел“, што значи да се приступ здравственим услугама пружа путем обавезног здравственог осигурања. Систем здравствене заштите у РС-у је централизован и у надлежности је Министарства здравства и социјалне заштите РС-а, Завода за јавно здравство и Фонда здравственог осигурања, с тим да су неке надлежности подијељене са општинама/градовима.¹³⁴ У регистру здравствених установа РС, који води Министарство здравства и социјалне заштите РС, регистровано је приближно 364 здравствених установа. Покривеност јавним здравственим осигурањем у РС је посебно ниска, са само 70%.¹³⁵ Примарни извор финансирања овог система су доприноси из плата запослених.¹³⁶

Постоји забринутост у погледу једнакости, ефикасности и одрживости овог модела. Сектор јавног здравства РС-а остварио је у просјеку годишњи губитак од 15 милиона КМ.¹³⁷ Највећи терет носе послодавци, јер 83,6% прихода сектора јавног здравства долази од доприноса послодавца.

Финансирање здравства у РС-у суочава се с одређеним проблемима одрживости, на примјер, стопа доприноса за обавезно здравствено осигурање у РС-у смањена је са 12,5% у 2013. на 10,2% у 2022. години.¹³⁸¹³⁹ Овим моделом финансирање јавног здравства такође постаје осјетљиво на промјене економских услова, што доводи до нестабилне финансијске ситуације.

Постоји и забринутост у погледу квалитета издатака у сектору јавног здравства. Средства јавног здравства углавном се користе за капитална улагања и одређене програме јавног здравства и превенције. На примјер, у 2021. години више од једне трећине укупних издатака за здравство у РС-у односило се на болнице (36,8%), затим услуге амбулантне здравствене заштите (28,2%) и малопродају и добављаче медицинских средстава (26,3%), а мање од 3% на укупну превентивну заштиту.¹⁴⁰ Чини се да то указује на недостатак економичности одлука о коришћењу здравствених ресурса. Штавише, коришћење дијагностичких група није подстицајно у систему који је више усмјерен на болничке услуге.¹⁴¹ Надаље, систем јавног здравства стално генерише фискалне дефиците због великих очекивања становништва и недовољне мобилизације ресурса.

Плаћања за здравство мимо здравственог осигурања су и даље важан извор финансирања за тај сектор; међутим, она доприносе неједнакостима и сиромашењу. У РС-у удио приватних издатака у укупним издацима за здравство у 2021. години износио је 30,6%, што је двоструко више од европског просјека, и представља повећање у односу на 27,2% из 2020. године.¹⁴² Овако високе стопе плаћања мимо здравственог осигурања су забрињавајуће јер то обично за посљедицу има одгађање и избјегавање лијечења најсиромашнијих домаћинстава због њихове немогућности да приуште трошкове мимо здравственог осигурања.¹⁴³ Високе стопе плаћања

130 Републички завод за статистику (2023). Здравствена статистика 2021., годишње издање. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

131 Ibid.

132 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство (% БДП-а). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS?locations=BA-EU>

133 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство по глави становника (текући амерички долар). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.PC.CD?locations=BA-EU>

134 Свјетска банка. (2019). Тренутни издаци за здравство по глави становника (текући амерички долар). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.PC.CD?locations=BA-EU>

135 М. Мартић и О. Дукић. (2017). Системи здравствене заштите у БиХ: Изазови финансирања и могућности реформе? Фридрицх Еберт Стифтинг Сарајево.

136 Ibid.

137 Ibid.

138 Глобална експанзија (2013). Глобални водич за послодавце: Босна и Херцеговина. Доступно на: <https://f.hubspotusercontent30.net/hubfs/6815181/Country%20Guides/OLD/Bosnia%20and%20Herzegovina%20-%20Global%20Employer%20Guide.pdf>

139 Службени гласник Републике Српске. бр. 114/2017, 112/2019, 49/2021, 119/2021, 56/2022 и 132/2022.

140 Републички завод за статистику (2023). Здравствена статистика 2021., годишње издање. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/godisnja_saopstenja/2021/Potrosnja_U_Zdravstvu_2021.pdf

141 J. Winkelmann, Y. Litvinova и В. Ребас (2022). Здравствени системи на дјелу: Босна и Херцеговина, (СЗО Европа: Женева, Швајцарска)

142 Завод за статистику Републике Српске. Годишње издање здравствене статистике. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/zdravstvo/potrosnja_u_zdravstvu/2020/Potrosnja_U_Zdravstvu_2020.pdf

143 Ibid.

мимо здравственог осигурања су проблематичне за приступачност услуга раног раста и развоја јер породице могу да избјегну тражење здравственог савјета или њега ако нису у могућности да приуште трошкове тих услуга. То може за резултат имати касно откривање застоја у расту или сметњи у развоју, као и недостатак знања међу родитељима о најбољој пракси у смислу бриге о здрављу свог дјетета. Алтернативно, али једнако забрињавајуће, породице могу да одлуче да преузму трошкове здравствене заштите, али онда не могу да плате одговарајућу прехрану или образовне услуге.

Такође, приватни издаци за здравство су вјероватно већи од оних који су забиљежени у службеној статистици. Примарна истраживања упућују на то да неформална плаћања чине важан дио трошкова приступа здравственој заштити, чак и за бесплатне услуге или групе становништва којима се услуге пружају бесплатно. Труднице, на примјер, често напомињу да, ако желе квалитетну патронажну услугу, од њих се очекује да изврше неформална плаћања и дају дарове у натури. Стога, чак и наводно бесплатне услуге могу да подразумевају велике неформалне

трошкове за родитеље, што их можда финансијски одвраћа од тога да траже здравствене услуге за дјецу у раном узрасту.

ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Табела 5. у наставку детаљно описује сваку интервенцију израђену за здравствени дио ове анализе. Сваки ред одређује постојећу почетну стопу за одабрану интервенцију, као и циљану стопу за интервенцију. Стопа нултог стања се базира на најбољим доступним подацима за сваку интервенцију, при чему се приоритет ставља на добивање најновијих информација за поједине субјекте. Међутим, због недостатка података, неке стопе су замјенске вриједности (на основу међународних или регионалних процјена) или се ослањају на старије изворе података (као што је Анкета кластера вишеструких показатеља [MICS] 2011-12). Уз овај извјештај доступна је и база података у којој се наводе извори за сваки од тих података.

ТАБЕЛА 5: МОДЕЛОВАНЕ ИНТЕРВЕНЦИЈЕ, НУЛТО СТАЊЕ И ЦИЉАНЕ СТОПЕ

Интервенција	Стопа нултог стања	Циљана стопа
Аntenатална њега (најмање 4 посјете)	96,6%	100%
Антибиотици за пријевремени пород	79,1%	100%
Потпомогнути вагинални пород	44,8%	100%
Вакцина BCG	96,8%	100%
Трансфузија крви (пород)	21,4%	100%
Царски рез (код жена којима је то потребно)	87,7%	100%
Чисто окружење за рађање	87,0%	100%
Чиста њега за пупчану врпцу	97,0%	100%
Дохрана - само едукација	85,9%	100%
Вођење случајева дијабетеса (као дио покривености антенаталном његом)	28,0 %	100%
Вакцина DPT	87,9%	100%
Рано успостављање дојења	20,9%	100%
Вођење ванматеричне трудноће	71,5%	100%
Искључиво дојење	31,7%	100%
Откривање и лијечење застоја у расту фетуса	84,0%	100%
Вакцина НерВ	85,4%	100%

Вакцина Hib	87,9%	100%
Вођење случајева хипертензивног поремећаја	25,0%	100%
Непосредно сушење и додатна стимулација	96,0%	100%
Индукција породе (након 41 седмице)	11,5%	100%
Приступ клокан методе	31,7%	100%
Лијечење еклампсије (магнезијум-сулфат)	92,0%	100%
Ручно уклањање постељице	66,4%	100%
Лијечење сепсе код мајке	79,0%	100%
Вакцина против оспица	83,6%	100%
Реанимација новорођенчади	83,0%	100%
Вођење случајева неонаталне сепсе/упале плућа	99,7%	100%
Орални антибиотици за пнеумонију	76,0%	100%
Лијечење дијареје оралном отопином за рехидрацију (ORS)	39,1%	100%
Парентерална примјена утеротоника	96,0%	100%
Перинатални психосоцијални третман	10,0%	100%
Пнеумококна вакцина	0,0%	100%
Полио вакцина	92,3%	100%
Ротавирус Вакцина	0,0%	100%
Откривање и лијечење сифилиса (као дио антенаталне његе)	46,2 %	100%
Вакцина против токсоида тетануса (као дио антенаталне његе)	0,0%	100%
Термална заштита	99,6%	100%
Посјете беби (укључује промоцију дојења и савјетовање за пружање одговорне његе)	94,0%	100%

Користи

Анализа директних здравствених резултата који се приписују проширењу тих интервенција моделирана је у јединственом здравственом алату [ОНТ]. Улазне информације за овај алат укључивале су нивое обухвата интервенција током времена, доказе о ефикасности интервенција, као и демографске податке. Здравствени исходи, укључујући смрт дјете, смрт мајки и године живота проживљене са сметњама у развоју [енгл. - YLDs издвојени су из алата и затим претворени у године живота прилагођене сметњама у развоју [енгл. - DALYs].¹⁴⁴ За сваки сценарио проширења, здравствени исходи су упоређени са сценаријем нултог стања да би се утврдиле додатне здравствене користи које произлазе из проширења. Детаљна методологија за ову анализу налази се у пропратној методолошкој биљешци.

144 All DALYs were discounted at a rate of 3%.

Математички гледано, DALY (година живота прилагођена сметњама у развоју) је мјера која се израчунава као збир година живота изгубљених због преране смрти [ULL] и година живота са сметњама у развоју [YLD] за људе слабијег здравља чије је стање посљедица неког конкретног узрока.¹⁴⁵ Један DALY представља губитак еквивалентан једној години здравља. У литератури се DALY новчано квантификује да би се разумјела социоекономска цијена здравственог оптерећења. Процењује се да сваки DALY износи 1.5 вриједности БДП-а по глави становника.¹⁴⁶

145 Свјетска здравствена организација (2022). 'Disability-adjusted life years (DALYs)', The Global Health Observatory, доступно на <<https://www.who.int/data/gho/indicator-metadata-registry/imr-details/158>>.

146 Stenberg 2014.

Утврђено је да проширење обухвата тих критичних интервенција мајке и дјетета доноси импресивне користи, како у монетарном тако и у немонетарном смислу. Табела 6 приказује немонетарне здравствене користи провођења овог пакета услуга раног развоја, у смислу избегавања додатних смртних случајева дјецe и избегавања DALY-ја код дјецe, мајки и заједно, сваке године и укупно. Њиме се обезбеђују те здравствене користи за Сценарио проширења А (брзи сценарио, у којем су циљеви постигнути 2032. године) и Сценарио проширења Б (спори сценарио, у којем су циљеви постигнути 2052. године). У поређењу са сценаријем нултог стања, до 2052. године у Републици Српској се могу избјећи додатне 133 смрти дјецe, а код дјецe и мајки у истом периоду (Сценарио проширења А) може се избјећи додатних 6.039 DALY-ја. Са сваким додатним дјететом обухваћеним тим интервенцијама, користи за здравље се остварују чак и прије него што се циљеви постигну 2032. године, а могу се избјећи додатна два смртна случаја дјецe и

1.805 DALY-ја. Заиста, годишње би се могло спасити у просјеку 4 живота дјецe (2023 - 2052.) у бржем сценарију проширења.

Интуитивно, користи за здравље према Сценарију проширења Б мање су од оних према Сценарију проширења А. С циљевима који ће се достићи тек 2052. године (умјесто 2032.), већи дио дјецe остаје непокривен тим критичним здравственим и прехранбеним интервенцијама током временског периода студије. У поређењу са сценаријем нултог стања и даље се очекује да ће се избјећи значајан број смрти дјецe и DALY-ја код мајки и дјецe. Заиста, чак и у овом споријем проширењу, до 2052. године бит ће спријечено додатних 83 смртна случаја дјецe и 3.645 DALY-а. Зато су, чак и с мање амбициозним планом, социјални поврати од улагања у рани раст и развој видљиви. Међутим, током периода студије, 60% више смрти дјецe могло би се избјећи ако би се примијенио Сценарио проширења А умјесто Сценарија проширења Б.

ТАБЕЛА 6: ДОДАТНЕ СМРТИ ДЈЕЦЕ И DALY (КОД ДЈЕЦЕ, МАЈКИ И УКУПНО) ИЗБЈЕГНУТИ ПРЕМА СЦЕНАРИЈИМА ПРОШИРЕЊА А И Б, ГОДИШЊЕ И УКУПНО, 2022 - 2052.

Година	Сценарио проширења А (брзо)				Сценарио проширења Б (споро)			
	Избјегнута смрт дјецe	Избјегнути DALY-ји код дјецe	Избјегнути DALY-ји код мајки	Укупно избјегнутих DALY-ја	Избјегнута смрт дјецe	Избјегнути DALY-ји код дјецe	Избјегнути DALY-ји код мајки	Укупно избјегнутих DALY-ја
2023– 2032.	42	1.280	525	1.805	19	579	167	746
2033– 2042.	47	1.440	888	2.328	24	733	448	1.180
2043– 2052.	44	1.350	556	1.906	40	1.229	489	1.719
Укупно	133	4.070	1.969	6.039	83	2.541	1.104	3.645

Стога, укратко:

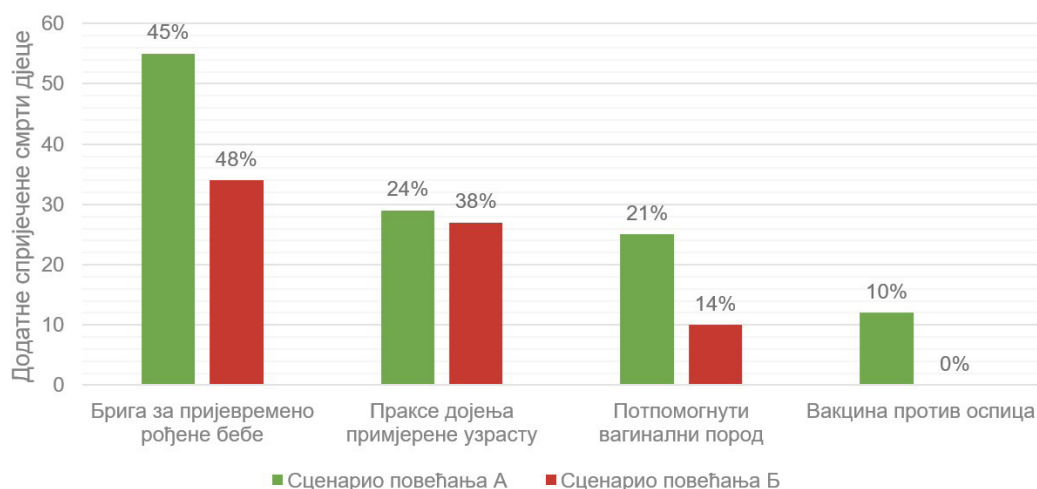
- Према **Сценарију проширења А**, у најкраћем временском периоду (до 2032.), **спријечиће се 42 смрти дјецe** и укупно **1,805 DALY-ја**. Током наредних тридесет година **спријечиће се укупно 133 смрти дјецe** и **укупно 6,039 DALY-ја** код мајки и дјецe.

- **Сценарио проширења Б** одражава **мањи број спријечених смртних случајева дјецe и DALY-ја**. У најкраћем временском периоду спријечиће се **19 смртних случајева дјецe** и **746 DALY-ја**. Током сљедећих тридесет година спријечиће се укупно **83 смрти дјецe** и **укупно 3,645 DALY-ја** код мајки и дјецe.

Неколико интервенција је било посебно ефикасно у побољшању анализираних здравствених резултата. Дјеца су била примарни корисници проширења интервенција у раној доби, што је довело до тога да је око 75% свих додатних DALY-ја избјегнуто током временског периода студије. Интервенције усмјерене на новорођенчад биле су нарочито ефикасне, посебно у спречавању смрти повезаних са пријевременим

породом и гушењем. Те интервенције укључују вођење случајева пријевременог порода, потпомогнутог вагиналног порода и праксе дојења примјерене доби. Простор за побољшање здравствених исхода мајки (посебно смрти мајки) је мањи. Међутим, утврђено је да је лијечење перинаталне депресије посебно ефективно у смањењу YLD-а и смртности.

СЛИКА 6: ДОДАТНЕ СМРТИ ДЈЕЦЕ ИЗБЈЕГНУТЕ ИНТЕРВЕНЦИЈОМ ПРЕМА СЦЕНАРИЈИМА А И Б, СА ЊИХОВИМ ПРОПОРЦИОНАЛНИМ ДОПРИНОСОМ УКУПНИМ ОЗНАЧЕНИМ ИЗБЈЕГНУТИМ СМРТИМА ДЈЕЦЕ, У ПЕРИОДУ ОД 2022. ДО 2052. ГОДИНЕ.

Када се монетизују, ти побољшани здравствени исходи за дјецу и мајке имају високу економску вриједност. Да би се стекао дојам о економским добицима које би улагање у рани раст и развој дјеце могло подстакнути, додатни здравствени добити претворени су у монетарне користи претварањем DALY-ја у допринос продуктивности за друштво. Ова конверзија слиједила је стандардне праксе у литератури и детаљно је описана у пропратној методолошкој биљешци. Анализа указује да би, према Сценарију проширења А, просјечна годишња монетарна корист износила преко 5 милиона КМ услјед проширења тих здравствених и прехранбених интервенција. Током цијелог периода та би корист износила више од 153 милиона КМ. Према Сценарију проширења Б ова бројка је нешто нижа и износи око 3,3 милиона КМ годишње, односно нешто више од 98 милиона током цијелог периода студије. У табели 7 су приказани предвиђени економски приноси у 10-годишњем периоду и укупно за временски период студије.

- Према **Сценарију проширења А**, у најкраћем периоду (до 2032.), укупна новчана корист свих

здравствених интервенција **износи више од 37 милиона КМ**. Користи се повећавају на **преко 57 милиона КМ** између 2033. и 2042. односно на **преко 58 милиона КМ** између 2043. и 2052. Дакле, укупна корист од брзог проширења ових здравствених и прехранбених интервенција до 2052. износи **више од 153 милиона КМ (1,38% БДП-а у РС у 2020.)**, што је еквивалентно **просјечној годишњој новчаној користи од преко 5 милиона КМ (0,05% БДП-а у 2020.)**.

- **Сценарио проширења Б** одражава **ниже монетарне користи пакета здравствених интервенција**. У најкраћем периоду (до 2032. године), укупне новчане користи износиле би **више од 15 милиона КМ**. Корист се повећава на **више од 30 милиона КМ** између 2033. и 2042., односно **више од 52 милиона КМ** између 2043. и 2052. Стога, укупна корист од спорог проширења ових здравствених и прехранбених интервенција до 2052. износи **98 милиона КМ** (еквивалентно 0,88% БДП-а у 2020.), што је једнако **просјечној годишњој новчаној користи од 3,3 милиона КМ (0,03% БДП-а у 2020.)**.

ТАБЕЛА 7: МОНЕТИЗАЦИЈА КОРИСТИ ЗА СЦЕНАРИО ПРОШИРЕЊА А И СЦЕНАРИО ПРОШИРЕЊА Б, У 10-ГОДИШЊЕМ ПЕРИОДУ И УКУПНО. ИЗРАЖЕНО У КМ, ПРИЛАГОЂЕНО ЗА ИНФЛАЦИЈУ.

Временски оквир	Сценарио проширења А (брзо)	Сценарио проширења Б (споро)
2023 - 2032.	37.405.042	15.400.717
2033 - 2042.	57.825.112	30.099.925
2043 - 2052.	58.133.912	52.659.792
Укупно	153.364.067	98.160.434

Трошкови

Процијењени су трошкови проширења обухвата тих здравствених и прехранбених интервенција у складу с различитим сценаријима. Анализа трошкова проведена је путем трошковног модула ОНТ-а „Lives Saved Tool [LiST] Costing Module“ (модул за одређивање трошка спашених живота), користећи валидиране податке о трошковима. Моделовање је претпостављало линеарно повећање трошкова пружања услуга¹⁴⁷ у односу на повећање покривености, а такође је моделовано у складу са демографским промјенама. Потпуни преглед методологије обрачуна трошкова, као и улазних података и коришћених извора, налази се у пропратној методолошкој биљешци и бази података.

Табела 8 приказује додатне трошкове, наглашавајући како се очекује да ће се трошкови разликовати између сценарија проширења. Свеукупно се очекује да ће Сценарио проширења А довести до већих трошкова. У просјеку се у првих 10 година проширења очекује да ће додатни трошак од 16 милиона КМ настати у периоду од 2023. до 2032. године према Сценарију А, у односу на 5,4 милиона КМ према Сценарију Б. То је тако због већег броја корисника, а трошкови проширења концентрисани су унапријед (због бржег проширења) када у садашњости имају већу вриједност од трошкова који ће се појавити касније. То је зато што се трошкови дисконтују по стопи од 3%.

¹⁴⁷ Ови трошкови укључују лијекове, набавку, рад и друге текуће трошкове (људске ресурсе специфичне за програм, обуку, надзор, праћење и евалуацију, инфраструктуру, транспорт, комуникације, медије и теренски рад, заговарање, опћенито управљање програмом, обуку здравствених радника у заједници, трошкове логистике), као и капиталне трошкове.

С временом се очекује да ће се додатни просјечни годишњи трошкови проширења повећати, како због већег броја корисника, тако и због инфлације. Међутим, занимљиво је да се предвиђа да ће додатни просјечни годишњи трошкови у Сценарију А пасти између 2033. и 2042. и између 2043. и 2052. године. То је резултат демографских промјена – како број становника млађих од шест година и даље опада, тако ће опадати и потражња за услугама раног раста и развоја дјецe. Разлика за Сценарио Б је у томе што се ти демографски помаци компензују континуираним ширењем обухвата услуга (јер циљеви нису постигнути до 2052. године). Напосљетку, када се посматрају по становнику и по дјетету, трошкови су ниски. У првих 10 година развоја очекује се да ће додатни просјечни годишњи трошак по глави становника износити само 0,14 КМ за Сценарио А и 0,05 КМ за Сценарио Б. У међувремену, када се трошкови упореде с бројем дјецe млађе од шест година, додатни просјечни годишњи трошак износи нешто мање од 2,60 КМ за Сценарио А и 0,90 КМ за Сценарио Б. Укратко:

- Према **Сценарију проширења А** просјечни годишњи трошкови по периоду по дјетету млађем од шест година у најкраћем периоду (до 2032.) износе 2,63 КМ (свега 0,02% БДП-а по глави становника у РС у 2021.). Преведено у просјечне годишње трошкове по периоду, то је износ од **0,14 КМ по глави становника**. Овај трошак расте на **4,27 КМ по дјетету млађем од шест година**, односно на **0,20 КМ по глави становника**, када се посматра период **2033 - 2042.**, а пада на **0,15 КМ по глави становника**, што је једнако **3,49 КМ по дјетету млађем од шест година** посматрано до **2052. године** (еквивалентно **0,03 % БДП-а по глави становника**).

- **Сценарио проширења Б** одражава **чак ниже трошкове по дјетету млађем од шест година**. У најкраћем периоду трошкови по дјетету млађем од шест година износили би свега **0,90 КМ** (што је мање од **0,01% БДП-а по глави становника** у 2021. години). То је једнако просјечним годишњим трошковима по периоду од **0,05 КМ по глави становника**. Трошкови расту на **2,19 КМ до 2042. године по дјетету млађем од шест година** (или **0,10 КМ по глави становника**), а у најдужем временском периоду (до **2052.**) на **0,13 КМ по глави становника**, што значи **3,02 КМ по дјетету млађем од шест година** (само **0,03% БДП-а по глави становника**).

ТАБЕЛА 8: УКУПНИ ДОДАТНИ ТРОШКОВИ ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПРОШИРЕЊА А И Б, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА. ТРОШКОВИ СУ ИЗРАЖЕНИ У КМ, ПРИЛАГОЂЕНО ЗА ИНФЛАЦИЈУ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарио проширења А (брзо)			Сценарио проширења Б (споро)		
	2023 - 2032.	2033 – 2042.	2043 - 2052.	2023 - 2032.	2033 – 2042.	2043 - 2052.
Просјечни годишњи трошак по периоду	1.579.243	2.023.397	1.402.742	539.641	1.040.960	1.213.152
Просјечни годишњи трошак по периоду, по становнику	0,14	0,20	0,15	0,05	0,10	0,13
Просјечни годишњи трошак по периоду, по дјетету млађем од шест година	2,63	4,27	3,49	0,90	2,19	3,02
Укупни трошак по периоду	15.792.430	20.233.969	14.027.415	5.396.413	10.409.597	12.131.523

Економичност

Анализа указује да је повећање овог пакета PPP-а исплативо у оба сценарија повећања. Примјеном процјене монетизованих здравствених користи и трошкова који настају због повећања тих интервенција израчунати су инкрементални омјери економичности (ICER). ICER-ови се односе на омјер додатних трошкова и додатних користи између сценарија проширења (А или Б) и сценарија нултог стања. Табела 9 биљежи ICER-ове израчунате за ову студију, односно трошкове по дјетету које је избјегло смрт и избјегнуте трошкове DALY, како за сценарије повећања тако и у различитим временским периодима. Свјетска здравствена организација (СЗО - енгл. WHO) наводи да се интервенција може сматрати исплативом ако су избјегнути трошкови DALY 1-3 пута мањи од бруто домаћег производа [БДП] по глави становника. У Републици Српској БДП по глави становника у 2021. години износио је 11,080,¹⁴⁸ што значи да је праг исплативости између 11,080 и 33,240 КМ по избјегнутом DALY. Овом анализом је утврђено да:

- Према **Сценарију проширења А**, избјегнути трошкови DALY су далеко испод прага СЗО, што овај сценарио чини **исплативим**. У најкраћем временском оквиру (до 2032.), **избјегнути трошкови DALY** износе **8,748 КМ** (односно до 78% БДП-а по глави становника у 2021.), односно 8,288 КМ по избјегнутом DALY посматрано до 2052. (односно до 74% БДП-а по глави становника).
- **Сценарио проширења Б** одражава **још и ниже трошкове по избјегнутом DALY**. У најкраћем временском оквиру, избјегнути трошкови DALY износе свега 7,237 КМ (односно до 65% БДП-а по глави становника у 2021.), који се у најдужем временском оквиру (до 2052.) благо повећавају до 7,665 КМ.

То значи да су улагања у овај пакет интервенција раног раста и развоја дјецe изразито економична у краткорочном и дугорочном периоду према оба сценарија проширења. Ове бројке могу да буду врло корисне у сврху заговарања јер је могуће упоредити исплативост PPP-а са другим пакетима и интервенцијама.

148 Завод за статистику Републике Српске. (2022). Статистички годишњак Републике Српске.

ТАБЕЛА 9: ЕКОНОМИЧНОСТ ПРОШИРЕЊА ПАКЕТА PPP-A ЗА СЦЕНАРИО А И СЦЕНАРИО Б У РАЗЛИЧИТИМ ВРЕМЕНСКИМ ОКВИРИМА. ИЗРАЖЕНО У КМ, ПРИЛАГОЂЕНО ЗА ИНФЛАЦИЈУ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

Учинковитост	Сценарио проширења А (брзо)			Сценарио проширења Б (споро)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Избјегнути трошак по смрти дјетета	376.010	404.791	376.344	284.022	367.582	336.597
Избјегнут трошак по DALY-ју	8.748	8.717	8.288	7.237	8.206	7.665

ТРОШАК НЕДЈЕЛОВАЊА

Ако се та улагања у здравље и прехрану у раном дјетињству не остваре, биће занемарене значајне економске користи. Анализа трошкова недјеловања [енг. COI] показује да би непроширивање овог пакета интервенција могло коштати економију Републике Српске 103 милиона КМ у периоду од 2023. до 2052. године COI (трошак недјеловања) се израчунава тако да се утврди укупна додатна економска корист сценарија проширења (у поређењу са почетним нивоом), умањена за трошкове проширења. Током свих временских периода и оба сценарија проширења која су разматрана у оквиру ове студије, COI је значајан и наглашава да би се неулагањем пропустила велика прилика за економски развој. У оба сценарија проширења, COI је већи током дужих периода. То је резултат већих додатних користи које се остварују много бржом стопом од трошкова, што се дугорочно претвара у већу изгубљену прилику. Када се упореди временски оквир 2023 - 2032. година у поређењу са 2023 -2052. годином за Сценарио Б, на примјер, очекује се да ће COI бити седам пута већи. Надаље, очекује се да ће COI такође бити већи за Сценарио проширења

А у поређењу са Сценаријем Б. То је резултат веће додатне економске добити повезане с бржим проширењем јер више дјеце и мајки има користи од интервенција. Иако су додатни трошкови такође већи за Сценарио проширења А у односу на Сценарио Б, и даље се очекује да ће апсолутни трошкови неулагања бити већи у бржем сценарију. Укратко:

- према **Сценарију проширења А, трошак недјеловања** у најкраћем временском оквиру (до 2032.) износи **више од 21 милион КМ** (односно **0,2% БДП-а** у 2020.), а до 2052. године расте на **више од 103 милиона КМ** (односно **0,9% БДП-а**);
- **Сценарио проширења Б** одражава **нешто ниже трошкове недјеловања**. У најкраћем временском оквиру, трошак недјеловања износио је **више од 10 милиона КМ** (односно **0,1% БДП-а** у 2020.), који у најдужем временском оквиру (до 2052.) расте на преко **70 милиона КМ** (односно **0,6% БДП-а** у 2020. години).

ТАБЕЛА 10: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ТРОШКОВИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИЈЕ А И Б У РАЗЛИЧИТИМ ВРЕМЕНСКИМ ОКВИРИМА.

	Сценарио проширења А (брзо)			Сценарио проширења Б (споро)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	37.405.042	92.928.807	153.364.067	15.400.717	45.500.643	98.160.434
Укупни додатни трошкови	15.792.430	36.026.399	50.053.815	5.396.413	15.806.010	27.937.533
Трошак недјеловања	21.612.612	56.902.408	103.310.252	10.004.305	29.694.633	70.222.901

ОМЈЕР КОРИСТИ И ТРОШКОВА

Улагања у рани раст и развој дјеце имају снажну стопу поврата, а посебно дугорочно. Ова анализа користи, трошкова и економичности проширења тог пакета интервенција укључивала је развој омјера користи и трошкова (енг. BCR). Ти BCR-ови упоређују укупне додатне монетарне користи које произлазе из проширења обухвата тих интервенција са укупним додатним трошковима (све у поређењу са сценаријем нултог стања). Табела 11 приказује ове BCR-ове за сваки сценарио проширења и они одражавају импресиван аргумент за улагања.

- Према **Сценарију проширења А**, за сваку уложу марку, очекује се поврат у социоекономским користима од **2 КМ** у временском оквиру **2023 - 2032.** У дужем временском оквиру, између **2023. и 2042. те 2023. и 2052.,** за сваку уложу марку очекује се поврат у економију у вриједности од **3 КМ.**
- Према **Сценарију повећања Б**, омјер користи и трошкова је још већи. За сваку уложу марку, у

краћем временском оквиру **2023 - 2032. и 2023 - 2042.** очекује се поврат у социоекономским користима у вриједности од **3 КМ.** У цијелој студији, на сваку уложу марку до 2052. године очекује се поврат у социоекономских користи у вриједности од **4 КМ.**

Виши омјер користи и трошкова у Сценарију проширења Б не значи да спорије проширење доноси бољи поврат. То је само одраз виших трошкова повезаних са Сценаријем проширењем А, посебно у краћем периоду. Према су трошкови према Сценарију проширења А виши (а BCR нижи), поврат на улагање у сценарију бржег проширења се и даље исплати. Као што је наглашено у Одјелу 2.6, трошкови недјеловања односно неулагања у ове интервенције је већи према Сценарију А у односу на Сценариј Б. Према Сценарију проширења А, већи број дјеце и мајки ће имати користи од ових интервенција. Иако би стопа поврата за Сценарио проширења А могла бити нижа (у односу на Сценарио Б), важно је истаћи да је нето поврат далеко већи.

Резултати такође указују да би проширење ових интервенција донијело добре поврате на улагања у различитим временским оквирима. Међутим, поврат на улагање према оба сценарија расте током времена јер друштвене користи настављају да се акумулишу и временом надмашују раст трошкова.

ТАБЕЛА 11: ОМЈЕРИ КОРИСТИ И ТРОШКОВА ЗА ПРОШИРЕЊЕ ИНТЕРВЕНЦИЈА У ОБЛАСТИ РАНОГ РАСТА И РАЗВОЈА ПРЕМА СЦЕНАРИЈИМА А И Б, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА.

	Сценарио проширења А (брзо)			Сценарио проширења Б (споро)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Омјер користи и трошкова	2	3	3	3	3	4

САЖЕТАК И ПРЕПОРУКЕ

Приступ квалитетним есенцијалним здравственим услугама основно је право све дјеце. Међутим, тренутно постоје значајни недостаци у сегменту пружања тих услуга у РС-у. Иако се чини да су укупни

показатељи здравља мајки и дјеце снажни, увид у доступне податке показује забрињавајуће висок ниво смрти новорођенчади и ниску покривеност битним интервенцијама, као што су имунизација, лијечење дијареје и постпорођајна њега. Квалитативно истраживање одражава комбинацију питања која доприносе тим исходима, укључујући перципирани лош квалитет њега у јавним установама, препреке финансијском приступу (често повезане са плаћањима мимо здравственог осигурања). Ти изазови у погледу здравственог система морају се

хитно ријешити. Неадекватан приступ овим услугама угрожава основна људска права и права дјетета у РС-у. Изостанак побољшања у том смислу озбиљно ће угрозити здравље и добробит дјеце у раном узрасту и њихових мајки у Републици Српској јер ће их спријечити да преживе, напредују и остваре свој пуни потенцијал.

Емпиријски докази који подржавају потребу за улагања у побољшање здравља и прехране дјеце у раном узрасту у Републици Српској не могу бити јаснији. Ова студија настоји да квантификује, у монетарном и немонетарном смислу, драматичан утицај тих слабости у здравственом систему. Резултати су јасни и могу се сумирати на сљедећи начин:

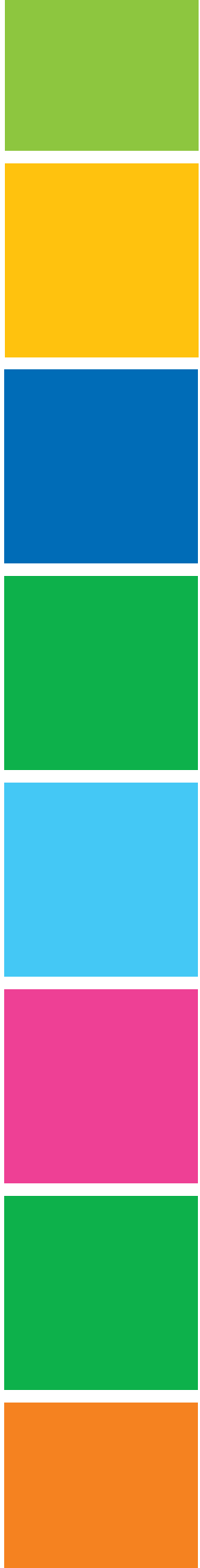
- Предвиђа се да ће убрзано проширење услуга и обезбјеђивање да свака мајка и дијете имају приступ основном пакету интервенција имати значајне позитивне утицаје. Процјењује се да би **се проширењем услуга** могло **спријечити** додатне **четири смрти дјеце сваке године**, односно укупно **133 смрти дјеце** током сљедећих тридесет година, што би сваком дјетету (и његовој породици) омогућило да одрасте и оствари свој пуни потенцијал.
- Утицај ових интервенција на морбидитет је такође изузетно значајан. Према **најбржем сценарију проширења, могло би се избјећи додатних 6,000 изгубљених година живота прилагођених сметњама у развоју** за мајке и дјецу, чиме се значајно побољшава квалитет њиховог живота и добробити, као и њихов дугорочни продуктивни потенцијал.
- Када се монетизују, ове **користи далеко надмашују трошкове** проширења. Према пројекцијама, **фактор поврата на улагање је 4** током цијелог временског оквира студије, што значи да се на сваку **утрошену КМ** враћа до **4 КМ** у социоекономским користима.
- **Трошак недјеловања** (другим ријечима, непредузимање никаквих радњи у правцу побољшања тренутног стања) биће колосалан, и може коштати **привреду РС више од 103 милиона КМ у наредних тридесет година.**

За остварење тих користи биће потребни заједнички напори заинтересованих страна у цијелом екосистему развоја у раном дјетињству да би се побољшали здравствени и прехранбени резултати. Налази ове анализе узимају у обзир шире препоруке ове

аргументације за улагања (Одјељак 5), а овдје ћемо нагласити само неке од најважнијих налаза за сектор здравства:

- **Оптимизирати коришћење јавних буџета за развој људског капитала:** У контексту ограниченог фискалног простора (посебно у свјетлу пандемије Ковид-19 и кризе у Украјини) очекује се да ће мобилизација додатних потребних улагања бити изазовна. Морају се донијети тешке одлуке о томе како ће се и на кога трошити јавна средства. Због тога ће такви економетријски докази о издацима, исплативости и дугорочним повратима улагања у дјецу у раном узрасту бити кључни за образлагање захтјева за повећањем буџетских издвајања. Однос цијене и квалитета (вриједност за новац) је такође битан јер се улагања морају користити на начин да се њима оствари максималан учинак. Потребно је утврдити изворе расипања и губитака из буџета, а анализа попут оне из овог извјештаја о најефикаснијим интервенцијама у подручју здравства и прехране, требало би да се користи за одређивање приоритета потрошње.
- **Општа једнакост и укљученост:** покривеност кључним здравственим и прехранбеним интервенцијама за труднице и дјецу у раном узрасту у РС-у је побољшана, међутим, празнине још увијек постоје. Неадекватан и неједнак приступ услугама висококвалитетне пренаталне заштите и патронажним услугама уско је грло за даљњи напредак у РРР-у. За становништво које се тренутно суочава са додатним препрекама у приступу овим услугама, попут Рома, и даље морају да се праве циљане интервенције које ће бити осмишљене у складу са принципом једнакости и укључености.
- **Подршка за прикупљање података и информација, управљање и дистрибуцију:** Хитно је потребно побољшати податковне и информационе услуге за доношење политика и стратешко планирање. Доносиоцима одлука морају бити доступне најновије информације о кључним здравственим показатељима, као што су покривеност антенаталном његом или посјете након порођа. Редовно прикупљање података о основном скупу показатеља РРР-а у цијелој РС мора бити приоритет, као што би требало бити и учествовање у новој анкети кластера вишеструких показатеља (MIC).

Више информација о тим разматрањима, између осталог, потражите у Одјељку 5. – Закључци и препоруке овог извјештаја.

**ПРЕДШКОЛСКО
ВАСПИТАЊЕ И
ОБРАЗОВАЊЕ**

КОНТЕКСТ

Услуге предшколског васпитања и образовања (ПВО) су витални дио улагања у људски капитал.

ПВО се односи на интервенције које су намијењене промовисању развоја код дјеце прије њиховог уласка у основну школу. Формални програми предшколског васпитања и образовања најчешће се пружају у предшколским установама. Иако те установе могу да нуде јасличке услуге за дјецу од шест мјесеци, за потребе ове студије ПВО се односи само на програме усмјерене на дјецу узраста од три до шест година. Услуге предшколског васпитања и образовања дају важан допринос пружању услуга подстицајне његе. Осим што дјеци нуде могућности за рано учење и одговарају на њихове специфичне потребе, предшколске установе могу да промовишу и добро здравље, адекватну прехрану, безбједност и заштиту.

Програми предшколског васпитања и образовања критички подстичу когнитивни развој, помажући дјеци да стекну битне фундаменталне вјештине учења касније у животу. Током раног дјетињства, сваке секунде се формира више од милион нових неуронских веза. Докази указују на двоструко већу вјероватноћу да ће дјеца која похађају програме предшколског васпитања и образовања показати напредак у раној јеуичкој и математичкој писмености у односу на само 20 посто дјеце која не похађају програме предшколског васпитања и образовања.¹⁴⁹ Утврђено је да је и квалитет предшколског васпитања и образовања повезан са поласком у основну школу у правом узрасту и напредовањем кроз образовни систем, што га чини једним од најјачих предиктора спремности дјетета за школу.¹⁵⁰ То мноштво позитивних утицаја ПВО-а преноси се на касније фазе животног циклуса и могу имати драматичан ефект на цјеложивотне социоекономске резултате у подручјима која укључују здравље, богатство и формирање односа. Посљедњих година, студије из цијелог свијета прате утицај који улагања у аспекте раног дјетињства могу имати у каснијем животу. Једна процјена сугерише да би повећање уписа у предшколско васпитање и образовање на 50% покривености у земљама с ниским и средњим приходима могло резултирати повећањем животне зараде у износу од 15 до 34 милијарде USD.¹⁵¹

149 Nandi et al. (2017).

150 Britto et al. (2017).

151 R. K. Sayre, A. Devercelli, M. Neuman and Q. Wodon (2015). Улагање у рани развој дјетињства: преглед недавног искуства Свјетске банке, (Свјетска банка: Washington, D.C.). Доступно на <<https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/20715/9781464804038.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>.

Истраживања из РС и БиХ указују на значај услуга предшколског васпитања и образовања. Похађање висококвалитетних предшколских програма повезује се са бољим развојем дјеце, њиховом бољом социјализацијом и бољом концентрацијом по поласку у основу школу, као и са овладавањем основним вјештинама које промовишу цјеложивотно учење. Насупрот томе, лоши образовни резултати у каснијим годинама повезују се са ниском стопом уписа у предшколско васпитање и образовање широм земље. Међународно истраживање трендова у знању математике и природних наука (TIMSS) из 2019. године показује да су постигнућа ученика основних школа испод просјека на TIMSS-скали, али и у односу на сусједне земље (укључујући Србију и Хрватску). Недавно истраживање проведено у РС-у указује на позитивну корелацију између похађања припремног предшколског програма у РС-у и спремности за школу.¹⁵² Важно је напоменути да су дјеца у БиХ која су похађала програме предшколског васпитања и образовања двије или више година имала значајно боље резултате на TIMSS-у.¹⁵³ У међународном истраживању процјене ученичких постигнућа (PISA), које процјењује знања и вјештине петнаестогодишњих ученика из читалачке писмености, математичке писмености и писмености из природних наука, мање од половине ученика у БиХ је 2018. године достигло минимални ниво читалачке писмености, 42% их је било математички писмено, а само 43% је достигло минимални ниво писмености из природних наука.¹⁵⁴ Дакле, потребно је још много тога урадити да би се побољшала основна писменост дјеце у РС-у у различитим академским дисциплинама.

Статус

Стопа уписа у предшколско васпитање и образовање се посљедњих година побољшава али је и даље забрињавајуће ниска.¹⁵⁵ Када су 2005. године усвојени Стратешки правци развоја предшколског васпитања и образовања у БиХ, свега 8% дјеце предшколског узраста у БиХ је било уписано у предшколско

152 Цвијановић, Н., Мојић, Д. (2020). Институционална педагошка интервенција у раним годинама живота на путу цјеложивотног учења. Хрватски часопис за одгој и образовање, 22 (Сп. изд. 3), 51-69. <https://doi.org/10.15516/cje.v22i0.3909>

153 Агенција за предшколско, основно и средње образовање (2022). Предшколско васпитање и образовање као детерминанта постигнућа ученика из Босне и Херцеговине у истраживању TIMSS 2019.

154 OECD (2018). Програм за међународно оцјењивање ученика [PISA] Резултати из PISA 2018, (OECD: Париз, Француска).

155 Предшколски програми се разликују, а објекти нуде полудневне и цјелодневне опције, као и подијељеност између услуга његе о дјеци (шест мјесеци до три године) и ЕСЕ услуга (три до шест година). Ова студија је фокусирана искључиво на услуге ЕСЕ-а за дјецу у доби од три до шест година.

васпитање у образовање¹⁵⁶ У РС је у педагошкој 2022/23. години у cjелодневне или полудневне предшколске програме уписано укупно 11.990 дјеце узраста од три до шест година.¹⁵⁷ С обзиром на то да се популација дјеце у РС-у узраста 3-6 година у 2022. процјењује на око 28.245¹⁵⁸, она одговара стопи обухвата ПВО-ом од 42,5%, што је повећање од више од пет пута у поређењу са стопом обухвата из 2005. године. Охрабрујућа чињеница је да се посљедњих година упис у cjелодневни или полудневни програм предшколског васпитања и образовања стално повећава (осим пада током пандемије Ковид-19), те да је достигао 38,5% у 2021./22, у односу на 37,1% у 2019./20. и 34,2% у 2018/19.¹⁵⁹ Надаље, у 2022/23. години стопа уписа дјеце од 5 до 6 година досеже 47,6% када се укључе и дјеца која похађају припремни предшколски програм прије уписа у основну школу.¹⁶⁰

Приватни сектор је подстакнуо раст у сектору ПВО-а, повећавајући свој удио у укупном броју објеката и уписане дјеце. У радној години 2021/2022. у РС-у је регистровано 117 предшколских установа, са укупно 189 објеката.¹⁶¹ Јавни сектор чини 46 установа и 101 објекат, док приватни сектор чини 71 установа и 88 објеката.¹⁶² Број установа у јавном сектору је пао за 44% између 2018/19. и 2021/22, док се у приватном сектору повећао за 8%.¹⁶³ Треба, међутим, додати да је, како наводи Министарство просвјете и културе

РС, Републички завод за статистику РС промијенио методологију прикупљања података с обзиром на то да је раније узимао у обзир број предшколских организационих јединица а не предшколских установа, па стога овај тренд треба додатно проанализирати. У РС-у је број дјеце уписане у јавне предшколске установе повећан за 17% од 2018/19. године до 2021/22. године (након пада у 2020/21. години). У међувремену, упис у приватне предшколске установе порастао је за 69% у истом периоду (упис је чак и током пандемије наставио да расте). Важно је, међутим, напоменути да је јавни сектор и даље најзначајнији пружалац услуга предшколског васпитања и образовања: од укупно 11,990 дјеце узраста 3 до 6 година која су уписана у предшколске установе у 2022/23, јавне установе обухватају 8,393 дјеце (70%) у односу на 3,597 (30%) дјеце у приватном сектору.¹⁶⁴

Обрасци уписа су повезани са социоекономским и локацијским статусом домаћинства. Већа је могућност да ће дјеца из домаћинства у којима су један или оба родитеља/старатеља незапослени или која долазе из периферних подручја имати потешкоћа у остваривању приступа предшколском васпитању и образовању. У просјеку, 82% дјеце у РС која су уписана у предшколско васпитање и образовање долази из породица у којима су оба родитеља запослена, док 16% долази из породица у којима само један родитељ ради. Дјеца из домаћинства у којима су оба родитеља незапослена чине само 1% предшколске популације. Ти обрасци су врло неправедни јер је мања вјероватноћа да ће дјеца из сиромашнијих или рањивијих породица остварити приступ тим кључним образовним и развојним услугама, чиме се доводи до учвршћивања међугенерациских циклуса сиромаштва.

Политика и програмирање

Током посљедњих петнаест година постигнут је напредак у смјеру повољног окружења за политике екосистема предшколског васпитања и образовања. Како је ентитет централизован, политике које се односе на ПВО развијају се на нивоу РС. Према Уставу Републике Српске, образовање је у надлежности РС-а, а Законом о предшколском васпитању и образовању прописане су одредбе о надзору над радом предшколских установа. Од 2008. године предшколско васпитање и образовање

156 Платформа за развој предшколског васпитања и образовања у Босни и Херцеговини за период 2017 - 2022.

157 Републички завод за статистику (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Саопштење, статистика образовања 15/23. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/2022-2023/PredskolskoObrazovanje_2022_2023.pdf

158 Републички завод за статистику (2020). Пројекције становништва Републике Српске, 2019-2070. Процјене броја становника односе се на сценарио С2. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/front/article/4586/?left_mi=None&up_mi=&add=None.

159 Републички завод за статистику (2022). Статистички билтен предшколског васпитања и образовања 2021/2022. Израчун се базира на дјеци старијој од 3 године уписаној у предшколско васпитање и образовање и процијењеној популацији дјеце у доби 3-6 година према Заводу за статистику Републике Српске (2022.). Процјена броја становника, 2013. – 2021

160 Републички завод за статистику (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Саопштење статистике образовања 15/23. Израчун се базира на 4.432 дјеце у доби од 5 до 6 година уписаних у сажети припремни програм у 2022/23. години и процијењеној популацији дјеце од 5. до 6. године од 9.317 у 2022. години (Извор: Завод за статистику Републике Српске (2020.). Пројекције становништва Републике Српске, 2019 - 2070. Процјене броја становника односе се на сценарио С2)

161 Републички завод за статистику (2022). Статистички билтен предшколског васпитања и образовања 2021./2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/Predskolsko_Obrazovanje_2021_2022_WEB.pdf

162 Ibid.

163 Ibid.

164 Републички завод за статистику (2023). Предшколске установе у радној години 2022/2023., Саопштење статистике образовања 15/23. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/predskolsko_obrazovanje/2022-2023/PredskolskoObrazovanje_2022_2023.pdf

је из Министарства здравства и социјалне заштите прешло у надлежност Министарства просвјете и културе, које је предлагач Закона о предшколском васпитању и образовању РС који је усвојила Народна скупштина Републике Српске. Закон дефинише начин рада и подијелене надлежности. На локалном нивоу, на сектор предшколског васпитања и образовања утичу закони сва три управна нивоа: државног, ентитетског и општинског, односно градског. Закони

од посебног значаја, као што су Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању (2007.) и Закон о предшколском васпитању и образовању РС (2015) приказани у Табели 12, имају за циљ да развију подстицајно окружење за позитиван развој у раном дјетињству, при чему су министарства на свим нивоима дужна да ускладе или замијене постојеће законе у вези с предшколским установама.

ТАБЕЛА 12: ЗАКОНОДАВСТВО ПОВЕЗАНО СА ПРЕДШКОЛСКИМ ВАСПИТАЊЕМ И ОБРАЗОВАЊЕМ

Законодавство	Ниво	Година	Значај
Оквирни закон о предшколском васпитању и образовању	БиХ	2007.	<ul style="list-style-type: none"> • Препознаје интегралну улогу предшколске установе као носиоца васпитања и образовања те даје принципе и нормативе за предшколско васпитање и образовање. • Према члану 16. дјеца су обавезна да похађају предшколску установу у години прије уписа у основну школу. Финансирање, трајање и програм одређују надлежни образовни органи.
Заједничко језгро цјеловитих развојних програма за предшколско васпитање и образовање	БиХ	2016.	<ul style="list-style-type: none"> • Развијена од стране Агенције за предшколско, основно и средње образовање. • Има за циљ стварање услова за промовисање личне, емоционалне, социјалне и образовне добробити за свако дијете у БиХ.
Платформа за развој предшколског васпитања и образовања у БиХ	БиХ	2017.	<ul style="list-style-type: none"> • Документ стратешког типа на државном нивоу за развој предшколског васпитања и образовања широм БиХ. • Документ је усвојио Савјет министара 2017. године и усклађен је са тренутним трендовима и стандардима ЕУ-а и УН-а у области предшколског васпитања и образовања.
Закон о предшколском васпитању и образовању РС	РС	2015.	<ul style="list-style-type: none"> • Уређује предшколско васпитање и образовање дјеце од шест мјесеци до поласка у основну школу¹⁶⁵ • Измјенама и допунама из 2020. Закон је промијењен тако да се програм предшколског васпитања и образовања обавља у основним школама и центрима за социјални рад као и у одређеним центрима за предшколско васпитање и образовање

165 "Службени гласник Републике Српске", бр. 79/2015, 63/2020 и 64/2022.

<p>Наставни план и програм за предшколско васпитање и образовање у Републици Српској</p>	РС	2007.	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинише принципе и циљеве предшколског васпитања и образовања те методе рада у школи и извођења наставе.¹⁶⁶ • Наводи развојне циљеве у физичком, социоемоционалном, интелектуалном, комуникационом и креативном подручју за дјецу узраста до шест година.¹⁶⁷
<p>Стратегија развоја образовања РС за период 2022 - 2030.</p>	РС	2021.	<ul style="list-style-type: none"> • Дефинише као приоритет повећану доступност предшколских програма, укључујући изградњу више објеката и измјене и допуне подзаконских аката о образовању као кључне радње за побољшање приступа.¹⁶⁸ • Унапређује организацију припремног програма прије почетка школске године, укључујући израду плана расподјеле средстава.¹⁶⁹ • Остали приоритети укључују подизање свијести о важности раног учења, побољшање инклузије дјеце са сметњама у развоју.¹⁷⁰
<p>Програм предшколског васпитања и образовања РС</p>	РС	2022.	<ul style="list-style-type: none"> • Ажурира Наставни план и програм предшколског васпитања и образовања у Републици Српској из 2007. године. • Настоји да подржи повећани обухват и капацитет јавних и приватних предшколских установа, као и квалитет пружања услуга.¹⁷¹ • Наводи друге циљеве у вези с разумијевањем појава у свијету око нас, осјетилно-перцептивних искустава те истраживања и експериментисања.

Међутим, провођење унутар ентитета је било шаролико. Према Закону о предшколском васпитању и образовању РС, Министарство просвјете и образовања је надлежно за увођење тромјесечног предшколског програма за дјецу у години прије основне школе. Похађање припремних предшколских програма за дјецу узраста од пет до шест година није прописано законом, већ их влада препоручује. Надаље, овај програм финансира и прати Министарство просвјете и културе РС, за разлику од свих других предшколских програма који се финансирају на нивоу општина/градова.

Финансирање

Јавно финансирање предшколског васпитања и образовања, према Закону о предшколском васпитању и образовању РС, долази готово искључиво од општинских/градских власти. Иако је предшколско васпитање и образовање дио формалног образовног система, његово финансирање и реализација рјешавају се на општинском и градском нивоу. Директна финансијска подршка Министарства просвјете и културе РС за предшколско васпитање и образовање је врло ограничена, а на државном нивоу не постоји финансирање за предшколско васпитање и образовање. Јавни издаци за предшколско васпитање и образовање на градском/општинском нивоу нису ограничени ентитетским законима или стратешким документима већ увелико зависе од воље локалних политичара и простора у буџету. Дакле, јавна издвајања за предшколско васпитање и образовање значајно се разликују у цијелом ентитету, с обзиром на разлике у политичкој и организационој структури између различитих општина/градова. У неким општинама, а посебно онима које имају ограниченији

166 Министарство просвјете и културе Републике Српске. (2007). Наставни план и програм предшколског васпитања и образовања у Републици Српској. (Завод за уџбенике и наставна средства: Источно Сарајево).

167 Ibid.

168 Република Српска (2021). Стратегија развоја предшколског, основног и средњег образовања у Републици Српској за период 2022-2030.

169 Ibid.

170 Ibid.

171 Доступно на: <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpk/PAO/PublishingImages/Pages/Predskolsko-Obrazovanje/202022.pdf>

фискални простор или рјеђу или стаређу популацију, јавна финансијска подршка за предшколско васпитање и образовање може бити врло ограничена. Као удио укупне општинске/градске потрошње, предшколско васпитање и образовање у неким општинама чини мање од 3%, а у другима до 10%.¹⁷² То има пропорционалан утицај на приступ и покривеност, као и на једнакост услуга предшколског васпитања и образовања.

Иако је тешко пратити јавне и приватне издатке за ПВО, када се саберу на нивоу РС-а, јасно је да предшколско васпитање и образовање нису довољно препознати као приоритет и стога су недовољно финансирани. Јавни издаци за предшколско васпитање и образовање у Републици Српској у 2021. години износили су свега 0,29% БДП-а.¹⁷³ Ако се узму у обзир издаци приватних и страних средстава, ова бројка расте на 0,42%, при чему јавно финансирање представља 70,9% укупног буџета за ПВО, у односу на 29,1% које долази из приватних извора и само 0,02% из страних средстава.¹⁷⁴ Укупни буџет за ПВО у РС много је нижи од просјечних јавних издатака за ПВО у земљама ОЕСД-а, и износи тек нешто више од 0,8% БДП-а.¹⁷⁵ Охрабрујуће је то што су укупни јавни и приватни издаци за формално образовање у РС високи, а 2021. године износили су 4,4% БДП-а. Од тога се 89,3% (или 4,1% БДП-а) односи на јавне издатке, 10,3% на приватне, и 0,4% на страна средства. Упркос паду од 0,1% у односу на 2020. годину¹⁷⁶, и даље је изнад нивоа издатака сусједних земаља западног Балкана, попут Србије и Хрватске, чији издаци за образовање износе 3,6% односно 3,9% БДП-а.¹⁷⁷ Међутим, удио ПВО-а у укупним издацима РС за образовне установе је само 9,3% у односу на 44,8% за основно образовање, односно 19,4% за средње и 26,5%

за високо образовање.¹⁷⁸ Надаље, од укупног износа издатака за формално образовање 99,3% односило се на текуће издатке, а само 0,7% на капиталне издатке. Дакле, постоји јасна потреба за повећањем улагања у ПВО у РС.

Ентитетско јавно финансирање ограничено је на подршку дјечи са сметњама у развоју, дјецу без родитељског старања и услуге тромјесечног програма припреме у години прије поласка у основну школу.

Јавни фонд за дјечју заштиту РС даје накнаду за суфинансирање боравка у предшколској установи за дјецу без родитељског старања, као и за дјецу са сметњама у развоју. Родитељи/васпитачи директно достављају само тражене податке предшколској установи, која документацију доставља Министарству просвјете и културе и, ако је одобрено, Фонд покрива трошкове дјетета за похађање предшколске установе. Фонд плаћа накнаду за ПВО по основној стопи, међутим, то не укључује додатне ресурсе потребне за пружање одговарајућег стандарда услуге за дјецу са сметњама у развоју. Министарство просвјете и културе, с друге стране, осигурава средства за тромјесечни програм за дјецу у години прије основне школе, који сада покрива 47,6% дјече узраста од 5-6 година (поред дјече која су већ користила услуге предшколских уснова). Покривеност овим програмом се проширила посљедњих година, али с обзиром на његово кратко трајање, он није фокус ове студије. Надаље, Министарство просвјете и културе годишње извоји мање од 500.000 КМ на ПВО, што је мало значајно за јавно финансирање на нивоу општина/градова.¹⁷⁹

Истраживања упућују на то да јавни издаци за предшколске установе нагињу у корист дјече која се уписују у јавне предшколске установе. Иако се финансијска подршка општина/градова приватним предшколским установама и дјечи која их похађају повећава, субвенције по дјетету које се дају приватном сектору значајно су ниже у односу на јавни сектор у цијелој РС. С обзиром на високе стопе уписа у приватни сектор, то значи да су домаћинства и даље значајан финансијер ПВО-а. Упис дјече у предшколске установе, приватне или јавне, захтијевају учешће родитеља/старатеља у плаћању накнаде, осим у случајевима дјече са сметњама у развоју. Политике којима се обезбјеђују изузећа од плаћања

172 Податке доставило МПК.

173 Републички завод за статистику (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

174 Ibid.

175 Земље ОЕСД-а троше у просјеку нешто више од 0,8% БДП-а на образовање и васпитање у раном дјетињству, уз велике разлике међу земљама. Земље троше више на предшколско васпитање и образовање него на бригу о дјечи, до отприлике 1% у односу на 0,5%. Извор: ОЕСД База података о породицама (2023.). Јавна потрошња за бригу о дјечи и рано образовање. Доступно на: https://www.oecd.org/els/soc/PF3_1_Public_spending_on_childcare_and_early_education.pdf

176 Републички завод за статистику (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

177 Свјетска банка. (2019). Државни издаци за образовање, укупно (% БДП-а). Доступно на: <https://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS?locations=RS-ME-HR>

178 Републички завод за статистику (2022). Финансијска статистика образовања, 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/obrazovanje/finansijska_statistika_obrazovanja/2021/Finansijska_statistika_obrazovanja_2021.pdf

179 Министарство просвјете и културе процјењује да је у 2020. години за ПВО на општинском нивоу потрошено око 33.894.000 КМ.

или смањење накнада као вид подршке родитељима/старатељима дјеце из других рањивих група или лица са ниским примањима зависе од општинских/градских политика, а у неким случајевима их уопште нема.

ИНТЕРВЕНЦИЈЕ

Ова студија процјењује трошкове и користи повећања уписа у ПВО. Различити циљеви и сценарији повећања су дизајнирани да моделују овај пут према повећању стопе уписа. Конкретно, то је укључивало циљеве специфичне према узрасту, који су рашчлањени

према дјечи узраста од 5 до 6 година и 3 до 6 година. То је требало објаснити постојеће више стопе уписа међу категоријама узраста од 5 до 6 година, те их ускладити са политикама обавезног ПВО у години прије основне школе. Тако је циљ за упис дјеце узраста од 3 до 5 година постављен на 95%, у складу са циљевима ЕУ-а. Циљ за дјецу узраста од 5 до 6 година постављен је на нешто виши ниво, тј. на 100 посто, у складу са Платформом за развој предшколског васпитања и образовања у БиХ. Надаље, разматрају се два временска оквира: први, у којем остварење циљева очекује до 2030. године ради усклађивања са циљевима одрживог развоја, и други, у према којем се остварење циљева очекује до 2052. године како би се омогућило спорије и мање амбициозне провођење.

ТАБЕЛА 13: ЦИЉЕВИ ПОВЕЋАЊА ПВО ПРЕМА СТАРОСНОЈ ГРУПИ И СЦЕНАРИЈИМА ПОВЕЋАЊА

	Сценарио повећања А (брзо)			Сценарио повећања Б (споро)	
	Циљ испуњен 2030. године		Одржавање	Циљ испуњен 2052. године	
	Циљ	Година	Одржавање до	Циљ	Година
Упис трогодишњака и четворогодишњака	95%	2030.	2052.	95%	2052.
Упис петогодишњака	100%	2030.	2052.	100%	2052.

КОРИСТИ

Израчунавају се двије врсте користи, а више детаља о њиховим израчунима дато је у пропратној методолошкој биљешци:

Како се квалитетно ПВО повезује са бољим развојем дјетета и резултатима спремности за школу, вјероватније је да ће дјеца која су изложена овој интервенцији дуже остати у школи, доживјети боље искуство учења и завршити средњу школу.¹⁸⁰ У овој студији је квантификован утицај ПВО-а на године школовања и године школовања прилагођене учењу (LAY). Учинак ових побољшаних образовних исхода је потом монетизован тако што је процијењен њихов допринос бољој цјеложивотној продуктивности и потенцијалу зараде.

Економске користи од повећаног учешћа жена на тржишту рада, будући да ће мање жена остајати код куће да брину о дјечи ако се више дјеце у раном узрасту уписује у предшколске установе.

Израчуни тих користи рађени су помоћу алата ECE Costing Tool [Алат за обрачун трошкова ПОВ] и Ексела. За процјену учинака коришћена је различита међународна литература, која је прилагођена за РС.

180 А. Мурга, Х. Т. Зав, С. Мизуноа ет ал. (2020). 'Ковид-19: Разлог за удвостручење улагања у предшколско образовање, Innocenti Working Paper WP-2020-11, (Уницефова канцеларија за истраживање: Фиренца, Италија). | P. Gertler, J. Heckman and R. Pinto et al. (2021). 'Учинак симулациске интервенције Јамајке у раном дјетињству на исходе тржишта рада у доби од 31 године', Радни документ Свјетске банке о политици истраживања, 9787. | N. Angrist, D. K. Evans, D. Filmer, R. Glennerster, F. Halsey Rogets and S. Sabarwal (2020). 'Како најефикасније побољшати исходе образовања? Поређење 150 интервенција коришћењем нове метрике година школовања прилагођене учењу, Центар за глобални развој, радни документ 558..

Користи побољшаног квалитета образовања

Универзално предшколско васпитање и образовање један је од најефикаснијих начина за побољшање исхода учења за дјецу и повезан је са значајним социоекономским предностима.¹⁸¹ Докази показују да ПВО повећава очекиване године школовања, као и године школовања прилагођене учењу (LAYs). На нивоу БиХ постоји велика разлика између квантитета и квалитета образовања. Док просјечно трајање школовања досеже 11,7 година, ова бројка пада за готово 4 године када се прилагоди исходима учења, јер LAYs износи само 7,8 година¹⁸². Недавна студија која је обухватила 109 земаља у развоју са ниским и средњим приходима показала је да је предшколско васпитање и образовање повезано с повећањем просјечног броја година образовања у цијелој старосној групи.¹⁸³ Утврђено је да би се за свако повећање стопе уписа у предшколско образовање од 10 постотних бодова постигло додатних 0,14 година повећања у образовању.¹⁸⁴ Надаље, поређењем 150 интервенција помоћу метрике LAYs утврђено је да ПВО има најзначајнији утицај од свих на квантитет и квалитет школовања.¹⁸⁵ Студија указује да осим што ПВО повећава вјероватноћу да ће дјеца завршити школу, оно такође побољшава квалитет дјечјег искуства учења. Повећање степена образовног постигнућа може донијети значајан економски поврат. Студије указују да је повећање година школовања повезано са повећањем продуктивности и потенцијалом зараде током цијелог живота.¹⁸⁶ У Босни и Херцеговини се процјењује да је свака додатна година образовања еквивалентна повећању животних примања од 8%.¹⁸⁷

Метрика „LAYs“, коју је осмислила Свјетска банка 2020. године, мјера је која комбинује количину (број година школовања) и квалитет школовања (мјерено најновијим резултатима тестова). Као такав, укупан број квалитетних година школовања може да буде нижи од броја стварних година.

Учинак повећања услуга ПВО је импресиван.¹⁸⁸ Док би према основном сценарију очекиване године школовања остале на 11,7 година по дјетету, до 2050. године та бројка би се могла повећати на 12,8 година. Према Сценарију бржег повећања (А), до 2030. године постигла би се додатна 1,1 година школовања, која би се потом одржавала. У међувремену, према Сценарију споријег повећања (Б), повећање би се остваривало постепено – очекује се да до 2023. број година школовања буде 12,1, 2042. 12,4 и 2052. 12,8. (слика 7). Ако се посматра цијели временски оквир, то би значило да би се према Сценарију повећања А реализовало додатних 235,000 година школовања. Према Сценарију Б, та би бројка била испод 135,000.

Када се монетизује, учинак овог повећања очекиваног образовног постигнућа врло је импресиван. Повезана економска корист израчунава се као додатне стечене године образовања \times стопа поврата једногодишњег образовања \times животна зарада. Табела у наставку даје резултате ових израчуна. Према Сценарију повећања А, економске користи повећања броја година школовања изразито су високе – 10.9 милијарди БАМ кроз временски оквир школовања. Упоредно гледано, Сценарио проширења Б има мање економске користи, 6,0 милијарди КМ. Те користи су и даље врло велике и чине велику већину свих монетизованих погодности повезаних са повећањем уписа у ПВО.

Значајно је да ова табела такође представља ефекте у првих десет година проширења ПВО-а и показује како се добици развијају током времена. Према Сценарију повећања А, користи се доста брзо акумулишу и до 2032. већ достигну 3,2 милијарде. То је резултат остваривања циљане стопе покривености до 2030. године.

181 Уницеф, Комисија за образовање, Фондација ЛЕГО (2022.). *Саберите данас, помножите сутра: Израда случаја улагања у образовање у раном дјетињству*, (Уницеф: Њујорк, САД).

182 Свјетска банка (2022). *Кратак преглед људског капитала у Босни и Херцеговини. Године школовања прилагођене учењу израчунавају се множењем процјена очекиваних година школовања омјером последњег усклађеног резултата теста до 625, гдје 625 одговара напредном успјеху у TIMSS тесту.*

183 А. Muroga, Н. Т. Zaw, S. Mizunoya et al. (2020). 'Ковид-19: Разлог за удвостручење улагања у предшколско образовање, Innocent Working Paper WP-2020-11.

184 Ibid.

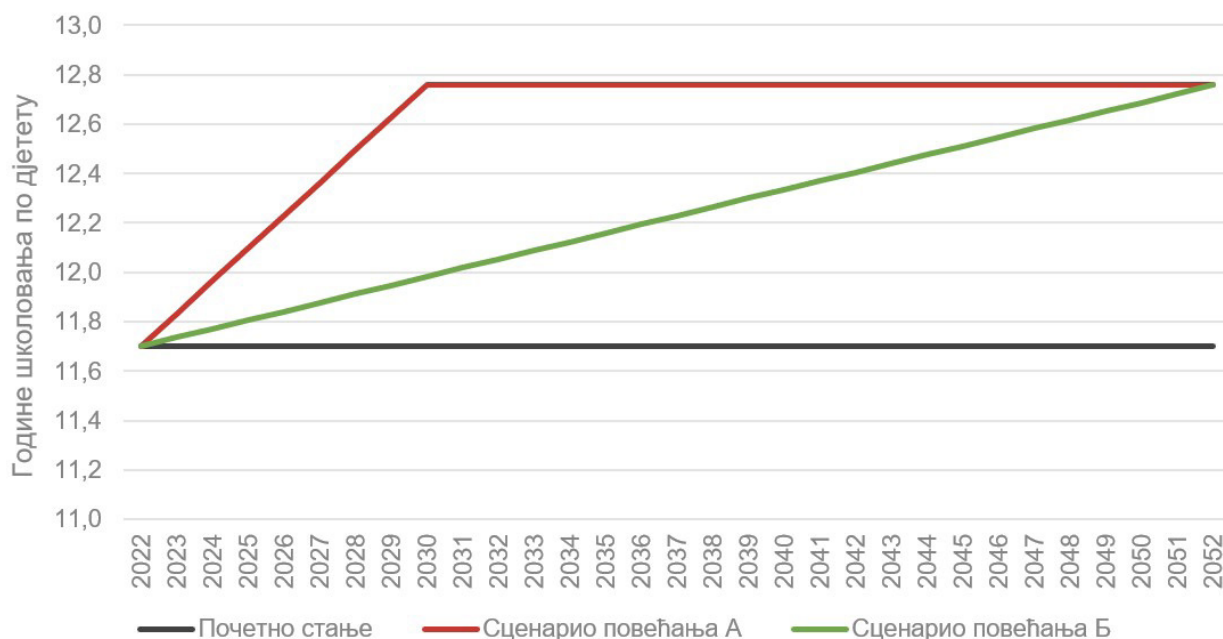
185 N. Angrist, D. K. Evans, D. Filmer, R. Glennerster, F. Halsey Rogets и S. Sabarwal (2020.). *„Како најефикасније побољшати исходе образовања? Поређење 150 интервенција коришћењем нове метрике година школовања прилагођене учењу, Центар за глобални развој, радни документ 558.*

186 Да би се избјегло двоструко рачунање, монетизоване су само додатне године школовања. Да бисмо додатно монетизовали економску вриједност LAY-а, то би укључивало двоструко рачунање користи од побољшања школовања и образовних постигнућа, што би искривило каснију анализу трошкова и користи. Одлука да се додатне године школовања одаберу за монетизацију донесена је јер је то чешћа пракса у литератури. LAYs остаје нова метрика и стога су студије које их повезују с економским ефектом још увијек у повоју

187 Подаци цитирани у G. Pscharopoulos и Н. А. Patrinos (2018). 'Поврат улагања у образовање: десетогодишњи преглед глобалне литературе', *Образовање Економија*, Во. 26, бр. 5, стр. 1-4.

188 Ова анализа користи налазе студије А. Мурога и сарадника (2020.) за моделовање утицаја на постигнуте године школовања.

СЛИКА 7: ОЧЕКИВАНЕ ГОДИНЕ ШКОЛОВАЊА ПО ДЈЕТЕТУ ПРЕМА ОСНОВНОМ СЦЕНАРИЈУ, СЦЕНАРИЈУ ПОВЕЋАЊА А И СЦЕНАРИЈУ ПОВЕЋАЊА Б.

Насупрот томе, Сценари проширења Б предвиђа спорије акумулације користи, како се стопа уписа у ПВО постепено повећава до остваривања циља у 2052. години. Ниже економске користи остварене у Сценарију повећања Б у односу на Сценарио А такође су резултат дисконтне стопе. С обзиром на то да се предности повећања додатних година образовања не осјећају све до много каснијег периода школовања, оне се дисконтују да би се добила нето садашња вриједност. Треба напоменути да би се у стварности те користи према оба сценарија повећања осјетиле много касније него што је наведено у овој табели – јер се акумулишу током живота дјецe која су имала користи од изложености ПВО-у. Међутим, у складу са литературом, те користи се обрачунавају у години у којој је интервенција завршила, а не у години у којој се

очекује да ће се корист остварити. Укратко:

- према брзом **Сценарију повећања (А)** **процијењени монетарни ефекти додатних година школовања** указују да би РС, **улагањем у ПВО**, добила више од **3,2 милијарди КМ** у најкраћем периоду тј. **до 2032.**, и више од **10,9 милијарди КМ** током сљедећих тридесет година тј. између **2032. и 2052. године**;
- користи би биле нешто ниже према **Сценарију повећања Б**. Процијењује се да би улагањем у ПВО РС могла остварити добит од скоро **906 милиона КМ** у најкраћем периоду, тј. **до 2032.** и преко **6 милијарди КМ** током сљедећих тридесет година, тј. **до 2052.**

ТАБЕЛА 14: МОНЕТИЗАЦИЈА ДОДАТНИХ КОРИСТИ ОД ПОВЕЋАЊА ГОДИНА ШКОЛОВАЊА. ИЗРАЖЕНО У КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

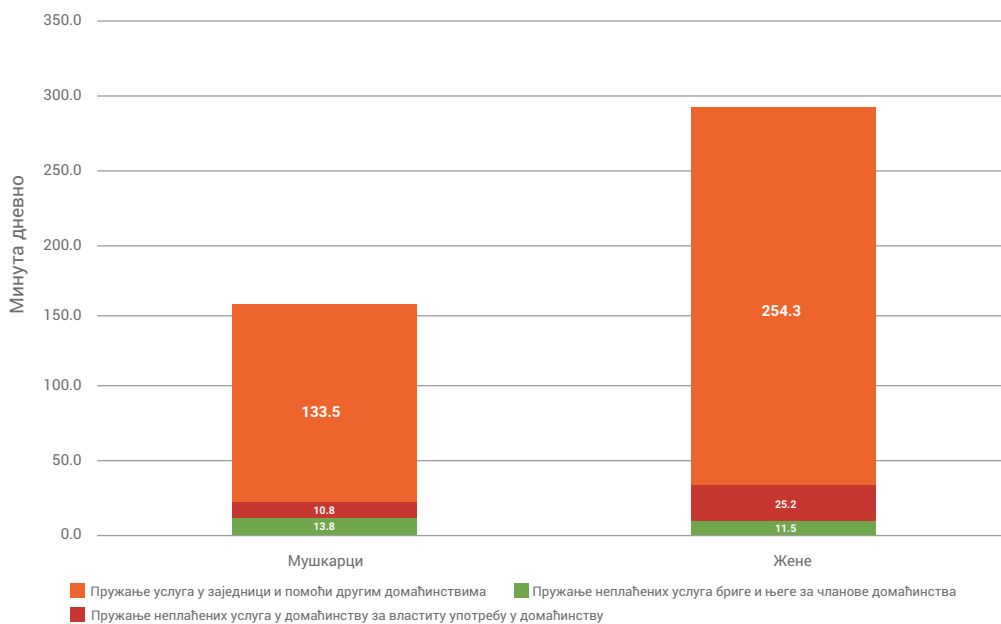
Сценарио проширења А (брзо)		Сценарио проширења Б (споро)	
2023 - 2032.	2023 - 2032.	2023 - 2032.	2023 - 2032.
3.216.112.364	10.930.269.451	905.954.452	6.031.566.315

Повећано учествовање женске радне снаге

Пружањем услуга предшколског васпитања и образовања ослобађа се вријеме онима који се старају о дјечи (обично женама). Студије показују да то 'ослобођено' вријеме може да буде значајно и често може да се искористи за активности које генеришу приход.¹⁸⁹ Према оба сценарија повећања очекује се да ће се уписом дјецe у ПВО остварити значајна уштеда времена за оне који се старају о дјечи у РС. Докази Међународне организације рада (ILO) показују да је учешће жена с малом дјецом на тржишту рада ниже у односу на жене које немају дјецу у раном узрасту.¹⁹⁰ Користећи податке о тренутном учешћу жена на тржишту рада у РС-у¹⁹¹, моделован је потенцијални утицај ПВО-а на учешће жена с малом дјецом на тржишту рада.

Важно је напоменути да ће жене посебно имати користи од ове уштеде времена за старатеље који се повезују са побољшаном покривеношћу предшколским васпитањем и образовањем. Студије показују да жене обављају већину неплаћеног рада повезаног са старатељством, укључујући бригу о дјечи у раном узрасту.¹⁹² Анализа студија о коришћењу времена у шест источноевропских земаља¹⁹³ показује да жене обављају готово двоструко више неплаћеног рада старатељства сваког дана него мушкарци, односно додатна два часа више дневно (слика 8).¹⁹⁴ Кад је ријеч о неплаћеном раду повезаном са услугама бриге за чланове домаћинства (укључујући дјецу), та је разлика још већа, при чему жене троше 90% више времена на бригу за домаћинство него мушкарци. Управо због тога ће жене имати несразмјерно веће користи од побољшаног приступа услугама предшколског васпитања и образовања, између осталог, и бољу способност укључивања у активности које генеришу приходе.

СЛИКА 8: НЕПЛАЋЕНИ РАД ЗА БРИГУ О ДОМАЋИНСТВУ МУШКАРАЦА И ЖЕНА У ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ ПО ВРСТИ НЕПЛАЋЕНОГ РАДА У ОБЛАСТИ БРИГЕ ЗА ДОМАЋИНСТВО, У МИНУТАМА ПО 24-ЧАСОВНОМ ДАНУ.¹⁹⁵

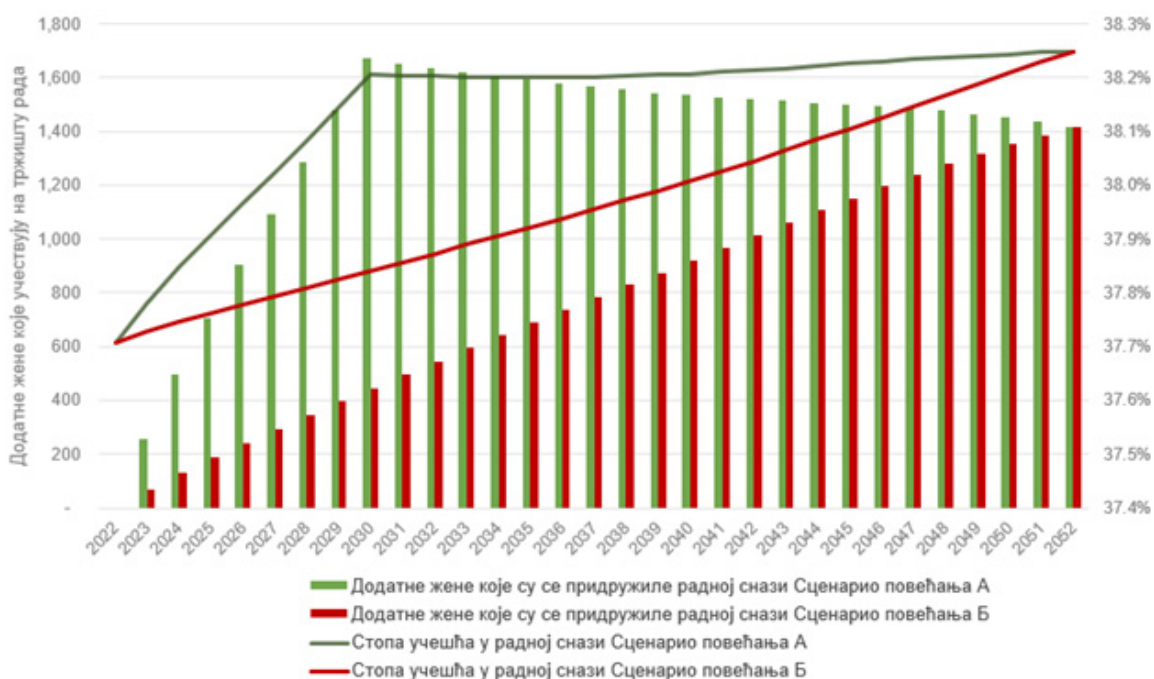
- 189 А. Нојман и Ф. Лопез Боо (2022). „Јавна брига о дјечи користи дјечи и мајкама: докази из националног експеримента у земљи у развоју”, *Journal of Public Economics*, 212, 104686. | G. Fink, D. C. McCoу, H. I. Hatamleh (2017.). „Економске импликације улагања у васпитање и образовање у раном дјетињству у Јордану”, Фондација краљице Раније, радни документ.
- 190 МОР (2021). Подршка запошљавању жена кроз институционалну сарадњу у раном васпитању и образовању.
- 191 Републички завод за статистику (2022). Анкета о радној снази 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saorstenja/anketa_o_radnoj_snazi/2021/ARS_2021.pdf

- 192 L. Addati, U. Cattaneo и E. Pozzan (2022). Скрб на послу: Улагање у допуст за бригу и услуге за родно равноправнији свијет рада, (Женева, ILO). | G. Azcona, A. Bhatt, W. Cole, R. Gammarano и S. Karsos (2020.). Утицај брака и дјече на учешће на тржишту рада, (Женева: ILO и UN Women).
- 193 Румунија, Мађарска, Бјелорусија, Пољска, Бугарска и Молдавија.
- 194 J. Charnes (2019). Неплаћени рад бриге и тржиште рада: Анализа података о коришћењу времена на основу најновије свјетске збирке истраживања о коришћењу времена (Женева: МОР).
- 195 Аутори. Подаци J. Charnes (2019). Неплаћени рад бриге и тржиште рада: Анализа података о коришћењу времена на основу најновије свјетске збирке истраживања о коришћењу времена (Женева: МОР).

Вријеме бриге уштеђено захваљујући предшколском васпитању и образовању ће врло вјероватно утицати на учешће жена у радној снази. Под претпоставком да приступ ПВО-у значи да жене с дјецом млађом од шест година могу учествовати у радној снази сразмјерно онима без дјеце у раном узрасту, ефекат ове интервенције могао би бити значајан (слика 9). У Сценарију повећања А, повећање приступа предшколском васпитању и образовању могло би

резултирати повећањем стопе учешћа женске радне снаге од 0,5 постотних бодова, тј. са 37,7% у 2022. на 38,2% до 2029. Према Сценарију повећања Б, овај би се ефекат осјетио много касније – са стопом учешћа женске радне снаге која би се повећала на 38,2% у 2052. То би у просјеку значило учешће додатне 1,341 жене у радној снази годишње према Сценарију повећања А (просјек 2022 - 2052.), или 765 жена према Сценарију повећања Б.

СЛИКА 9: ДОДАТНЕ ЖЕНЕ КОЈЕ УЧЕСТВУЈУ НА ТРЖИШТУ РАДА И СТОПА УЧЕШЋА РАДНЕ СНАГЕ, ГОДИШЊЕ, СЦЕНАРИО ПОВЕЋАЊА А И СЦЕНАРИО ПОВЕЋАЊА Б.

Ово повећано учешће жена у радној снази могло би се претворити у значајну економску прилику за старатеље. Полазећи од конзервативне процјене зараде за те додатне жене које се придружују тржишту рада¹⁹⁶, израчуната је економска корист проширења услуге предшколског васпитања и образовања. Резултати ових израчуна приказани су у табели у наставку. Сценарио повећања А предвиђа

већу инциденцију економске користи, више од 170 милиона КМ кроз посматрани временски оквир, а више од 50 милиона КМ само до 2032. године. Економске користи у Сценарију проширења Б такође су значајне – више од 94 милиона КМ током посматраног временског оквира, а више од 14 милиона КМ до 2032. Ове велике користи посебно су важне јер их директно и одмах остварују породице и старатељи. Посљедишно повећање прихода домаћинства додатно подстиче развој дјетета – на примјер, кроз улагање у храњивије намирнице и смањење изложености токсичном стресу који је присутан због ниских прихода домаћинства. Надаље, ти би додатни приходи такође могли да се усмјере на учешће домаћинства у финансирање ПВО, ако се те услуге не могу у потпуности финансирати кроз јавна средства. Укратко:

¹⁹⁶ Конзервативна процјена зараде израчунава се као 0,4 x БНД по глави становника. Користи се БНД по глави становника јер више одражава плате него БДП по глави становника. Студије које се баве дугорочним ефектима здравствених интервенција, на примјер, користе се претпоставком да ће 90% конзервативне плате остварити дјеца која су им била изложена (Hoddinott et al. 2013.). У овој студији, половина тога се користи као процјена, јер се претпоставља да ће његоватељи (обично мајке) вјероватније преузети краће, дакле, мање плаћене послове у поређењу с просјеком БиХ..

- У Сценарију брзог повећања (А), процијењене економске користи од повећаног учешћа жена у радној снази указују да би улагањем у предшколско васпитање и образовање РС могла добити више од 50 милиона КМ до 2032. године и више од 171 милиона КМ између 2023. и 2052. године.
- У случају Сценарија повећања Б, користи би биле нешто мање. Процјењује се да би улагање у ПВО могло РС-у донијети више од 14 милиона КМ у сљедећих десет година, а скоро 95 милиона КМ већ у сљедећих тридесет година.

ТАБЕЛА 15: МОНЕТИЗАЦИЈА ДОДАТНЕ КОРИСТИ ОД ПОВЕЋАНОГ УЧЕШЋА ЖЕНА У РАДНОЈ СНАЗИ ПРЕМА СЦЕНАРИЈИМА ПОВЕЋАЊА А И Б, ИЗРАЖЕНО У КМ И ДИСКОНТИРАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

Сценарио повећања А (брзо повећање)		Сценарио повећања Б (споро повећање)	
2022 - 2032.	2022 - 2052.	2022 - 2032.	2022 - 2052.
50.189.801	171.145.394	14.101.593	94.723.705

ТРОШКОВИ

Трошкови повећања пружања услуга ПВО су процијењени. Те су процијене израђене помоћу Уницефовог алата ECE Accelerator, који је прилагођен за РС. Кључни улазни подаци су стопе уписа из почетног стања, процјене становништва, број наставника и других запосленика, подаци о платама из почетног стања и подаци о државним издацима из почетног стања, који су добивени и потврђени за ниво РС-а. Треба напоменути да плате васпитача у нашим пројекцијама расту брже него инфлација. Плате васпитача повећане су до нивоа учитеља у основној школи. Ово моделовање почиње да одражава тренутне недовољне плате и недостатак подстицаја за васпитаче у овом сектору. Детаљан опис методологије обрачуна трошкова, као и улазних података и коришћених извора могу се наћи у пропратној методолошкој биљешци и бази података.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Уз раније утврђене циљеве уписа, постављени су и бројни други циљеви, а то су: рад на омјеру ученика и наставника од 12 ученика по наставнику, те усмјеравање на бољу расподелу између текуће и капиталне потрошње – у складу са смјерницама Уницефа. У свим ентитетима садашња потрошња заузима превелики удио укупне потрошње за образовање. Као таква, ова активност моделирања процијенила је да ће прерасподјела потрошње досегнути 80:20 омјер текуће потрошње и капиталне потрошње, у складу са смјерницама Уницефа (UNICEF ESARO, 2019. Кратке смјернице буџета за образовање.)

Додатни трошкови тих проширења приказани су у табели у наставку, према различитим сценаријима повећања. Све у свему, Сценарио А је скупљи. У првих десет година повећања очекује се да ће бити потребно додатних 472 милиона КМ да би се испунили циљеви уписа до 2032. године, наспрам 138 милиона КМ према Сценарију успореног повећања (Б), гдје се очекује да ће циљеви уписа бити остварени тек 2052. године, а трошкови су стога равномјерније распоређени на наредне двије деценије. Те велике разлике су првенствено последица брзине повећања: гдје бржи Сценарио (А) има веће директне трошкове који имају већу садашњу вриједност од трошкова који ће настати касније и који ће користити већем броју дјецe током периода обухваћеног студијом.

Током времена очекује се раст просјечних годишњих трошкова. Разлог томе је већи број дјецe која су уписана у предшколско васпитање и образовање и инфлација. Гледано у смислу просјечних годишњих трошкова по глави становника и по дјетету старости између три и шест година, процјене трошкова су пробављивије. У првих десет година према Сценарију А, потребно је 1.701 КМ по дјетету (узраста од три до шест година) да би се испунили циљеви. У Сценарију Б, то пада на само 497 КМ. До периода 2043 - 2052. тај ће се износ повећати на 2.098 КМ према Сценарију А, односно на 1,804 КМ према Сценарију Б. Ти трошкови могу настати како у јавном тако и у приватном сектору, зависно од модела финансирања који развије влада. Укратко:

- Према **Сценарију повећања А, просјечни годишњи издаци по периоду по дјетету (три до шест година)** у најближем временском оквиру (до **2032.**) износе **1.701 КМ**, односно **47 милиона КМ годишње у просјеку** између 2023 - 2032. (**0,4% БДП-а РС** у 2020.). Издаци се повећавају на **2.319 КМ** по дјетету узраста 3 до 6 година у периоду од 2033. до 2042. године, што је једнако просјечном годишњем издатку од преко 62 милиона КМ (**0,56% БДП-а РС**), а у периоду од **2043. до 2052.** године се смањују на 2.098 КМ по дјетету узраста 3 до 6 година, што је просјечни годишњи издатак од **55 милиона КМ годишње** (или **0,5% БДП-а РС** у 2020. години).
- **Сценарио повећања Б** одражава **ниже издатке по дјетету** (три до шест година). У најкраћем временском оквиру, тј. до **2032.** године, издаци по дјетету до шест година износе **497 КМ**. Тај износ расте на **1.209 КМ** до **2042.** године, а у најдужем временском оквиру (до **2052.**) на **1.804 КМ**. То значи **просјечну годишњу потрошњу од преко 13 милиона КМ** између **2023. и 2032.** (0,12% БДП-а РС у 2020.), **32 милиона КМ годишње** између 2033. и 2022. (**0,29% БДП-а РС** у 2020.) и готово **48 милиона КМ годишње** између **2043. и 2052.** (једнако **0,42% БДП-а**).

ТАБЕЛА 16: УКУПНИ ДОДАТНИ ТРОШКОВИ ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПОВЕЋАЊА А И Б, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА. ТРОШКОВИ СУ ИЗРАЖЕНИ У КМ, ПРИЛАГОЂЕНИ ЗА ИНФЛАЦИЈУ И ДИСКОНТОВАНИ ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарио повећања А (брзо)			Сценарио повећања Б (споро)		
	2023 - 2032.	2033 – 2042.	2043 -2052.	2023 -2032.	2033 -2042.	2043 -2052.
Просјечни годишњи издатак по периоду	47.285.271	62.924.725	55.730.499	13.827.990	32.808.822	47.912.406
Просјечни годишњи издатак по периоду, по дјетету (3 до 6 година)	1.701	2.319	2.098	497	1.209	1.804
Укупни инкрементални дисконтовани трошак по периоду	472.852.713	629.247.252	557.304.993	138.279.903	328.088.224	479.124.061

ТРОШАК НЕДЈЕЛОВАЊА

Ако се та улагања у повећање предшколског васпитања и образовања не проведу, пропустиће се значајне економске користи. Трошак недјеловања је метрика која омогућава квантификавање добити изгубљене због неулагања у ПВО и израчунава се одређивањем укупне додатне економске користи сваког сценарија повећања и одузимањем трошкова тог повећања.

- У **Сценарију повећања А**, процјена трошка недјеловања (ЦОИ) указује да би **неулагање у ПВО** могло коштати **РС више од 2,7 милијарди КМ** у

најкраћем временском периоду (**2023 – 2032.**), односно више од **9,4 милијарде КМ до 2052.** године.

- **Сценарио проширења Б** одражава **нешто ниже трошкове недјеловања**. Процјењује се да би неулагање у ПВО могло **коштати РС више од 782 милиона КМ** у сљедећих **десет година**, односно **5 милијарди КМ** у најдужем временском оквиру (до **2052.** године).

У свим периодима и у оба сценарија, трошак недјеловања је велик и указује да би неулагање у ПВО значило огромну пропуштену прилику за развој. У оба сценарија, трошак недјеловања расте сразмјерно дужини посматраног периода. Разлог томе је што могуће додатне користи настају брже него трошкови, а тиме изгубљене прилике, дугорочно гледано, бивају веће. Другим ријечима, иако краткорочно трошкови могу бити већи, дугорочно гледано, користи расту много већом брзином.

ТАБЕЛА 17: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ТРОШКОВИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИЈЕ А И Б У РАЗЛИЧИТИМ ВРЕМЕНСКИМ ОКВИРИМА.

	Сценарио проширења А (брзо)		Сценарио проширења Б (споро)	
	2023 - 2032.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	3.266	11.101	920	6.126
Укупни додатни трошкови	473	1.659	138	945
Трошак недјеловања	2.793	9.442	782	5.180

ОМЈЕР КОРИСТИ И ТРОШКОВА

Улагања у ПВО имају снажан, позитиван поврат на улагања – стопа која је дугорочно још већа. Наведена анализа користи и трошкова проширења приступа интервенцијама ПВО-а уграђена је у израчун омјера користи и трошкова [BCR]. Ови омјери пореде укупне

додатне монетарне користи које произлазе из проширења покривености ПВО-ом и укупне додатне трошкове (све у односу на сценарио почетног стања). Табела у наставку приказује ове мјере користи и трошкова за сваки од сценарија повећања. Сценарио Б има нижу стопу поврата на улагање, јер се према њему остварује нижа покривеност ПВО-ом у односу на Сценарио А. Укратко:

Према **Сценарију проширења А**, за сваку **1 КМ** која се уложи у ПВО, очекује се поврат од **6,7 КМ** у виду социоекономских користи до **2052.** године.

Према **Сценарију проширења Б**, тај би поврат био нешто мање од **6,5 КМ**.

ТАБЕЛА 18: ОМЈЕРИ КОРИСТИ И ТРОШКОВА ЗА ПРОШИРЕЊЕ ПРИСТУПА ПВО-У ЗА СЦЕНАРИЈЕ А И Б, У РАЗЛИЧИТИМ ВРЕМЕНСКИМ ОКВИРИМА.

	Сценарио проширења А (брзо)	Сценарио проширења Б (споро)
	2022 - 2052.	2022 - 2052.
Омјер користи и трошкова	6,7	6,5

САЖЕТАК И ПРЕПОРУКЕ

Улагање у проширење приступа ПВО-у кључно је за дугорочни развој дјеце, што дугорочно доноси значајне економске користи. Иако је проширење приступа ПВО-у краткорочно гледано скупо, посебно у Сценарију А, гдје су циљеви постављени до 2030. године, дугорочни добици су значајни и надмашују очекиване трошкове. Повећањем обухвата ПВО-а стварају се економске користи у смислу повећања могућности за мајке које брину о дјецу у раном узрасту да учествују на тржишту рада, повећања продуктивности и фискалних добитака од повећаног броја матураната, као и повећања БДП-а и фискалних добитака због побољшаног квалитета цјеложивотног учења који произлази из завршетка пуног циклуса ПВО-а.

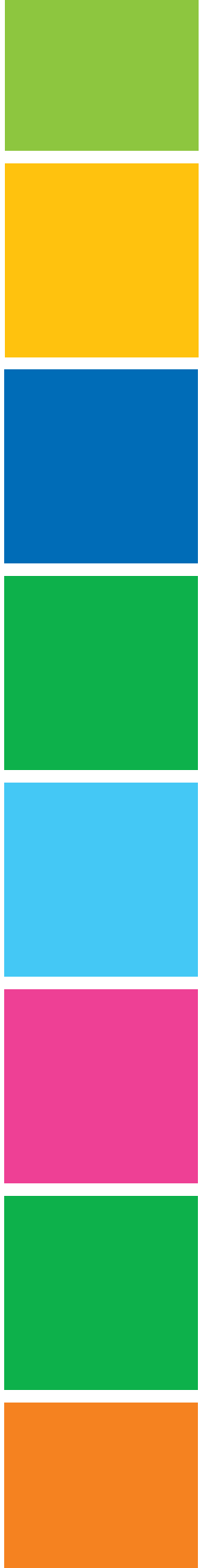
Ова студија заговара брже ширење ПВО-а. Да би се дугорочно искористили ови могући добици (с обзиром на демографске трендове у РС-у), важно је да се на проширењу ПВО-а ради управо сада. Очекује се да ће добит од бржег ширења ПВО-а (у оквиру Сценарија А) расти брже него према Сценарију Б. Дакле, иако су трошкови већи, потенцијалне користи од улагања у проширивање обима ПВО-а што је прије могуће доноси највећи могући поврат на улагање. У наставку слиједи кључни налази из овог дијела студије:

- Побољшањем обухвата предшколским васпитањем и образовањем у РС вјероватно ће се **повећати број година школовања за дјецу у РС**, као и **учешће жена на тржишту рада**. **Монетизоване користи** ова два исхода вриједи до 10,9 милијарди КМ односно 171 милион КМ.
- **Неулагање** у побољшање покривености ПВО-ом могло би **коштати РС** између **5,2 и 9,4** милијарде КМ у сљедећих тридесет година, зависно од сценарија повећања.
- **Монетизоване користи** побољшане покривености ПВО-ом веће су за више од **6 пута** од трошкова, зависно од сценарија повећања. Током сљедећих тридесет година, очекивани **поврат на улагања** у брзо повећање покривености ПВО-ом износи **6,7 КМ** за сваку уложу марку.

У правцу постизања ових импресивних резултата и мобилизовања подршке за повећање покривености квалитетним ПВО-ом, дат је низ препорука. Ове препоруке су детаљно описане у Одјелку 5, а неке од најзначајнијих укључују:

- **Ојачати и ускладити политике и законске оквире:** Иако у РС-у постоје политике и закони који предшколско васпитање и образовање чине универзалним за дјецу у години прије поласка у основну школу, степен њихове усклађености и провођења на нивоу општина/града у РС значајно се разликује. Основни приоритет би требао бити да припремни програм буде доступан свој дјецу у регијама РС. Политике које се тичу предшколског васпитања и образовања такође би могле да се додатно побољшају – проширивањем узраста за који је припремни програм ПВО-а намијењен (на примјер, за дјецу од три године до поласка у основну школу) и повећањем дужине трајања програма (на примјер, минимално трајање од 600 часова).
- **Оптимизирати коришћење јавних буџета за развој људског капитала:** Пројектовани трошкови повезани са предшколским васпитањем и образовањем у РС су значајни и јавни буџети ће морати бити оптимални ако се жели олакшати повећање. Могле би се такође остварити уштеде у погледу ефикасности - на примјер, препоручује се пренамјена неких просторија основних школа за смјештај дјеце предшколског узраста. Тиме се избјегавају велики капитални издаци који би настали изградњом одвојених предшколских установа. Поред тога, још један приоритет у будућности биће одржавање одговарајућег омјера дјеце и васпитача да се не би нарушио квалитет учења због великих група. Тренутни омјери дјеце и васпитача су већ добри у смислу међународних стандарда, са једним васпитачем на 14 дјеце. База података у прилогу даје више информација о препорученом броју васпитача које треба аназовати сваке године. Једнакост би требала бити у центру повећања обухвата ПВО-ом у РС, чиме би се приоритет дао активностима које обезбјеђују да најугроженија или најризичнија дјеца имају најбоље прилике за рано учење.
- **Развити јака партнерства са приватним сектором:** С обзиром на недостатак у финансирању повезан са овим повећањем ПВО, то ће захтијевати значајна улагања и јавних и приватних актера. Финансирање од стране домаће владе чиниће темељ ових инвестиција. С обзиром на ограничен фискални простор, биће важно да владини актери у РС израде вишегодишње оперативне и финансијске планове којима ће се водити ова улагања. Даље, могу се размотрити иновативни приступи финансирању (као што су обвезнице од друштвеног утицаја или комбиновано финансирање) да би се попуниле финансијске празнине.

Препоруке о томе како додатно олакшати повећани приступ услугама могу се наћи у Одјелку 5: *Закључци и препоруке*.

СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

КОНТЕКСТ

Статус

Према најновијим службеним статистикама о сиромаштву, у Републици Српској је 2015. године 17,4% домаћинства живјело је испод границе сиромаштва,¹⁹⁸

а ситуација се врло вјероватно погоршала због утицаја недавне пандемије Ковид, инфлације и економске кризе. Надаље, више од једне трећине (36,6%) свих сиромашних домаћинства у БиХ налази се у РС. Дјеца су посебно осјетљива на сиромаштво, са конзистентно вишим стопама сиромаштва у односу на општу популацију. Иако најновији статистички подаци о сиромаштву дјеце у РС нису доступни, процјењује се да је 30,6% све дјеце у БиХ живјело у сиромаштву 2011. године, у поређењу са 23,4% за укупно становништво.¹⁹⁹ Према Уницефовој анализи вишедимензионалног сиромаштва и материјалне ускраћености, готово сва дјеца млађа од 5 година (98%) у БиХ су ускраћена у барем једној димензији, а трећина (33%) у четири или више димензија истовремено.²⁰⁰ Оно што забрињава је вјероватноћа да ће дјеца од 0 до 4 године у РС бити ускраћена у погледу прехране (72%), развоја дјетета (58%), насилне дисциплине (53%) и здравља (29%).²⁰¹ Ово указује да су дјеца у раном узрасту у РС-у изложена сиромаштву, ускраћивању и токсичном стресу.

У систему социјалне заштите РС-а посебно забрињавају породице из руралних подручја, домаћинства која воде жене, ромске породице и породице са дјецом са сметњама у развоју – сви су они рањиви у бројним димензијама и могу имати проблема са приступом социјалној заштити.

Неједнакости су снажно повезане са социоекономским статусом домаћинства. У РС је стопа сиромаштва у руралним подручјима (20,9%) готово двоструко већа него у урбаним подручјима (11,9%)²⁰², али социјалне бенефиције и трошкови живота подстичу живот у руралним подручјима. Пол носиоца домаћинства значајно утиче на релативно сиромаштво: у РС стопа

сиромаштва домаћинства чији је носилац жена износи 23,2%, за разлику од 15,2% за домаћинства чији је носилац мушкарац.²⁰³ Надаље, процјењује се да инвалидитет повећава изгледе за сиромаштво за 18%²⁰⁴ и да готово 80% ромске дјеце живи у сиромаштву.²⁰⁵

Важно питање којем се РС треба посебно позабавити је дјечје сиромаштво, с обзиром на то да последице могу да потрају све до одрасле доби.²⁰⁶ То је зато што фактори као што су лоше здравље, прехрана и недостатак образовања могу ове појединце позиционирати иза њихових вршњака и тако отежати побољшање њиховог материјалног положаја те прекидање међугенерациског круга сиромаштва и искључености.

Закони и политике

Закон о дјечјој заштити у РС даје родитељима у цијелој РС право на доплатак за дјецу, матерински доплатак, рефундацију накнада исплаћених током коришћења породилског одсуства и рефундацију исплаћене накнаде плате за вријеме рада са половином радног времена ради појачања њега и бриге о дјетету са сметњама у развоју.²⁰⁷ Упркос напретку који је остварен провођењем Закона о дјечјој заштити РС и неколико кључних измјена и допуна донесених 2018, 2019. и 2021. године, и даље постоји потреба за његовим усклађивањем са законским одредбама у оквиру Конвенције о правима дјетета. На примјер, Конвенција наводи да дјеци до 18 година треба обезбиједити заштиту и бригу о њиховој добробити, док је доплатак за дјецу у РС тренутно доступан само дјеци млађој од 15 година.

Уздржавање дјетета је једно од права из области дјечје заштите и посебан облик друштвене бриге о дјеци који се остварује у РС. Састоји се од накнада породицама за стварање повољнијих услова за подизање, васпитање и образовање дјеце. Право на доплатак за дјецу имају сва дјеца до 15 година живота ако се редовно школују те сва дјеца са кашњењем или сметњама у развоју. Услови, висина и начин остваривања права на уздржавање дјетета уређени

198 Агенција за статистику Босне и Херцеговине. (2018). Анкета о потрошњи домаћинства у Босни и Херцеговини 2015. ТБ15, (Агенција за статистику: Сарајево, Босна и Херцеговина).

199 Уницеф (2012). Истраживање кластера вишеструких показатеља (MICS), (Уницеф: Сарајево, Босна и Херцеговина).

200 Lucia Ferrone & Yekaterina Chzhen. (2015). Национална анализа вишеструко преклапајуће депривације: сиромаштво и депривација дјеце у Босни и Херцеговини. Радни документ Канцеларије за истраживање WP 2015-02. Анализирани димензије су следеће: прехрана, здравље, развој дјетета, насилно кажњавање, приступ информацијама и смјештај.

201 Ibid.

202 Агенција за статистику Босне и Херцеговине. (2018). Анкета о потрошњи домаћинства у Босни и Херцеговини 2015. ТБ15, (Агенција за статистику: Сарајево, Босна и Херцеговина).

203 Ibid.

204 Иницијатива за бољу и хуману инклузију, 2016.

205 УН-ов комитет за права дјетета (2019.) Извјештај за Босну и Херцеговину

206 Уницеф. (нд). Социјална заштита. Доступно на: <https://www.unicef.org/bih/en/node/501>

207 УН-ов комитет за права дјетета (2019.) Извјештај за Босну и Херцеговину

су Законом о дјечјој заштити РС.²⁰⁸ Право на доплатак за дјецу имају само породице чија мјесечна примања не прелазе износ од 20% за прво и друго дијете, 21% за треће дијете и 23% за четврто дијете од основице плате претходне године у РС.²⁰⁹ Породице имају право на износ од 18% минималне плате у претходној години за прво, друго и четврто дијете те 26% за треће дијете. Од 2023. године, посљедњим условима право на доплатак за дјецу имају домаћинства са укупним мјесечним приходом по члану од 130 КМ до 149,50 КМ, зависно од броја дјеце у домаћинству. Износ доплатак за дјецу тренутно износи 117 КМ за прво, друго и четврто дијете, 169 КМ за треће дијете, те 208 КМ за дјецу која право остварују без обзира на имовинско стање и ред рођења.²¹⁰

Финансирање

Обећавајуће је то што укупни буџет издвојен за издатке за социјалну заштиту у РС-у износи 21,7% БДП-а, што је смањење са 23,1% БДП-а у 2020. години, али повећање у односу на 21,4% у 2019. години.²¹¹ Буџет за социјалну заштиту у РС-у још увијек је мањи од двије трећине просјека ЕУ од 31,8%, али је у великој мјери усклађен са сусједима на западном Балкану, попут Хрватске и Србије који издвајају 24,3% односно 21,9%.²¹² Ипак, од укупног износа који се издваја за социјалну заштиту, око 75% односи се на доприносе за социјално осигурање, а готово 5% одлази на трошкове администрације.²¹³

Издаци за социјалну заштиту породица и дјеце у РС су ниски и износили су 0,9% БДП-а у 2021. години.²¹⁴ Унутар 21% средстава која се издвајају за накнаде социјалне помоћи које се не вежу уз доприносе, више од 60% (или 2,9% БДП-а) одлази на накнаде везане за ветеране а само 20% односно 0,9% БДП-а за породице и дјецу.²¹⁵ Овај износ је прилично стабилан током

година и износио је 1,0% БДП-а у 2020. односно 0,8% у 2019. години.²¹⁶ У оквиру породичних/дјечјих накнада, више од 60% је без провјере материјалног стања, док је само 39% посебно намијењено најугроженијим.²¹⁷ С обзиром на то да су дјеца посебно осјетљива на сиромаштво, ови обрасци потрошње показују забрињавајући статус кво у којем се недовољно средстава издваја за унапређење и подршку дјечи и породицама.

Гледајући поближе доплатак за дјецу у РС-у, број корисника у 2021. години износио је 12.033, чиме је обухваћено само 17.395 дјеце.²¹⁸ Укупан број дјеце обухваћене доплатком за дјецу представља само 11,6% дјечје популације од 0-15 година у РС.²¹⁹ Надаље, укупни број корисника драматично се смањило у посљедње четири године - 21.838 у 2018, 15.388 у 2019. и 13.381 у 2020. години.²²⁰ Важно је напоменути да се и укупан број дјеце у РС-у убрзано смањује, стога РС треба бити опрезна и обезбиједити да нема препрека за приступ доплатку за дјецу за најугроженију дјецу и породице.

РС добро напредује у имплементацији доприноса за солидарност који износи 0,25% доприноса на нето плату и који се уплаћује у Фонд солидарности РС. Ово је посебно намијењено за задовољавање потреба угрожене дјеце.²²¹ Штавише, доприноси Фонду за дјечју заштиту повећани су са 1% у 2008. години на 1,70% у 2018. години, што указује на све већи приоритет који РС даје заштити дјеце.²²² Међутим, постојећи систем социјалне заштите посебно је неефикасан у усмјеравању социјалних трансфера. Према процјенама, најсиромашнија петина становништва БиХ прима само 17% накнада за које се не вежу доприноси, док најбогатији добијају 20%. Надаље, новчана вриједност социјалних трансфера је ниска и недовољна да задовољи основне потребе, а лоше усмјеравање тих трансфера њихове ефекте на смањење сиромаштва чине занемаривим. Дакле, јасна је потреба за повећањем издатака за социјалну заштиту усмјерену на дјецу у РС, као и за побољшањем ефикасности и бољим усмјеравањем издатака у систему социјалне заштите.

208 Јавни фонд за дјечју заштиту Републике Српске (2022). "Дјечији додатак", Јавни фонд за дјецу РС, објављено на интернету. Доступно на: <http://www.jfdz.org/sr/page/16/dodatak-na-djetsu>

209 "Службени гласник Републике Српске", бр. 114/17, 122/18 и 107/19.

210 Јавни фонд за дјечју заштиту Републике Српске (2022). "Дјечији додатак", Јавни фонд за дјецу РС, објављено на интернету. Доступно на: <http://www.jfdz.org/sr/page/16/dodatak-na-djetsu>.

211 Republika Srpska Institute of Statistics (2023). Integrated system of social protection 2021. Available at: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/socijalna_zastita/integrisani_sistem_socijalne_zastite/2021/Integrisani_Sistem_Socijalne_Zastite_2021.pdf.

212 EuroStat (2022). Расходи за социјалну заштиту. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/data/database>

213 Републички завод за статистику (2023). Интегрисани систем социјалне заштите 2021. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/saopstenja/socijalna_zastita/integrisani_sistem_socijalne_zastite/2021/Integrisani_Sistem_Socijalne_Zastite_2021.pdf

214 Ibid.

215 Ibid.

216 Ibid.

217 Ibid.

218 Републички завод за статистику (2022). Социјална заштита 2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

219 Републички завод за статистику (2022). Социјална заштита 2022. Доступно на: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/socijalna_zastita/Bilten_Socijalna_Zastita_2022_WEB.pdf

220 Ibid.

221 Н. Обрадовић и М. Јусић. (2019). ЕСПН Тематски извјештај о финансирању социјалне заштите: Босна и Херцеговина, (ESPN: Брисел, Белгија).

222 Ibid.

ИНТЕРВЕНЦИЈЕ У ОБЛАСТИ СОЦИЈАЛНЕ ЗАШТИТЕ: МОДЕЛОВАЊЕ ДОПЛАТКА ЗА ДЈЕЦУ

Анализирано је пет сценарија, вођених постојећим Законом о дјечијој заштити РС-а и универзалним моделом трансфера готовине. Сваки сценарио има два аспекта – које породице испуњавају услове за додјелу бесповратних средстава и колики би износ трансфера био. Сценарио А моделује ситуацију у којој сва домаћинства која зарађују мање од 20% најниже плате у РС-у примају трансфер, а износ трансфера по дјетету износи 18% минималне плате. Сценарио Б моделује ситуацију у којој сва домаћинства која зарађују мање од 30% најниже плате у РС-у примају трансфер, а износ трансфера остаје непромијењен. Сценарио Ц моделује ситуацију у којој сва домаћинства која зарађују мање од 20% најниже плате у РС-у примају трансфер, а износ трансфера по дјетету износи 27% минималне плате. На крају, Сценарио Д моделује ситуацију у којој сва домаћинства која зарађују мање од 30% најниже плате у РС-у примају трансфер, а износ трансфера по дјетету износи 27% минималне плате. У сваком сценарију обухват социјалног трансфера повећава се до 100% циљане популације до 2025. године. Ови сценарији су рађени прије него је влада РС повећала износ доплатака за дјецу.

Сценарио Е односи се на квази универзални доплатак

за дјецу који се даје свим породицама са дјецом млађом од седам година без обзира на приход породице, радни статус или друге демографске и економске прилике.²²³ Универзалност ове подршке посебно је важна, што потврђују разговори са кључним саговорницима који указују на значајне грешке у признавању и искључивању овог права²²⁴ које доводе до неефикасне и недовољне покривености. Укључивање већег броја провјера, попут посјета домаћинству, ради откривања превара у циљаном систему, подразумева високе административне трошкове. Надаље, одобравање накнада према материјалном стању такође може имати одвраћајући ефекат на породице које не желе да буду идентификоване као сиромашне у својим заједницама. Универзални доплатак за дјецу скида стигму и елиминише грешке искључивања из система и додатне административне трошкове и тако омогућава и најсиромашнијим породицама бољи приступ потребној подршци.

Рашчлањени преглед разлика у овим сценаријима приказан је на слици 10 у наставку. Због ограничења моделовања, повећање износа трансфера није било могуће моделовати, па су се стога сценарији А и Ц сматрали идентичнима, као и сценарији Б и Д.

223 УНИЦЕФ (2017). Универзални дјечји доплатак у Европи и средњој Азији: Регионални сажетак социјалне заштите: 4, (Уницеф: Брисел, Белгија.).

224 Анализа система у БиХ, према кључним испитаницима, указује да је циљање било посебно тешко и неефикасно. Недостатак података, укључујући пописне податке о демографији и податке о расходима домаћинстава и породица, изузетно отежава тачну идентификацију породица у потреби

СЛИКА 10: РАЗЛИКЕ У МОДЕЛОВАНИМ СЦЕНАРИЈИМА ПОВЕЋАЊА

	Износ гранта	Породице које су обухваћене	Сажетак
Закон о заштити дјецe	18% минималне плате	Домаћинства која зарађују мање од 20% минималне плате у РС	Домаћинства која зарађују мање од 20% минималне плате у РС
Сценарио А	18% минималне плате	Домаћинства која зарађују мање од 20% минималне плате у РС	Идентично постојећем закону
Сценарио Б	18% минималне плате	Домаћинства која зарађују мање од 30% минималне плате у РС	Новим законом повећана покривеност
Сценарио Ц	27% минималне плате	Домаћинства која зарађују мање од 20% минималне плате у РС	Новим законом повећан износ материјалне подршке
Сценарио Д	27% минималне плате	Домаћинства која зарађују мање од 30% минималне плате у РС	Новим законом повећана покривеност и износ материјалне подршке
Сценарио Е	20% БДП-а по глави становника	Сва домаћинства с дјецом млађом од седам година	Универзални износ материјалне подршке за дијете

КОРИСТИ

Ефекти провођења постојећег новчаног трансфера за дјецу у РС-у анализирани су коришћењем приступа животног циклуса – укључујући здравствене, образовне и исходе на тржишту рада. Анализа утицаја постојећег приједлога доплатака за дјецу проведена је у напредном Екселу. Многе варијабле су добивене и путем Анкете о потрошњи домаћинстава за 2015. годину, чија је анализа проведена у STATA-и. Ефекти провођења постојећег готовинског трансфера за дјецу у РС-у су анализирани примјеном приступа животног циклуса – који обухвата здравствене и образовне исходе и исходе тржишта рада. Важно је напоменути да је ова анализа направљена независно од претходне анализе образовања и здравства да би се изоловао ефекат новог доплатака за дјецу на ове показатеље.

Прегледом програма новчаних трансфера широм свијета утврђено је да новчани трансфери стално повећавају укупне издатке домаћинства, као и издатке за храну.²²⁵ Стога, осим укупног повећања

225 F. Bastagli, J. Hagen-Zanker и G. Sturge (2016). 'Новчани трансфери: Шта говоре докази? Шта кажу докази? Ригорозно преиспитивање утицаја програма и улоге карактеристика дизајна и провођења', Overseas Development Institute, објављен на интернету 27. јула 2016. Доступно на <<https://odi.org/en/publications/cash-transfers-what-does-the-evidence-say-a-rigorous-review-of-impacts-and-the-role-of-design-and-implementation-features/>>.

потрошње, очекујемо да ће доплатак за дјецу смањити потхрањеност и са њоме повезане физичке ефекте попут заостајања у расту или претилости међу дјецом.²²⁶ Примање новчаних трансфера такође је повезано са повећаним похађањем школе, нарочито међу дјевојчицама.²²⁷ Сиромаштво је такође повезано са токсичним стресом, који повећава ризик од лошег физичког и когнитивног здравља касније у животу.²²⁸ Ови цјеложивотни ефекти могу да се ублаже новчаним трансферима који дају предах од екстремне оскудице и смањују стрес који дјеца доживљавају у свом кућном окружењу. Дакле, постоје јасни међународни докази да новчани трансфери увелико побољшавају образовање и здравље дјетета.

Слика 11. илуструје правце којима очекујемо да ће издаци за социјалну заштиту умањити сиромаштво и неједнакост и побољшати образовање и здравствене

226 То је додатно потврђено када се посматра ефекат новчаних трансфера на здравствене и прехранбене показатеље – породице су чешће користиле здравствене услуге, имале су разнолику прехрану и видјеле су побољшања у антропометријским мјерама своје дјецe. Међутим, важна напомена за ове резултате била је важност комплементарних интервенција као што је пружање додатака прехрани или обука о промјени понашања, која је, када је пружена заједно с новчаним трансферима, створила досљеднија побољшања прехране међу дјецом

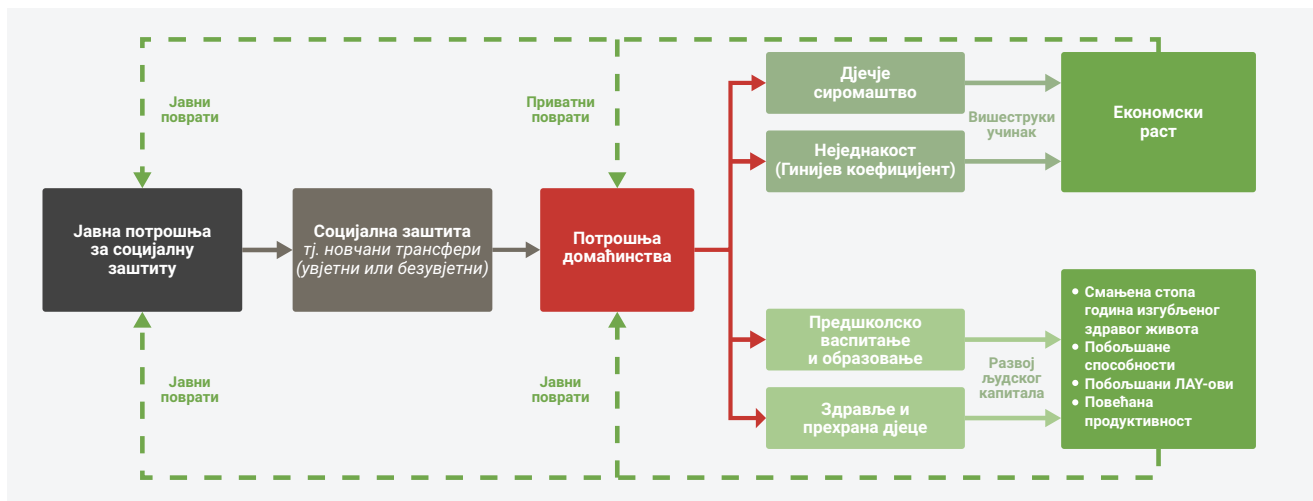
227 F. Bastagli et al. (2016) 'Новчани трансфери'

228 L. Francis, K. DePriest, M. Wilson и D. Gross (2018). 'Сиромаштво дјецe, токсични стрес и друштвене одреднице здравља: пробир и координација бриге, Online Journal of Issues in Nursing, 23(3):2.

исходе. Постоје директни и индиректни – повећана потрошња домаћинства смањује сиромаштво дјеце, а неједнакост има мултипликативни ефекат на привредни раст. Трансфери такође настоје да повећају приступ предшколском васпитању и

образовању и здравственим услугама, доприносећи тако развоју људског капитала и укупном повећању продуктивности. Више информација о тим правцима можете пронаћи у Методолошкој напомени.

СЛИКА 11: ПРАВЦИ УТИЦАЈА НА СОЦИЈАЛНУ ЗАШТИТУ

Побољшање резултата у подручју здравља и прехране

У литератури која истражује програме трансфера широм свијета, новчани трансфери се повезују са побољшањем резултата у подручју здравља дјеце.²²⁹ Тако су моделована два показатеља здравља дјеце – смрт млађих од 5 година и случајеви застоја у расту. За анализу тих показатеља коришћени су подаци из Анкете о вишеструким показатељима (MICS) проведене у БиХ 2012. године, као и подаци из Евалуације програма УНФПА за БиХ проведене 2019. године, те подаци о годинама живота с инвалидитетом (YLD) и годинама живота прилагођеним инвалидитету (DALY). Табела у наставку детаљно описује здравствене исходе четири сценарија повећања. Сценарији А и Ц моделују ситуацију када се бесповратна средства додјељују домаћинствима која зарађују мање од 20% минималне плате у РС-у, како је наведено у постојећем Закону о заштити дјеце у РС-у. Сценарији Б и Д повећавају право на доплатак за дјецу и укључује све породице које зарађују мање од 30% минималне плате у РС-у. Сви сценарији се упоређују с почетним стањем према којем је 18% дјеце у РС обухваћено постојећим доплатком за дјецу.

Према сценаријима А и Ц, РС би у просјеку избјегла 15 смрти дјеце и 222 случајева застоја у развоју током тридесетогодишњег периода, док би у истом периоду избјегла просјечно 456 година живота изгубљених због пријевремене смрти (YLL), 162 година живота са неспособношћу (YLD) и 618 година живота прилагођених сметњама у развоју (DALY). Већина ових утицаја на здравље може да се уочи у првих десет година након увођења новог доплатка за дјецу. Дакле, иако се о здравственим ефектима обично размишља као о дугорочнијим интервенцијама, исплативост провођења новог доплатка за дјецу је и краткорочно релативно висока и стога даје врло опипљиве резултате готово тренутно. То значи да би се према сценаријима А и Ц спасило укупно 460 живота дјеце, односно 691 према сценаријима Б и Д. Ове укупне бројке представљају збир свих живота спашених годишње у периоду између 2022. и 2052. године. Према томе, повећањем покривености дјечјим доплатком код већег броја породице, може се спасити још готово 200 живота дјеце. Међутим, важно је не потцењивати вриједност постојећег система дјечјег доплатка, који ће и даље обезбиједити велика смањења смртности дјеце, YLL-ова, YLD-ова, DALY-ја и застоја у расту.

229 Francesca Bastagli et al. (2016). Новчани трансфери.

ТАБЕЛА 19: ДОДАТНЕ ИЗБЈЕГНУТЕ СМРТИ ДЈЕЦЕ, YLL-ОВИ, YLD-ОВИ, DALY-ЈЕВИ И СЛУЧАЈЕВИ ЗАСТОЈА У РАСТУ (ПРОСЈЕЧНИ И УКУПНИ) ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПОВЕЋАЊА А-Д ТОКОМ ПЕРИОДА ОД 10 ГОДИНА.

	Сценарији проширења А и Ц (нормални обухват)					Сценарији проширења Б и Д (велики обухват)				
	Избјегнута смрт дјеце	Избјегнуто YLL-а	Избјегнуто YLD-а	Избјегнуто DALY-ја	Избјегнути случајеви заостајања у развоју	Избјегнута смрт дјеце	Избјегнуто YLL-а	Избјегнуто YLD-а	Избјегнуто DALY-ја	Избјегнути случајеви заостајања у развоју
2022 - 2032 .	16	490	174	664	238	25	734	261	995	357
2022 - 2042.	16	472	168	639	229	24	707	251	959	344
2022 -2052.	15	456	162	618	222	23	684	243	927	333
Укупно	460	13.678	4.862	18.540	6.651	691	20.517	7.293	27.809	9.976

Користи остварене у сценаријима од А до Д још су више појачане у оквиру Сценарија Е, гдје је доплатак за дјецу универзалан. Спашено је више од 1 900 дјечјих живота, избјегнуто је више од 77 000 DALY-ја и више од 27 000 случајева застоја у расту. Дакле,

Сценарио Е омогућује готово 40% већи број спашених живота дјеце у поређењу са сценаријима Б и Д, што илуструје вриједност универзалне подршке, не само у смислу спашених живота, већ и додатно у побољшаној егзистенцији због бољег здравља.

ТАБЕЛА 20: ДОДАТНО ИЗБЈЕГНУТЕ СМРТИ ДЈЕЦЕ, YLL-ОВИ, YLD-ОВИ, DALY-ЈЕВИ И СЛУЧАЈЕВИ ЗАСТОЈА У РАСТУ (ПРОСЈЕЧНИ И УКУПНИ) ЗА СЦЕНАРИО ПРОШИРЕЊА Е У ПЕРИОДУ ОД 10 ГОДИНА.

	Сценарио проширења Е (универзални обухват)				
	Избјегнута смрт дјеце	Избјегнуто YLL-а	Избјегнуто YLD-а	Избјегнуто DALY-ја	Избјегнути случајеви заостајања у развоју
2022 - 2032.	69	2.040	725	2.765	992
2022 - 2042.	66	1.965	698	2.663	955
2022 - 2052.	64	1.900	675	2.575	924
Укупно	1.918	56.991	20.257	77.248	27.712

Дакле, у свим сценаријима постоји огроман потенцијал да се спасу животи на хиљаде дјеце и избјегну хиљаде година живота прилагођених сметњама у развоју и застоја у расту. Оно што се може предвидјети је да сценарио високе покривености доноси још веће здравствене предности у односу на постојећи сценарио покривености, при чему сценарио универзалног дјечјег доплатака нуди највеће предности у смислу избјегнутих дјечјих смрти, DALY-ја и избјегнутих случајева застоја у расту. Укратко:

- Према сценаријима повећања А и Ц, у најкраћем периоду (до 2032.), спријечено је **16 смрти дјеце, 664 DALY-ја и 238 случајева застоја у расту**. Према свим показатељима, видимо мали пад од **15 спријечених смрти дјеце, 618 DALY-ја и 222 случаја застоја у расту до 2052.** Дакле, већина здравствених добробити доплатака за дјецу видљива је већ у првих десет година. Током сљедећих тридесет година, то би значило укупно **460 спашених дјечјих живота, укупно 18,540 спријечених DALY-ја и 6 651 спријечених случајева застоја у расту** према нормалном сценарију покривености доплатаком за дјецу.
- **Сценарији повећања Б и Д одражавају чак и веће здравствене предности.** У најкраћем периоду, спријечено је **25 смрти дјеце, 995 DALY-ја 357 случајева застоја у расту до 2032.** године. Према свим показатељима, гледано до 2052. видимо мали пад на **23 спријечене смрти дјеце, 927 спријечених DALY-ја и 333 спријечена застоја у расту.** Током сљедећих 30 година то значи **691 спашен дјечји живот, спријечених 27,809 DALY-ја и 9,976 случајева застоја у расту** према сценарију високе покривености доплатаком за дјецу.
- **У Сценарију Е, у најкраћем периоду (до 2032.),** спријечено је **69 смрти дјеце, 2,765 DALY-ја и 992 случаја застоја у расту.** У свим показатељима, посматрано до 2052., видимо мали пад на **64 спријечене смрти дјеце, 1,900 спријечених DALY-ја и 924 спријечена застоја у расту.** То имплицира да **универзална покривеност доплатаком за дјецу** према Сценарију Е доноси **највећу корист** од свих проучаваних сценарија за здравствене показатеље, са укупно **1,918 дјечјих живота** који се могу спасити, укупно **77,248 избјегнутих DALY-ја и 27,712 случајева застоја у расту** током сљедећих тридесет година.

Утицај на образовање, запошљавање, зараду и сиромаштво

На глобалном нивоу постоје значајни докази да **готовински трансфери повећавају степен похађања школе.**²³⁰ Међутим, докази су мање јасни о томе да ли се побољшавају исходи учења за дјецу у домаћинствима која примају готовински трансфер. Дакле, да би се утврдило може ли нови дјечји доплатак значајно утицати на резултате учења дјетета, моделовани су завршетак основне и средње школе, као и запошљавање, сиромаштво и зарада. Запошљавање показује колико додатне дјеце добива запослење са пуним радним временом у односу на нулто стање, избављање из сиромаштва показује колико додатне дјеце излази из сиромаштва²³¹ због ефеката дјечјег доплатака на образовање и запошљавање, а зарада показује повећање зараде у односу на просјечну зараду коју је дијете у сиромаштву могло да очекује.

Према сценаријима А и Ц, у временском оквиру од 30 година у просјеку више од 100,000 додатне дјеце заврши основну школу, док према сценаријима Б и Д, у истом периоду у просјеку основну школу заврши више од 150,000 додатне дјеце. У сценаријима А и Ц, у временском оквиру од 30 година средњу школу заврши у просјеку 207 додатне дјеце, наспрам просјечно 310 додатне дјеце у сценаријима Б и Д. Повећањем приступа породица доплатаку за дјецу повећава се број дјеце која заврше средњу школу за више од 100 дјеце током цијелог периода повећања. Дакле, евидентан је ефекат новчаних трансфера за дјецу на побољшање образовних резултата дјеце. У свим сценаријима највеће користи се остварују у првих десет година повећања, што указује на то да ће се многе користи у смислу побољшања завршетка основне и средње школе остварити релативно рано као резултат доплатака за дјецу, како у оквиру сценарија основне покривеност тако и у оквиру сценарија побољшане покривености.

Резултати приказани у табели у наставку указују да би се повећањем дјечјег доплатака подстакнуло запошљавање, смањило сиромаштво и повећали животних приходи. У сценаријима А и Ц, током 30 година повећења, у просјеку 51 додатно лице би се запослило у односу на просјечних 158 лица према сценаријима Б и Д. Резултати показатеља

230 Francesca Bastagli et al. (2016). Новчани трансфери.

231 За потребе ове анализе, сиромаштво се односи на то да ли ће се појединац и даље квалификовати за дјечји доплатак, на основу нивоа прихода који прима, било да је ријеч о пуном или непуну радном времену или изворима прихода ван радног времена.

сиромаштва су мањи, са просјеком од додатних 19 лица која излазе из сиромаштва у сценаријима А и Ц, у односу на просјечних 56 додатних лица у сценаријима Б и Д током истог периода. Ово изазива забринутост у погледу квалитета запослења доступног у РС-у, јер то указује да појединци могу да буду запослени на пуно радно вријеме, али су на основу својих прихода и даље у сиромаштву. Упркос томе, у сценаријима А и Ц, животни приходи се током периода од 30 година

повећавају за готово 17,000 КМ, а у сценаријима Б и Д за готово 52,000 КМ.

То значи укупно повећање животних примања од преко 520,000 КМ у сценаријима А и Ц, те укупно повећање животних примања од преко 1,5 милиона КМ у сценаријима Б и Д. Дакле, евидентно је да побољшани доплатак за дјецу знатно побољшава и исходе образовања и тржишта рада.

ТАБЕЛА 21: ДОДАТНА ДЈЕЦА КОЈА ЗАВРШАВАЈУ ОСНОВНУ ШКОЛУ, СРЕДЊУ ШКОЛУ, СТУПАЈУ У РАДНИ ОДНОС, ИЗЛАЗЕ ИЗ СИРОМАШТВА И ПОВЕЋАВАЈУ ЖИВОТНЕ ПРИХОДЕ (ПРОСЈЕЧНЕ И УКУПНЕ) ЗА СЦЕНАРИЈЕ А-Д ТОКОМ ПЕРИОДА ОД 10 ГОДИНА. ПРИХОДИ СУ ИЗРАЖЕНИ У КМ И ДИСКОНТОВАНИ ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарији проширења А и Ц (нормални обухват)					Сценарији проширења Б и Д (велики обухват)				
	Завршетак основне школе	Завршетак средње школе	Зарада	Запошљавање	Излаз из сиромаштва	Завршетак основне школе	Завршетак средње школе	Зарада	Запошљавање	Излаз из сиромаштва
2022 - 2032 .	112.871	228	18.898	52	20	169.306	343	56.695	170	60
2022 - 2042.	108.738	220	18.206	52	19	163.107	330	54.619	164	58
2022 - 2052.	105.126	213	17.601	51	19	157.688	319	52.804	158	56
Укупно	3.153.770	6.382	528.044	1.582	556	4.730.655	9.573	1.584.131	4.746	1.669

Табела у наставку илуструје да би ти добици у погледу образовања и тржишта рада у случају универзалног доплатака за дјецу били још и већи. У сценарију Е, укупна стопа завршетка основне школе повећава се скоро троструко у односу на сценарије Б и Д. Више од 26,000 додатне дјеце завршава средњу школу, што је повећање од више од 16,000 у односу на сценарије Б и Д. Животна примања се повећавају за готово 68 милиона КМ, чиме се више од 550,000 дјеце издиже из

сиромаштва, у односу на више од 500 у сценаријима А и Ц, те 1,600 у сценаријима Б и Д. Занимљиво је да се више људи извлачи из сиромаштва него што се запошљава, са 200,000 лица која се запошљавају на пуно радно вријеме у сценарију Е. То може да одражава моћ универзалног доплатака за дјецу у корист сиромашних, који омогућује појединцима да изађу из сиромаштва, чак и ако нису у могућности да добију запослење.

ТАБЕЛА 22: ДОДАТНА ДЈЕЦА КОЈА ЗАВРШАВАЈУ ОСНОВНУ ШКОЛУ, СРЕДЊУ ШКОЛУ, СТУПАЈУ У РАДНИ ОДНОС, ИЗЛАЗЕ ИЗ СИРОМАШТВА И ПОВЕЋАВАЈУ ЖИВОТНА ПРИМАЊА (ПРОСЈЕЧНА И УКУПНА) ЗА СЦЕНАРИЈЕ А-Д У ПЕРИОДУ ОД 10 ГОДИНА. ПРИХОДИ СУ ИЗРАЖЕНИ У КМ И ДИСКОНТОВАНИ ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарио проширења Е (универзална покривеност)				
	Завршетак основне школе	Завршетак средње школе	Зарада	Запошљавање	Излаз из сиромаштва
2022 - 2032.	470.295	952	2.441.586	7.315	19.794
2022 - 2042.	453.074	917	2.352.185	7.047	19.069
2022 - 2052.	438.024	886	2.274.047	6.813	18.436
Укупно	13.140.707	26.593	68.221.396	204.388	553.080

Према томе, у свим сценаријима постоји огромни потенцијал за побољшање стопе завршетка основне и средње школе, повећање животних примања и запослења и извлачења из сиромаштва на хиљаде људи. Сценарио високе покривености који је моделован у сценаријима Б и Д даје још веће социоекономске користи него сценарији нормалне покривености (А и Ц), при чему сценарио универзалног дјечјег доплатка (Сценарио Е) нуди највеће користи у свим показатељима. Укратко:

- У сценаријима повећања А и Ц, укупно гледано, више од **3,1 милиона** додатне дјеце завршава основну школу, **преко 6,000** додатне дјеце завршава средњу школу, а животна примања се повећавају за више од **500,000 КМ**. Очекује се да ће се повећањем образовања **више од 1,500** додатних лица запослити, а **више од 500** извући из сиромаштва.
- У сценаријима повећања Б и Д, укупно **4,7 милиона** додатне дјеце завршава основну школу, **више од 9,500** додатне дјеце завршава средњу школу, а животна примања се повећавају **за 1,5 милиона КМ**. Повећаним образовањем очекује се да ће се **више од 4,700** додатних лица запослити, док ће се **више од 1,600** извући из сиромаштва.
- У сценарију повећања Е, укупно гледано, **више од 13 милиона** додатне дјеце завршава основну школу, **више од 26,000** додатне дјеце завршава средњу школу и животна зарада се повећава **за 68,2 милиона КМ**. Кроз повећано образовање, очекује се да ће се **више од 204,000** додатних лица запослити, док ће се **више од 553,000** извући из сиромаштва.

Користи у новцу

Табела у наставку показује да су користи, када се претворе у новац, импресивне, а посебно у сценаријима високе покривености. DALY се монетизују множењем повећања продуктивности просјечног појединца због избјегнутих DALY-ја са тренутним БДП-ом по глави становника у КМ. То показује повећање економске продуктивности као резултат избјегнутих DALY-ја. Слично томе, дјеца која не заостају у расту су продуктивнија, па се стога њихова повећана продуктивност претвара у већу укупну животну зараду.

Кроз повећање продуктивности и већу животну зараду, Влада РС-а може да оствари двоструку фискалну корист:

- директно, кроз веће приходе од пореза на доходак због већих примања становништва, те
- индиректно, кроз индиректне порезе као што је ПДВ, јер појединци повећавају своју потрошњу као резултат својих већих прихода.

У сценаријима повећања А и Ц, монетизација тих користи је увећана за милионе КМ, а избјегавање DALY-ја доноси више од 334 милиона КМ у економским користима. Укупно гледано, РС ће добити више од 338 милиона КМ у повећаној продуктивности и порезним приходима као резултат дјечјег доплатка. Ове су користи чак и веће када се повећа обухват доплатка за дјецу у сценаријима Б и Д. Сами избјегнути DALY-ји доносе економску добит у продуктивности од преко 486 милиона КМ, а све накнаде генеришу новчану добит од 509 милиона КМ.

ТАБЕЛА 23: МОНЕТИЗАЦИЈА КОРИСТИ ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПОВЕЋАЊА А-Д У ПЕРИОДУ ОД ТРИДЕСЕТ ГОДИНА. ИЗРАЖЕНО У КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарији проширења А и Ц (нормална покривеност)	Сценарији проширења Б и Д (висока покривеност)
Избјегнуто DALY-ја	324.461.967	486.692.951
Избјегнути случајеви застоја у расту	8.065.537	12.098.306
Фискална корист (кроз порез на доходак)	1.303.845	3.911.535
Фискална корист (кроз индиректне порезе)	4.591.967	6.887.951
Укупно	338.423.317	509.590.743

Монетизоване користи у Сценарију Е чак су и веће од трансфера по основу имовинског цензуса. Примјеном универзалног доплатака за дјецу РС ће током 30 година добити готово 2,6 милијарди КМ. Саме године живота

прилагођене сметњама у развоју (DALY) доприносе с више од 1,3 милијарде КМ овим користима, што је скоро троструко више од износа оствареног у сценаријима Б и Д.

ТАБЕЛА 24: МОНЕТИЗАЦИЈА КОРИСТИ ЗА СЦЕНАРИО ПРОШИРЕЊА Е У ПЕРИОДУ ОД 30 ГОДИНА. ИЗРАЖЕНО У КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарио проширења Е (универзална покривеност)
Избјегнуто DALY-ја	1.351.924.864
Избјегнути случајеви застоја у расту	1.057.238.209
Фискална корист (кроз порез на доходак)	168.452.213
Фискална корист (кроз индиректне порезе)	19.133.198
Укупно	2.596.748.483

Дакле, монетизоване користи сваког од ових сценарија повећања су велике. Укратко:

- **Према сценаријима повећања А и Ц**, укупно гледано, у периоду од 30 година остварено је више од **338 милиона КМ** у монетизованим користима, што је еквивалентно **3,04% БДП-а** у 2020. години.
- **Према сценаријима повећања Б и Д**, укупно гледано, остварено је **509 милиона КМ** у монетизованим користима током периода од 30 година, што је еквивалентно **4,58% БДП-а** у 2020. години.
- **Према Сценарију повећања Е**, укупно гледано, остварено је више од **2,5 милијарди КМ** у монетизованим користима током периода од 30 година, што је еквивалентно **23,33% БДП-а** у 2020. години.

Неједнакост би се значајно смањила примјеном побољшаног трансфера новца за дјецу. Слика у наставку приказује Лорензову криву за доходак прије трансфера и након трансфера. Лорензова крива је једноставан начин илустровања промјене у неједнакости, рангирањем становништва на основу децила богатства и одређивањем удјела укупног богатства обухваћеног сваким децилом. Што је расподела богатства ближе испрекиданој зеленој линији под углом од 45°, то је ближе савршеној једнакости. Стога је јасно да новчани трансфер смањује неједнакост у богатству, јер се Лорензова крива

помиче према унутра од плаве линије прије трансфера до црвене линије након трансфера на доњој слици. То потврђује Гини коефицијент израчунат прије и након трансфера.

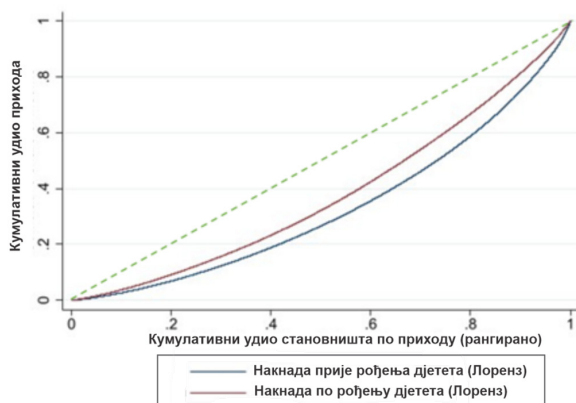

Гини коефицијент мјери расподелу богатства у популацији. Гини коефицијент 0 означава савршену једнакост, док Гини коефицијент 1 представља савршену неједнакост.

Гини коефицијент се често графички приказује кроз Лорензову криву. **Лорензова крива** је приказана у односу на линију под углом од 45 – линијом савршене једнакости. Стога, што је Лорензова крива ближе линији под углом од 45°, то је друштво ближе савршеној једнакости.

Да би се разумио утицај постојећег доплатака за дјецу на неједнакост, помоћу STATA-е за израчунавање Гини коефицијента „прије дјечјег доплатака“ и Лорензове криве моделован је сценарио у којем ниједно домаћинство није примало дјечји доплатак. Затим је израчуната неједнакост за сценарио у којем домаћинства која тренутно примају доплатак за дјецу ипак примају свој доплатак да би се израчунали Гини коефицијент „након дјечјег доплатака“ и Лорензова крива. РС је прије трансфера имала Гини коефицијент од 0,31, који је након трансфера из Закона о заштити дјетета пао на 0,15. Пошто Гини коефицијент који је ближи нули указује на помак ка савршеној једнакости, јасно је да дјечји доплатак повећава једнакост у РС. Дакле, јасно је да су и постојећи дјечји доплаци у РС-у омогућили бољу једнакост. Такође, треба напоменути да је ово конзервативна процјена – она још не узима у обзир будућа повећања доходака и запослености као резултат побољшаног школовања због готовинског трансфера. Зато је вјероватно да ће смањења неједнакости бити чак и већа од процијењених у наставку, а могла би бити чак и већа са универзалном дјечјим доплатаком ако смањења сиромаштва и повећања запослености надјачају потенцијално регресивне ефекте природе неповратних средстава који нису циљани.

СЛИКА 12: ЛОРЕНZOVA КРИВА ПРИЈЕ И ПОСЛИЈЕ ТРАНСФЕРА

ТРОШКОВИ

Табела 25 представља додатне трошкове за све сценарије повећања у периоду од тридесет година.

Процијењени су трошкови доплатака за дјецу у РС-у, као и трошкови доплатака који покрива више дјеце из сценарија Б и Д као и на просјечном трошку циљаних шема новчаних трансфера. Трошкови су помножени са 2,1 да би се узела у обзир примјена дјечјег доплатака на сву дјецу млађу од петнаест година, док је анализа за извјештај до ове тачке била за дјецу млађу од седам година. Трошкови се првенствено базирају на величини предложеног трансфера, као и на просјечном трошку циљаних програма новчаних трансфера. Трошкови су помножени са 2,1 да би се узео у обзир дјечји доплатак који се примјењује на сву дјецу млађу од петнаест година, док је анализа за извјештај тог тренутка обухватала дјецу млађу од седам година.

Укупни трошкови ових интервенција биће значајни, иако преглед трошкова по глави становника и дјеце омогућује пропорционално разумијевање потребних улагања.

За сценарије А и Ц, трошак по глави становника се креће од просјечних 47,40 КМ у првих десет година, до 102,34 КМ у моделованом тридесетогодишњем периоду. Сценарији Б и Д су скупљи због обухвата већег броја дјеце овим сценаријима, с трошком по глави становника од просјечних 71,11 КМ у првих десет година до 153,51 КМ у тридесетогодишњем периоду.

Све мањи годишњи просјечни трошак по дјетету млађем од седам година открива приуштивост овог новчаног трансфера. Уз претпоставку константне популације, просјечни трошак по дјетету млађем од седам година према сценаријима А и Ц креће се између 81,43 КМ годишње у првих десет година, до 58,60 КМ годишње током тридесетогодишњег периода повећања. Овај пад годишњег трошка по дјетету млађем од седам година илуструје ефекат изласка породице из сиромаштва, а тиме и мањи број корисника који испуњавају услове за ову интервенцију. Сличан феномен уочен је за сценарије Б и Д, гдје просјечни годишњи трошак у првих десет година износи 122,14 КМ, који пада на 87,89 КМ по дјетету у првих тридесет година.

ТАБЕЛА 25: УКУПНИ ДОДАТНИ ТРОШКОВИ ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПОВЕЋАЊА А-Д, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА. ИЗРАЖЕНО У КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарији проширења А и Ц (нормална покривеност)			Сценарији проширења Б и Д (висока покривеност)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Просјечни трошак по становнику током периода	47,40	79,87	102,34	71,11	119,80	153,51
Просјечни трошак по дјетету млађем од седам година током периода	814,27	1.371,87	1.757,86	1.221,40	2.057,81	2.636,79
Просјечни годишњи трошак по дјетету млађем од седам година	81,43	68,59	58,60	122,14	102,89	87,89
Укупни трошак по периоду	43.073.011	72.569.242	92.987.340	64.609.516	108.853.863	139.481.011

Трошкови универзалног дјечјег доплатака већи су од трошкова из сценарија А до Д. То је очекивано, јер обухватање сваког дјетета у РС-у захтијева више финансијских издатака него покривање само најсиромашнијих породица. Просјечни трошак по глави становника такође је значајно већи, у распону од 197,52 КМ у првих 10 година, до преко 426,41 КМ у периоду повећања од тридесет година. Чак је и доња граница тих трошкова виша од највиших трошкова по глави становника у сценаријима од А до Д, гдје су највећи трошкови по глави становника под сценаријима Б и Д између 2023. и 2052. године, од 153,51 КМ. Међутим, трошак по дјетету пада на сличан начин као и у претходним сценаријима – просјечни годишњи трошак универзалног трансфера износи 339,28 КМ током првих десет година, а пада на просјечни годишњи трошак од 244,15 КМ током цијелог периода повећања, што одражава уштеде које се остварују када се породице захваљујући трансферима извуку из сиромаштва. Укратко:

- У сценаријима повећања А и Ц, просјечни годишњи трошкови по периоду по дјетету млађем од седам година у најкраћем периоду (до 2032.) износе 81 КМ (тј. 0,07% БДП-а по глави становника у 2021.). Овај трошак пада на 59 КМ по дјетету млађем од седам година када се школује до 2052. (еквивалентно 0,05% БДП-а по глави становника).

- Сценарији повећања Б и Д одражавају веће трошкове по дјетету млађем од седам година. У најкраћем периоду, трошкови по дјетету млађем од седам година износе 122 КМ (тј. 1,1% БДП-а по глави становника у 2021.), а у најдужем периоду (до 2052.) пада на 88 КМ (односно 0,8% БДП-а по глави становника).
- Сценарио универзалног повећања Е, као што се очекивало, одражава чак и веће трошкове по дјетету. У најкраћем периоду, трошкови по дјетету млађем од седам година износили су 339 КМ (односно 3,0% БДП-а по становнику у 2021.), а у најдужем периоду (до 2025.) падају на 244 КМ (тј. 2,2% БДП-а по глави становника у 2021.).

ТАБЕЛА 26: УКУПНИ ДОДАТНИ ТРОШКОВИ ЗА СЦЕНАРИО Е, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА. ИЗРАЖЕНО У КМ И ДИСКОНТОВАНО ПО СТОПИ ОД 3%.

	Сценарио проширења Е (универзална покривеност за дјецу млађу од седам година)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Просјечни трошак по становнику	197,52	332,78	426,41
Просјечни трошак по дјетету млађем од седам година	3.392,78	5.716,14	7.324,43
Просјечни годишњи трошак по дјетету млађем од седам година	339,28	285,81	244,15
Укупни трошак по периоду	179.470.878	302.371.842	387.447.252

ТРОШАК НЕДЈЕЛОВАЊА

Анализа трошкова изостанка акције показује да ће РС имати значајних економских трошкова ако влада не побољша програме дјечјег доплатака.

Трошак недјеловања се израчунава тако да се утврди укупна додатна економска корист сценарија повећања (у односу на почетни ниво), која се умањи за трошкове повећања. Дакле, трошак недјеловања може да контекстуализује бројке коришћене у горе наведеним одјељцима о трошковима и користима, јер илуструје могућу укупну економску корист програма за економију РС-а, умањену за трошкове програма. Табела 27 приказује резултате анализе трошкова недјеловања. Непровођење програма доплатака за дјецу у периоду од тридесет година коштало би РС више од 245 милиона КМ. Непровођење програма са повећаном покривеношћу, како је то моделовано у сценаријима Б и Д, коштало би РС 370 милиона КМ, што значи да је трошак недјеловања још већи за та два сценарија. Према томе, додатни трошак

недјеловања, када се упореде сценарији од нормалног до високог покрића, износе преко 120 милиона КМ. Дакле, упркос додатним трошковима обухватања већег броја дјеце у сценаријим Б и Д, економске користи у погледу избјегнутих DALY-ја, избјегнутих случајева застоја у расту и повећаних фискалних прихода надмашују те трошкове.

ТАБЕЛА 27: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ТРОШКОВИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИЈЕ А И Б У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА.

	Сценарији проширења А и Ц (нормална покривеност)			Сценарији проширења Б и Д (висока покривеност)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	122.235.782	234.514.438	338.423.317	184.057.336	353.124.576	509.590.743
Укупни додатни трошкови	43.073.011	72.569.242	92.987.340	64.609.516	108.853.863	139.481.011
Трошак недјеловања	79.162.771	161.945.195	245.435.977	119.447.820	244.270.712	370.109.733

Упркос високим трошковима универзалног дјечјег доплата, табела 28 показује да је трошак недјеловања још већи. Непровођење универзалног дјечјег доплата током периода од 30 година коштало би Републику Српску више од 2 милијарде КМ. То је

готово 700 милиона више него што би економија РС-а изгубила због непровођења Закона о дјечијој заштити. Дакле, ово је веома снажан аргумент за заговарање универзалног доплата за дјецу у РС-у.

ТАБЕЛА 28: ЕКОНОМСКЕ КОРИСТИ, ТРОШКОВИ И ТРОШКОВИ НЕДЈЕЛОВАЊА ЗА СЦЕНАРИО Е, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА.

	Сценарио проширења Е (универзална покривеност)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Укупне додатне економске користи	936.259.399	1.798.019.979	2.596.748.483
Укупни додатни трошкови	179.470.878	302.371.842	387.447.252
Трошак недостатка акције	756.788.522	1.495.648.137	2.209.301.232

СЛИКА 13: САЖЕТАК – ТРОШАК НЕДЈЕЛОВАЊА 2022 – 2050. ЗА СЦЕНАРИЈЕ ПОВЕЋАЊА А И Ц, Б И Д И Е.

Трошак недјеловања расте за сценарије повећане покривености моделоване у сценаријима Б и Д и Сценарију Е. Укратко:

- У сценаријима повећања А и Ц, трошак недјеловања у најкраћем периоду (до 2032.) износи **79 милиона БАМ** (што је еквивалентно **0,71% БДП-а** у 2020.). Овај трошак расте на готово **162 милиона КМ** када се посматра до **2042.** године, а достиже **245 милиона КМ** до **2052.** (што је еквивалентно **2,21% БДП-а** у 2020. години).
- Сценарији повећања Б и Д** одражавају вишу цијену недјеловања. У најкраћем периоду, трошак недјеловања износио је **119 милиона БАМ** (што је еквивалентно **1,07% БДП-а** у 2020.), а пење се на више од **244 милиона БАМ до 2042.** У најдужем периоду (до **2052.**), трошак недјеловања износи преко **370 милиона КМ** (што је еквивалентно **3,33% БДП-а** у 2020. години).
- Сценарио проширења Е** одражава чак и веће трошкове недјеловања од претходних сценарија. У најкраћем периоду, трошак недјеловања износио је више од **756 милиона КМ** (што је еквивалентно **6,80% БДП-а** у 2020. години). Трошак недјеловања се пење на готово **1,5 милијарди КМ до 2042.** године, а у најдужем периоду (до **2052.** године) досеже преко **2,2 милијарде КМ** (еквивалентно **19,85% БДП-а** у 2020. години).

ОМЈЕР КОРИСТИ И ТРОШКОВА

Предвиђа се да ће се улагањима у побољшане програме дјечјег доплатака остварити барем **троструки поврат у краткорочном и дугорочном периоду.** Омјери трошкова и користи (енгл. BCR) упоређују укупне додатне монетарне користи од новчаног трансфера с укупним додатним трошковима, у односу на сценарио нултог стања у којем ниједно дијете у РС није покривено довољним програмом подршке за дјецу. Омјери показују колико се КМ враћа економији на сваку уложену марку у програм доплатака за дјецу.

Из сљедећег јасно произилази да адекватан доплатак за дјецу није само додатни трошак за РС, већ улагање у побољшано здравље и продуктивност дјеце РС:

- Према сценаријима А и Ц, за сваку уложену КМ: у периоду између 2023. и 2032. године, у економију се враћа **2,8 КМ** у социоекономским користима, у периоду између 2023. и 2042. године, у економију се враћа **3,2 КМ**, а у периоду између 2023. и 2052. године, у економију се враћа **3,6 КМ**.
- Сценарији Б и Д имају врло сличне поврате – за сваку уложену КМ: у периоду између 2023. и 2032. године, у економију се враћа **2,8 КМ**, у периоду између 2023. и 2042. године, у економију се враћа **3,2 КМ**, и у периоду између 2023. и 2052. године, у економију се враћа **3,7 КМ**.

ТАБЕЛА 29: ОМЈЕРИ КОРИСТИ И ТРОШКОВА ЗА ДОПЛАТАК ЗА ДЈЕЦУ ПРЕМА СЦЕНАРИЈИМА ПОВЕЋАЊА А-Д У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА.

	Сценарији проширења А и Ц (нормална покривеност)			Сценарији проширења Б и Д (висока покривеност)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Омјер користи и трошкова	2,8	3,2	3,6	2,8	3,2	3,7

Табела 30 илуструје да се маргинално веће користи могу да остваре провођењем универзалног доплатака за дјецу. Укратко, за сваку **уложују КМ**:

- у периоду између 2023. и 2032. године, у економију се враћа **5,2 КМ** у социоекономским користима
- у периоду између 2023. и 2042. године, у економију се враћа **5,9 КМ**,
- у периоду између 2023. и 2052. године, у економију се враћа **6,7 КМ**.

Дакле, докази јасно указују да би универзални доплатак за дјецу произвео значајно другачије резултате у односу на доплатак који је доступан свим породицама са дохотком испод 30% минималне плате у РС.

САЖЕТАК И ПРЕПОРУКЕ

Аргументација у прилог побољшању доплатака за дјецу у Републици Српској је снажна. Емпиријски докази добијени из ове студије доказују да краткорочни и дугорочни позитивни ефекти повећања покривености и величине безусловних новчаних трансфера

далеко надмашују трошкове. Трагом међународних и регионалних доказа, ова студија је утврдила повезаност између побољшаног модела доплатака за дјецу и повећаних укупних издатака домаћинства, побољшаних антропометријских мјера међу дјецом, те повећаних стопа похађања школе и коришћења здравствених услуга.²³² Доминантни дискурс о мјерама социјалне заштите мора бити промијењен на начин да се доплатак за дјецу не посматра као трошак већ као улагање. Заиста, ова анализа упућује на то да би поврат улагања могао бити готово троструко већи од улагања у периоду истраживања, док би се опортунитетни трошак недјеловања, тј. непобољшања доплатака за дјецу могао повећати на колосалних 700 милиона КМ до 2052. године.

Немонетарне ефекте тих мјера на дјецу такође не треба потцењивати. Ове опције за побољшање безусловних модела трансфера новца показале су драматична побољшања у остваривању права дјеце, укључујући право на добро здравље, квалитетно образовање и живот без сиромаштва. Ова студија је показала да уз повећану подршку породицама и домаћинствима са дјецом, Република Српска може очекивати да ће избјећи случајеве застоја у расту, као и изгубљене године живота прилагођене сметњама у

ТАБЕЛА 30: ОМЈЕР КОРИСТИ И ТРОШКОВА ЗА ДОПЛАТАК ЗА ДЈЕЦУ У ОКВИРУ СЦЕНАРИЈА Е, У РАЗЛИЧИТИМ ПЕРИОДИМА

	Сценарио проширења Е (универзална покривеност)		
	2023 - 2032.	2023 - 2042.	2023 - 2052.
Омјер користи и трошкова	5,2	5,9	6,7

232 Francesca Bastagli et al. (2016). Новчани трансфери.

развоју. Надаље, наводи се да би ове опције доплатака за дјецу могле извући до 20.000 дјеце из сиромаштва и обезбиједити да више од 25.000 додатне дјеце заврши средњу школу. Важно је имати на уму да ове статистике одражавају проживљено искуство стварне дјеце у РС. Сваки пут кад дијете добије подршку кроз ове мјере социјалне заштите, повећавају се његове шансе за преживи и напредује, а његова основна права се поштују. Кључни налази су сљедећи:

- Побољшањем покривености доплатком за дјецу могло би се **спасити укупно 1,918 дјечјих живота** и спријечити више од **77,000 DALY-ја** и готово **28,000 случајева застоја у расту** током сљедећих 30 година.
- Додатних **13 милиона дјеце** могло би **завршити основну школу**, више од 26,000 средњу школу, те укупно остварити додатних **68,2 милиона КМ животних прихода** до 2052. Побољшани школски резултати би могли довести до **200,000 додатних запослених лица** и **извући из сиромаштва више од 550,000** лица.
- **Монетизоване користи** током периода од 30 година побољшаног доплатака за дјецу крећу се између **338 милиона КМ (3,0% БДП-а у 2020.)** на доњој граници, до готово **510 милиона КМ (4,6% БДП-а)**, и досежу до **2,5 милијарди КМ (23,3% БДП-а)** с **универзалним доплатком за сву дјецу од 0 до 6 година**.
- До **2025.** године, трошак по економију РС који произилази из непредузимања мјера побољшања покривености доплатком за дјецу креће се од **245 милиона КМ (2,2% БДП-а у 2020.)**, до преко **370 милиона КМ (3,3% БДП-а)**, те досеже до **2,2 милијарде КМ (19,8% БДП-а)** са **универзалним доплатком за сву дјецу од 0 до 6 година**.
- **Поврат на улагање** у овај побољшани доплатак за дјецу је **2,8 до 6,7 пута већи** од трошкова, зависно од сценарија и периода посматрања. У сљедећих тридесет година очекивани социоекономски **поврати** за **сваку конвертибилну марку** уложену у универзални доплатак за сву дјецу од 0 до 6 година износе **6,7 КМ**.

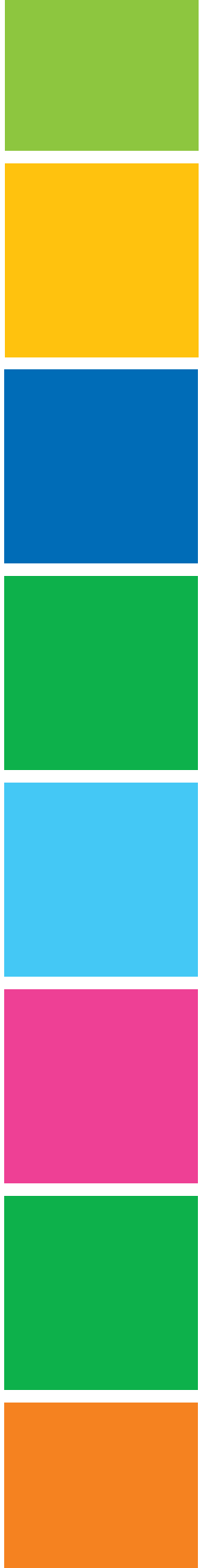
Сектор социјалне заштите у РС-у је тренутно у изазовној ситуацији. Иако је оснивање и одржавање Дјечјег фонда била важна прекретница, још је дуг пут до препознавања користи моделованих у овој студији. Развијен је низ препорука за постизање ових импресивних резултата и покретање повећања обухвата социјалне заштите. Те препоруке су детаљно описане у Одјелјку 5, а неке од најзначајнијих су:

- **Оптимално користити јавне буџете за развој**

Људског капитала: Издаци за социјалну заштиту и даље су ниски у поређењу са међународним референтним вриједностима, а оно што забрињава је то да је само мали дио тих издатака усмјерен на дјецу и угрожене групе. Преглед јавних издатака усмјерених на дјецу (PER) помогао би да се боље дешифрирају компликације система јавног финансирања за дјецу и открије статус издвајања за дјецу. На основу података који су тренутно доступни, јасно је да користи јавних издатака нису усмјерене на дјецу нити се једнако осјећају међу различитим групама. Кад је ријеч о социјалној заштити, несразмјеран износ средстава усмјерен је на борце и старија лица.

- **Ојачати и ускладити политичке и правне оквире:** Потребно се више фокусирати на једнак приступ услугама социјалне заштите. Најугроженије породице требају имати бољи приступ социјалној заштити. То би помогло да се смање географске неједнакости које тренутно постоје у систему социјалне заштите РС-а. Штавише, то захтијева да социјални радници морају да имају одговарајуће вјештине да могу процијенити случајеве који им предочени и да су у стању дати савјете о најбољем правцу дјеловања у сваком појединачном случају. То такође може да подразумева повећање старосног прага за доплатак за дјецу са садашњих 15 на 18 година, у складу са Конвенцијом о правима дјетета.
- **Подржати прикупљање, управљање и ширење података и информација:** Надаље, ограничење података представљало је значајан проблем у моделовању интервенција социјалне заштите. Упркос одређеној редовности анкетама о потрошњи домаћинства, посљедни доступни подаци из Анкете о потрошњи домаћинства су они из 2015. године. Нова анкета је проведена 2020. године, међутим, до априла 2023. подаци још увијек нису били јавно доступни. То значи да резултати неће одражавати најновију ситуацију у БиХ, јер је Анкета о потрошњи домаћинства проведена прије утицаја Ковид-19, инфлације и економске кризе. Недостатак пописних података такође отежава одређивање величине становништва у потреби, због чега је готово немогуће утврдити нивое дјечјег сиромаштва и исправно усмјерити социјалне трансфере.

Економетријске доказе прикупљене у овој студији стога треба користити као основу за прогресивно креирање политика, стратешко планирање и унапређење програма о правима дјеце у раном узрасту у Републици Српској. Детаљније препоруке о томе како се то може постићи могу се пронаћи у Одјелјку 5: Закључци и препоруке.

ЗАКЛЪУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Улагање у дјецу у раном узрасту прије свега је морална одлука. Према Конвенцији о правима дјетета (CRC) из 1989. године, свако дијете има основна и неутуђива права. Унутар 54 члана Конвенције, дјеци су загарантовани право на живот, опстанак и развој, право на здравље и здравствене услуге, те право на адекватан животни стандард и образовање. Задатак остваривања ових права за свако дијете почиње већ у првим годинама дјететовог живота. У овој фази живота, свеобухватне интервенције из Оквира подстицајне његе чине темељ способности дјетета да преживи, напредује и остварује своја основна права.

Поред овог моралног императива, докази који говоре у прилог улагањима у дјецу у раном узрасту су снажни и недвосмислени. Академска истраживања нам говоре да висококвалитетни програми предшколског васпитања и образовања промовишу здрав развој, смањују проблеме у дјетињству и његују окружење подстицајне његе. Интервенције усмјерене на дјецу млађу од шест година су међу најнефективнијим од свих доступних у развоју људског капитала, а утицаји се осјећају током цијелог животног вијека. Пошто су то темељне године дјететова живота, улагања у том периоду ће смањити потребу за већим дугорочним издацима и промовисати одрживи економски раст и развој. У образовању се, на примјер, приступ висококвалитетном предшколском васпитању и образовању повезује са побољшаним исходима учења и дужим останком у школи, чиме се смањује потреба за допунским програмима учења и побољшавају изгледи за животне дохотке.

У контексту Републике Српске, подстицај за улагање хитнији је него икада. С брзим старењем становништва и све мањим бројем становника, прилике за улагања у дјецу у раном узрасту се сваке године смањују. Улагања у предшколско васпитање и образовање пружају најбољу наду за убрзавање процеса социоекономске трансформације и обнове. Надаље, унапређење приступа услугама предшколског васпитања и образовања повезује се и са другим важним приликама за РС. На примјер, приступање Европској унији условљено је побољшањем искустава угрожених група, као развојем услуга социјалног сектора, као што је ПВО. Све наведено нуди снажан аргумент у прилог истраживању улагања у развој у раном дјетињству.

Ова студија нуди чврсте емпиријске доказе који подупиру овај аргумент за улагања. Усклађујући се са Финансијским оквиром циљева одрживог развоја у БиХ²³³, ова студија настоји да прикупи подршку владе,

233 Заједнички фонд за одрживи развој (2021.). Оквир финансирања SDG-а (SDG-FF) у Босни и Херцеговини: Од контекста финансирања SDG-а до концептуалног приједлога, (Сарајево, БиХ: Уједињене нације Босне и Херцеговине).

приватног сектора и спољних актера за улагања у развој у раном дјетињству. У складу с налазима из међународне литературе, повећање вишесекторских интервенција у развој у раном дјетињству показало се дугорочно исплативим, са добрим омјером користи и трошкова. Да поновимо неке од најзначајнијих бројки:

У складу с налазима из међународне литературе, утврђено је да је повећање мултисекторских интервенција ECD-а исплативо и дугорочно има снажне омјере користи и трошкова. Да поновимо неке од главних бројева:

- Повећањем основних **здравствених и прехранбених услуга** усмјерених на дјецу у раном узрасту могао би да се оствари **до три пута већи поврат на улагање** до 2052. године. То значи да би за сваки уложени КМ поврат био 4 КМ у социоекономским користима. С друге стране, **трошкови недјеловања** могли би да досегну **100 милиона КМ** до 2052. године
- У случају проширења приступа услугама **предшколског васпитања и образовања**, очекује се повећање стопе **учешћа жена у радној снази** за **0,5 постотних бодова** и да ће свако дијете имати користи од до **1,1 додатне године образовања**. Што се тиче трошкова, очекује се да ће улагања донијети скоро **седмоструки поврат** током периода истраживања. **Недјеловање** би могло **коштати** РС катастрофалних **9,4 милијарде КМ** до 2052. године.
- Побољшањем обухвата **доплатака за дјецу** **смањило би се сиромаштво и неједнакост**, што би индиректно утицало на **застој у расту** и завршетак **школовања**. Очекује се да ће током периода истраживања монетизоване **користи** износити до **шест** пута више од **трошкова** трансфера, у случају универзалног доплатака за дјецу. Сходно томе, трошак **недјеловања** износи преко **700 милиона КМ** до 2052.

Република Српска се, дакле, налази пред изузетно значајном одлуком – хоће ли улагати у дјецу у раном узрасту или ће задржати статус кво. Ова студија представља чврсте доказе прикупљене до данас који оправдавају такву одлуку. Кад се то стави у однос са брзим смањењем и старењем становништва, јасно су сазрели разлози и вријеме за реформу. Овај економски и финансијски аргумент не би требао засјенити снажан друштвени и морални аргумент за побољшање раног раста и развоја дјеце. Иако свако дијете има право да преживи и напредује, ова права се не остварују универзално у РС. Приступ висококвалитетним програмима је често неправедан, према параметрима интерсекционалности (укључујући приход, инвалидитет, етничку припадност или географски положај). Социјална правда је битан сегмент приступа раном расту и развоју дјеце.

ПРЕПОРУКЕ

Искоришћавање ових прилика захтијеваће интензивне и координиране напоре. Потребно је изградити снажно подстицајно окружење да би се олакшао приступ висококвалитетном раном расту и развоју за све, који ће бити потпомогнут обимним услугама социјалног сектора. На основу анализе садржане у овом извјештају, израђен је сет препорука политике да би се усмјерили напори и повећао потенцијал за успјех. Ове препоруке су наведене у наставку и илустроване практичним мјерама и примјерима.

Препорука 1: Јачање и усклађивање политичких и правних оквира. Постоје значајни изазови у законима који уређују рани раст и развој дјецe у Републици Српској. Слабе свеобухватне политике допринијеле су лошим исходима за дјецу у раном узрасту, као што су ниске стопе искључивог дојења или повећане стопе дјечјег сиромаштва. Провођење закона у области раног раста и развоја дјецe такође се значајно разликује у РС, што доводи до неједнакости. Политике морају бити свеобухватније у цијелој РС да омогућиле снажно окружење за подстицајну његу и што бољу усклађеност са програмом циљева одрживог развоја и приоритетима ЕУ.

- **Акција 1: Ускладити и провести постојеће стратешке документе.** Стратешки документи, попут Закона о предшколском васпитању и образовању РС који се односи на припремни програм у години прије поласка у школу, не проводе се у свим општинама/градовима. Када је ријеч о Закону о предшколском васпитању и образовању РС, припремни програми за дјецу у години прије основне школе се не проводе у цијелом ентитету и обухват није универзалан. Негативна страна дуготрајно ниског уписа у ПВО је врло значајна, а овом студијом је утврђено да би трошак недјеловања у смислу улагања у ПВО до 2052. године могао да износи укупно 9,4 милијарде КМ. Слично искуство биљежимо и у сектору здравства. Закони који уређују питања здравља мајке и дјетета су добри, међутим, смјернице за њихово провођење нису досљедно подржане. Без уједначеног провођења ових смјерница, тешко је процијенити да ли те политике заиста функционишу, у појединачним окружењима или универзално гледано.

- **Акција 2: Затворити све преостале законодавне празнине.** Постоји неколико правних и политичких празнина које ометају развој у раном дјетињству. Конкретно, потребни су бољи прописи који би спријечили агресивно оглашавање алтернатива мајчином млијеку за које је утврђено да смањују стопе превладавајућег и искључивог дојења. Стопе искључивог дојења до 6 мјесеци у РС тренутно су забрињавајуће ниске и износе само 20,9%. У овој студији је утврђено да су праксе дојења примјерене доби једна од најефикаснијих интервенција за смањење морбидитета и морталитета дјецe коју би РС могла повећати, што ово подручје чини посебно важним.
- Надаље, Стратегију развоја образовања РС треба провести и даље проширивати. Ова стратегија је била корисна у смислу да је као приоритет препознала изградњу већег броја предшколских установа. Међутим, до сада није успјела институционализовати универзални приступ припремном програму предшколског васпитања и образовања и с временом би се требала проширити да би омогућила припремни програм од 600 часова (у односу на 180 часова, како је тренутно предвиђено). Иако је Јавни фонд за дјечју заштиту у РС-у већ направио значајне искоракe у обухватању угрожене дјецe постојећим доплатком за дјецу, доплатак би требало проширити да обухвати више дјецe (на примјер, да се ово право омогући дјеци млађој од 18 година, а не до 15 година старости, у складу с Конвенцијом о правима дјетета) и обезбиједити издашнији новчани трансфер. Ово би требало урадити у циљу стварања универзалног доплатка за дјецу у РС, с обзиром на то да докази у овом извјештају говоре да су користи од универзалног доплатка за дјецу скоро седам пута веће од трошкова улагања. Потенцијални поврати на улагања у провођење ових политика су значајни.

- **Акција 3: Подржати капацитете и инфраструктуру људског капитала за провођење закона и политика.** Један од кључних разлога лоших резултата спровођења је недостатак доступних људских ресурса, капацитетета и инфраструктуре у секторима раног раста и развоја дјетета. У сегменту социјалне заштите се посебно треба фокусирати на једнак приступ услугама социјалне заштите. То подразумева обезбјеђивање знања о политикама и доступним интервенцијама социјалне заштите, оспособљено и доступно особље које ће радити на предметима и одржавање једнаког приступа у различитим подручјима. То захтијева да се чак и најугроженијим породицама омогући бољи приступ социјалној заштити. То би помогло у смањењу географских неједнакости које тренутно постоје у систему социјалне заштите РС-а. Штавише, то захтијева да социјални радници морају имају одговарајуће вјештине да могу процијенити случајеве који им предочени и да су у стању дати савјете о најбољем правцу дјеловања у сваком појединачном случају.

Препорука 2: Оптимално користити јавне буџете за развој људског капитала. Снажне социоекономске користи од побољшања услуга за дјецу у раном узрасту чине га главним подручјем за јавна улагања. Потребно је ангажовати јавна средства да би се задовољила повећана потражња за ресурсима наведеним у овој студији. Финансирање прилагођено дјечи захтијеваће предузимање низа активности, укључујући:

- **Акција 1: Анализирати трендове јавних издатака за рани раст и развој дјецe.** Преглед јавних издатака усмјерених на дјецу (PER) помогао би да се боље дешифрију компликације система јавног финансирања за дјецу и открије статус издвајања за дјецу. На основу података који су тренутно доступни, јасно је да користи јавних издатака нису усмјерене на дјецу нити се једнако осјећају међу њима. Кад је ријеч о социјалној заштити, несразмјеран износ средстава усмјерен је на борце и старија лица. Из разумљивих историјских разлога, социјална заштита је у далеко већој мјери усмјерена на борце и старија лица него на дјецу. Међутим, PER би у образовању пружио боље доказе о усмјеравању јавне подршке предшколским установама и, што је важно, које групе имају користи од те подршке. Требало би пратити општинске/градске и ентитетске издатке за рани раст и развој дјецe и прилагођавати издвајања да би дјеца могла да остваре већу корист од јавних издатака.

Акција 2: Израдити анализу фискалног простора.²³⁴ Недовољна улагања у секторе који су најрелевантнији за рани раст и развој дјецe (здравство, образовање и социјална заштита) тренутно представљају изазов. У сектору образовања, на примјер, издаци за образовање као удио БДП-а испод су референтних међународних вриједности. Надаље, посебно брине то што јавни буџети за те секторе нису оријентисани према дјечи у раном узрасту. Да бисмо разумјели изводљивост улагања у рани раст и развој дјецe, потенцијални недостатак финансирања на основу процјена трошкова ове студије и који су актери (влада, приватни итд.) на којем нивоу (општина/град, ентитет) одговорни за финансирање, потребно је направити дубинску анализу фискалног простора. Ова врста доказа помогла би да се идентификују потенцијална подручја за повећање буџетског простора за потрошњу на услуге развоја у раном дјетињству (укључујући опорезивање, међународну развојну помоћ или дуг). Анализу би могла израдити нека владина агенција или би је могао омогућити неки од развојних партнера, попут Уницефа.

- **Акција 3: Максимално искористити алокацијску ефикасност јавних буџета на начин да се средства преусмјере на дјецу у раном узрасту и да се спријечи смањење издатака у буџетима за дјецу.** Упркос демографском старењу, улагања се морају усмјерити према услугама за дјецу јер су она најбоља нада за дугорочни развој. Међутим, тренутно је удио јавних буџета који се троши на социјалне секторе у РС испод међународних циљева и регионалних просјека. На примјер, процјењује се да се у образовању само мали дио ионако малих буџета троши на предшколско васпитање и образовање. Ова студија указује на захтјевне трошкове повећања критичних услуга развоја у раном дјетињству (као што је универзални дјечји доплатак), зато је важно стратешки, ефикасно и дјелотворно користити јавна средства. На основу PER-а и анализе фискалног простора за развој у раном дјетињству, јавне буџете треба преусмјерити на улагања у социјалне секторе. Надаље, саме буџете социјалног сектора би такође требало учинити оптималним у корист дјецe у раном узрасту у случајевима у којима ће поврат

²³⁴ Канцеларија Уницефа у Руанди провела је 2022. анализу фискалног простора за социјалне секторе (нарочито ПВО). Она пружа добар примјер како се такви облици анализа могу употребити за разумевање недостатка финансирања и потенцијалних начина улагања, у друштвеним секторима. Уницеф Руанда (2022.). Анализа фискалног простора за друштвене секторе у Руанди, (Уницеф: Кигали, Руанда).

улагања вјероватно бити највећи. У пракси то може значити развој посебних буџетских линија или програма унутар секторских буџета који су усмјерени на дјецу у раном узрасту (нпр. за ПВО). То такође може да подразумеива премјештање јавних средстава са пружања основног и средњег образовања (за којим је све мања потражња због пада популације дјеце) на предшколски ниво, на примјер. У сектору здравства, опипљив примјер ових промјена била би ревизија буџета да би се уврстиле буџетске линије које се односе на стварање потражње за програмима имунизације и промовисања прехране.

Акција 3.1: Успоставити буџет прилагођен дјеци.

Надовезујући се на доказе из анализе фискалног простора, као и на доказе прикупљене у овом извјештају, РС може да изради вишегодишњи план финансирања за дјецу с низом опција финансирања укључујући потенцијалну регионалну подршку ЕУ-а, јавно-приватна партнерства и намјенски порез. Штавише, у циљу провођења буџета прилагођеног дјеци, РС би требало да уведе нове алате за буџетску класификацију и шифре за дјецу, те да пређе на програмско буџетирање. Поред стратешких буџетских линија, које су дефинисане као приоритетне и заштићене у вријеме криза, потребни су и посебни показатељи за процјену и праћење издвајања за дјецу. Буџет прилагођен дјеци ће омогућити доносиоцима одлука у РС да прате, одређују приоритете и повећавају буџетска издвајања за дјецу те да заштите сектор од буџетских резова.

Акција 4: Као приоритет одредити улагања према економичности и ефекту. Прво, прикупити чврсте доказе о ефекту права и интервенција током година. Потом предност дати улагањима у услуге које ће имати највећи друштвени и/или економски поврат или оне са највећим недостацима. Финансијска средства потребна за повећање услуга раног раста и развоја дјеце су обимна и, краткорочно, заинтересоване стране би требало да раде на одређивању приоритета, фокусирајући се на интервенције које би могле дати највеће поврате. У сектору здравства, једна таква брза интервенција би биле измјене и допуне календара вакцинације. Надаље, актери би такође могли дати приоритет улагањима у промовисање дојења или вођење случајева прерано рођене дјеце (за које је у овој студији утврђено да су најнефикасније измјерене здравствене и прехранбене интервенције).

- **Акција 5: Максимално искористити техничку ефикасност у пружању услуга, тражећи начине да се смање трошкови пружања услуга, не доводећи у питање квалитет услуге.** Конкретни примјери активности које би се могле провести обухватају: интеграцију пружања услуга, јачање система управљања јавним финансијама (PFM) да би се побољшало извршење буџета, јачање функције праћења и интерне контроле или ревизије јавних издатака у друштвеним секторима. Власти би такође требало да искористе прилике које произилазе из демографских трендова да би омогућиле ефикасност. На примјер, с обзиром на то да популација дјеце опада, пренамјеном учионица основних и средњих школа могу се смањити капитални трошкови повећања услуга предшколског васпитања и образовања. Надаље, како све мање дјеце треба услуге основног и средњошколског образовања, ствара се додатни простор у буџету, што значи да би се та средства могла прераспоредити на ниво предшколског васпитања и образовања. У сектору здравства, међутим, откривање развојних сметњи и интервенције за дјецу са таквим сметњама у раном дјетињству треба да буду интегрисане у редовне услуге примарне здравствене заштите. Тиме би се смањили трошкови и обезбиједила боља ефикасност и приступ.

Препорука 3: Развити чврста партнерства са приватним сектором.

Амбициозни циљеви проширења услуга раног раста и развоја дјеце захтијеваће блиску сарадњу са приватним сектором. Приватне компаније већ чине важан дио области раног раста и развоја дјеце у Републици Српској, посебно у пружању услуга предшколског васпитања и образовања. Да би се мобилизовали финансијски, инфраструктурни и људски ресурси потребни за универзални приступ раном расту и развоју дјеце, потребно је развијати узајамно корисна јавно-приватна партнерства.

- **Акција 1: Формирати радну групу за рани раст и развој дјеце на нивоу ентитета** са актерима јавног и приватног сектора. Сврха ове групе би била да олакша сарадњу између приватног и јавног сектора у области раног раста и развоја дјеце, мотивише дјеловање у овој области и буде платформа за консултације. Задатак ове радне групе би био да допринесе креирању политика, позива на боље консултације и сарадњу између приватних и јавних актера, те утврђује изазове или проблеме. Ово је посебно значајно за

предшколско васпитање и образовање, међутим, омогућавање тјешњег дијалога између јавног и приватног сектора такође може бити корисно и у сектору здравства. Програм за побољшање прехране у дјетињству, на примјер, ослањаће се на блиску сарадњу са добављачима надомјестака за мајчино млијеко из приватног сектора, као и дохране за дјецу у раном узрасту.

- **Акција 2: Обликовати политике на начин да се обезбиједи одговарајућа подршка за јавне и приватне пружаоце услуга предшколског васпитања и образовања.** Потражња за предшколским васпитањем и образовањем је велика и тренутно далеко надмашује могућности јавног сектора. Јавна средства за ПВО могу да се користе за подршку пружању услуга предшколског васпитања и образовања у приватном сектору. То може укључивати: (i) субвенционисање накнада за родитеље/старатеље с дјецом уписаном у приватне предшколске установе; (ii) давање директних грантова приватним предшколским установама за проширење и повећање доступности; (iii) смањење порезних стопа за приватне предшколске установе; и (iv) пружање неночане подршке приватним предшколским установама, као нпр. уступања јавних простора на коришћење у сврху организовања предшколског васпитања и образовања. Правну изводљивост јавно-приватних партнерстава треба детаљно размотрити приликом планирања ове сарадње.
- **Акција 3: Направити вишегодишњи оперативни и финансијски план за дјецу да би се подржала веза између политике и реализације.** Израда оперативних планова за рани раст и развој дјеце на нивоу ентитета критична је повезница између политике и реализације. Овим плановима треба детаљно навести циљеве и активности, временске оквире, те улоге и одговорности различитих актера (приватних и јавних) и на различитим нивоима (општина/град, ентитет). Оно што је важно је да се тај вишегодишњи план усмјери на финансирање на основу планова и тако омогући стављање на располагање одговарајућих финансијских средстава (из јавног и приватног сектора) за њихову реализацију. У овим плановима треба размотрити низ опција финансирања да би се максимално повећала

брзина проширења, укључујући иновативне опције финансирања (као што је мјешовито финансирање²³⁵ или финансирање на основу резултата²³⁶).

Препорука 4: Регулисати и пратити стандарде квалитета услуга раног раста и развоја дјеце. Иако је приступ многим услугама раног раста и развоја дјеце прилично распрострањен, квалитет и даље представља кључни проблем. То је допринијело да у сектору здравства невољко преузимају основне услуге, док у предшколским установама недостају надзор и провођење стандарда или прописа. Квалитет мора бити у центру пажње заинтересованих страна у области раног раста и развоја дјеце да би се обезбиједило да се искористе све предности повећања покривености. У области предшколског васпитања и образовања, на примјер, докази показују да пружање услуга ниског квалитета неће донијети позитивне ефекте развоју дјетета моделованом у овој студији.²³⁷

- **Акција 1: Потребно је ојачати органе који прате и регулишу пружање услуга.** У области ПВО-а, на примјер, потребно је ојачати централизовану јединицу, као што је Републички педагошки завод Републике Српске, да би могла проводити рутинске провјере на лицу мјеста и свеобухватне инспекције и тако обезбиједити квалитет и поштовање стандарда у јавним и приватним установама. Надаље, потребно је успоставити системе евалуације и вредновања у предшколском васпитању и образовању. То се односи на вредновање рада васпитача (између осталог, путем самопроцјене), (само)евалуацију предшколских установа и евалуацију на нивоу система да би се обезбиједио квалитет.

235 Мјешовито финансирање се односи на комбинацију службене развојне помоћи и јавних и приватних средстава, са генералним циљем активирања развојног финансирања из различитих извора.

236 Финансирање засновано на резултатима односи се на било који програм или интервенцију која награђује појединце или институције након што су постигнуте и потврђени договорени резултати.

237 K. Sylva, E. Melhuish, P. Sammons, I. Siraj-Blatchford i B. Taggart (2011). 'Pre-school quality and educational outcomes at age 11: Low quality has little benefit', [Квалитет предшколског образовања и образовни исходи у узрасту од 11 година: слаба корист од ниског квалитета] *Journal of Early Childhood Research*, 9:2, стр. 109-124.

- **Акција 2: Услуге праћења морају бити уско повезане са практичном подршком ради побољшања квалитета.** У ПВО-у, на примјер, испитпросјечни резултати евалуације и вредновања требало би да се рутински повезују са ентитетским органима који су у стању да пруже директну и проведиву подршку која ће установама или појединцима помоћи да се брзо врате на границу минималних стандарда. Овај додатни ниво значи да се слаба реализација повезује са диференцираном подршком.

Препорука 5: Општа једнакост и укљученост. Да би се права све дјеце једнако остваривала, политика мора да буде освијештена и циљана те мора да препознаје разлике међу дјецом и сходно томе одговара на њихове потребе. Систем у Републици Српској одликују изразите вертикалне и хоризонталне неједнакости. Кад је ријеч о дјецу у раном узрасту, то се огледа у значајним разликама у приступу потребним квалитетним услугама (посебно за ромску дјецу, дјецу из домаћинства са ниским примањима и/или руралних средина и лица са сметњама у развоју). Анализа трендова у подацима о покривености јасно указује да питања једнакости морају бити у сржи будућих одлука. Политике морају да воде рачуна о понуди и потражњи да би се обезбиједило да сва дјеца имају приступ услугама које су им потребне да преживе и напредују.

- **Акција 1: Дизајн политике и програма за дјецу у раном узрасту мора бити инклузиван** и фокусиран на оне који највише заостају у развоју. У ПВО-у, на примјер, јавна средства би требало користити за циљање дјеце која су подложна искључивању или имају додатне потребе. У практичном смислу, на страни потражње, то би могло укључивати ослобађање од плаћања накнада за дјецу из руралних подручја, дјеце из домаћинства са ниским примањима или ромског поријекла, дјецу избјеглица/миграната или дјецу са сметњама у развоју. Поред тога, то би могло укључивати додатну подршку за превладавање препрека у приступу, укључујући обезбјеђивање превоза, као и информативне кампање за сензибилизацију заједница о вриједности предшколског васпитања и образовања. На страни понуде, то би могло укључивати додатне субвенције које се дају предшколским установама да би их се подржало у васпитању и образовању дјеце са сметњама у развоју. То би било усмјерено на подстицање пружања висококвалитетних услуга и усмјеравање јавног финансирања на подручја с нижом стопом уписа или похађања наставе.

- **Акција 2: Заинтересоване стране морају снажно да заговарају и понуде економску и на правима засновану аргументацију којом ће нагласити потребу рјешавања неједнакости у раном дјетињству.** Стратешко усмјеравање финансирања на недостатке у раном расту и развоју дјеце имаће импресивну стопу поврата. Примјера ради, потенцијални поврат на улагање у проширење интервенција социјалне заштите на угрожену дјецу скоро је четири пута већи (и више од шест пута за универзални дјечји доплатак!) од онога утрошеног до 2052. године. Ови економски аргументи неће бити довољни да се обезбиједи подршка за инклузивно програмирање и развијање политика. У неким случајевима политике које су осмишљене да ријеше неједнакости могу бити скупе и чини се да имају нижу стопу поврата. Аргумент за њихову реализацију, дакле, мораће да се заснива на правима и социјалној правди. На примјер, наша анализа показује да је постојећи доплатак за дјецу већ смањено неједнакост међу становницима РС. Дакле, проширење обухвата и адекватност доплатака за дјецу може се заговарати на основу једнакости. Овдје би заинтересоване стране требало да искористе прилике које пружа кандидатура БиХ за приступање ЕУ, гдје је Комисије ЕУ истакла да БиХ мора да побољша своје резултате у обезбјеђивању права дјетета и заштити угрожених група.

- **Акција 3: Потребно је преиспитати структуру финансирања која подржава услуге раног раста и развоја дјеце** – потребно је елиминисати плаћања мимо здравственог осигурања (формална и неформална) да би се смањиле препреке за приступ кључним интервенцијама у раном развоју дјеце. Финансирање услуга раног раста и развоја дјеце у РС-у је често регресивно, чиме се сиромашнија и угроженија домаћинства излажу већем притиску. Услуге ПВО-а, на примјер, подразумевају велике издатке који се плаћају из властитог џепа за упис, што значи да ће ПВО вјероватно похађати само она дјеца из домаћинства са запосленим родитељима/старатељима. Ови доприноси домаћинства су препрека угроженој дјецу да добију његу која им је потребна, чиме се учвршћују међугенерациско сиромаштво и неједнакост. Јавна средства се морају користити да подрже прогресивнији систем финансирања, а потрошња мимо система осигурања се мора полако смањивати и елиминисати, посебно за сиромашније и угрожене групе.

Препорука 6: Подршка прикупљању, управљању и дистрибуцији података и информација. Хронични недостатак података представља пријетњу за напредак сектора раног раста и развоја дјецe. Још од Истраживања вишеструких показатеља из 2011/12 нису прикупљени нити објављени подаци о обухвату кључним интервенцијама раног раста и развоја дјецe због чега је јако тешко разумјети какав је статус дјецe у раном узрасту (то је било ограничење и за ову студију). Да би се у Републици Српској могле да искористе импресивне предности раног раста и развоја дјецe, потребно је развити позитивно подстицајно окружење. Подаци и докази представљају кључну компоненту функционалних система за развој у раном дјетињству. Без поузданих, висококвалитетних и ажурних информација, креатори политике тешко могу да се упусте у стратешко планирање, одређивање трошкова, реализацију и праћење услуга за дјецу у раном узрасту. Да би се омогућио брзи напредак ка побољшању обухвата услугама, пресудно је да се проведу практичне реформе система податка везаних за рани раст и развој дјецe.

- **Акција 1: Заинтересоване стране из цијелог ентитета требало би да успоставе радну групу за податке о раном расту и развоју дјецe чији би задатак био да побољшају системе података за развој у раном дјетињству.** Треба успоставити јасне линије извјештавања да би се спријечило дуплирање у прикупљању и управљању подацима. Треба утврдити улоге и одговорности за прикупљање података у вези са развојем у раном дјетињству, уз јасне параметре и мандате додијелене заинтересованим странама на општинском/градском и ентитетском нивоу. Те би улоге требале бити стандардизоване у цијелом ентитету да би се обезбиједила јасноћа, једноставност и одговорност у системима прикупљања података.
- **Акција 2: Потребно је редовно прикупљати податке који се односе на заједничку листу показатеља раног раста и развоја дјецe.** Заинтересоване стране у радној групи за податке о раном расту и развоју дјецe морају се обавезати да ће рутински прикупљати информације о скупу мултисекторских интервенција у области раног раста и развоја дјецe. Ти подаци би се односили на покривеност и квалитет основних здравствених и прехранбених услуга, доказе о упису и похађању предшколског васпитања и образовања, као и информације повезане са вишедимензионалним сиромаштвом дјецe. Заинтересоване стране би требале имати

календар за прикупљање ових података (годишње или двогодишње) и учитавање тих података у централну дигиталну базу података која је отворена и доступна.

- **Акција 3: Треба развити централну дигитализовану базу података отвореног приступа да би се олакшало праћење и евалуација.** Системи података морају да се рационализују да би се побољшали квалитет и ефикасност. Дигитализација система података би побољшала размјену података, управљање и дистрибуцију. Заинтересоване стране морају да развију једноставну централну базу података у коју корисници могу да учитавају прикупљене податке или прегледају извјештаје. Тиме би се смањила неефикасност, спријечило дуплирање и омогућили далеко већа одговорност и надзор унутар сектора.
- **Акција 4: Владин орган, као што је Републички завод за статистику РС, на нивоу ентитета треба имати јасне одговорности у управљању подацима о раном расту и развоју дјецe.** Они би били задужени да успоставе линије извјештавања, проводе стандарде прикупљања података и поштовање захтјева за прикупљање и дисеминацију на свим административним нивоима. Њихова дужност би такође била да управљају централним складиштем података о раном расту и развоју дјецe и обезбиједи да обвезници подношења извјештаја знају како користити овај алат, те да је приступ јавности овој бази отворен и транспарентан. У сврху праћења напретка, могао би се израдити годишњи извјештај о показатељима који се односе на рани раст и развој дјецe и покривеност услугама.
- **Акција 5: Република Српска би требала што прије да проведе ново Истраживање вишеструких показатеља (MICS) да би побољшала тачност података за стратешко планирање у сектору раног раста и развоја дјецe.** Штавише, редовно прикупљање података о буџету и потрошњи домаћинства такође ће помоћи у разумијевању дјечјег сиромаштва и подржати политику и планирање буџета на основу доказа.

- **Акција 6: Створити подстицајно окружење за дигиталну трансформацију јавног сектора.** То захтијева успостављање информативног система управљања [MIS] за унакрсно референцирано и интегрисано управљање подацима, као и за дигитализацију информација које тренутно постоје у штампаном облику у свим друштвеним секторима који утичу на рани раст и развој дјеце. Међутим, то такође захтијева да се више средстава каналише према стварању те дигиталне инфраструктуре и преквалификацији радника социјалне заштите да би могли ефикасно и дјелотворно користити систем. Дугорочно гледано, ова инвестиција ће се вјероватно исплатити кроз побољшану способност циљаних угрожених домаћинстава, бољи надзор над цјелокупним системом социјалне заштите и побољшане везе и координацију између засебних органа.
- Препорука 7: Подстакнути заједницу на дјеловање и ослонити се на иновативна локална рјешења.**
- Промјена законодавства, давање приоритета јавном финансирању и јачање система могу бити спор процес. Због густо набијених бирократских структура, врсте промјена политике које се овдје препоручују можда неће бити изводљиве у кратком року. Међутим, како је наведено у овом извјештају, ако се желе искористити све предности развоја у раном дјетињству, улагања у рани раст и развој дјеце мора почети одмах. Због тога је потребно примијенити хибридни приступ у којем се аргументи засновани на правима морају комбиновати са чврстим доказима о поврату на улагања и ангажовању заинтересованих страна које захтијевају квалитетне услуге на локалном нивоу и нивоу заједнице.
- **Акција 1: Општинске/градске управе и заинтересоване стране треба у оквиру својих овлаштења да креирају политике за подршку дјеци у раном узрасту.** То може укључивати провођење информативних кампања о промовисању дојења, позитивном родитељству или имунизацији или стварање финансијских партнерстава са приватним пружаоцима услуга предшколског васпитања и образовања.
 - **Акција 2: Развојни партнери треба да обезбиједу финансирање локалним организацијама или општинским/градским властима које уводе иновације у сектор раног раста и развоја дјеце.** Примјера ради, могу се додијелити бесповратна средства за тестирање програма ПВО-а у заједници или за преуређење простора за ПВО за дјецу из руралних подручја.
 - **Акција 3: Подстакнути локалне кампање за тражење квалитетних услуга,** укључујући подршку дојењу или оснивање предшколских установа тамо гдје их тренутно нема. Стварање потражње биће важна компонента омогућавања оне врсте брзог повећања покривености кључним интервенцијама у раном дјетињству која је моделована у овој студији. За промјену ставова и подршку интервенцијама биће потребан ангажман локалне заједнице. Ово је посебно важно у подручјима као што су здрава прехрана новорођенчади и дјеце и упис у предшколско васпитање и образовање. Посебан фокус треба бити на информативним кампањама о провјерама и интервенцијама у раном дјетињству прије навршене треће године. Када је ријеч о предшколском васпитању и образовању, локалне заједнице се могу укључити кроз локалне кампање, прикупљање средстава за оснивање локалних предшколских установа или успостављање услуга које елиминишу препреке приступу (као што је заједнички превоз дјеце у раном узрасту до предшколских установа).
 - **Акција 4: Треба подстицати учење и размјену искустава између општина/градова.** То би се могло постићи путем радне групе за рани раст и развој дјеце или објављивањем резултата иницијатива на интернету.

ТАБЕЛА 31: ТАБЕЛАРНИ ПРЕГЛЕД ПРЕПОРУКА

Препорука	Акција	Степен приоритета ²³⁸	Временски оквир ²³⁹
Ојачати и ускладити политичке и правне оквире	Провести и ускладити постојеће законе и политике.		
	Попунити све преостале законодавне празнине.		
	Подржати капацитете и инфраструктуру људског капитала за провођење закона и политика.		
Оптимално користити јавне буџете за развој људског капитала	Анализирати трендове јавних издатака за рани раст и развој дјеце		
	Направити анализу фискалног простора.		
	Максимално искористити алокацијску ефикасност јавних буџета на начин да се средства преусмјере на дјецу у раном узрасту и да се спријечи резање издвајања у буџетима за дјецу		
	Одређивати приоритете јавног улагања према економичности.		
	Максимално искористити техничку ефикасност у пружању услуга, тражећи начине да се смање трошкови пружања услуга, не новедећи у питање квалитет		
Развити чврста партнерства са приватним сектором	Успоставити радну групу за рани раст и развој дјеце на нивоу ентитета.		
	Обликовати политике на начин да се обезбиједи одговарајућа подршка за јавне и приватне пружаоце услуга предшколског васпитања и образовања.		
	Направити вишегодишњи оперативни и финансијски план за дјецу да би се подржала веза између политике и реализације.		
Регулисати и пратити стандарде квалитета услуга раног раста и развоја дјеце	Потребно је ојачати органе који прате и регулишу пружање услуга.		
	Услуге праћења морају бити уско повезане са практичном подршком ради побољшања квалитета.		
Интегрисати једнакост и укљученост у планове и програме за дјецу	Дизајн политике и програма за дјецу у раном узрасту мора бити инклузиван.		
	Заинтересоване стране морају снажно да заговарају и понуде економску и на правима засновану аргументацију којом ће нагласити потребу рјешавања неједнакости у раном дјетињству.		
	Преиспитати финансијску структуру која подржава пружање услуга раног раста и развоја дјеце.		

238 Тамније нијансе се односе на виши степен приоритета.

239 Тамније нијансе односе се на дужи период.

Препорука	Акција	Степен приоритета ²¹⁹	Временски оквир ²²⁰
Подршка прикупљању, управљању и дистрибуцији података и информација	Заинтересоване стране на страни владе треба да успоставе радну групу за податке о раном расту и развоју дјецe чији би задатак био да побољшају системе података о развоју у раном дјетињству.		
	Потребно је редовно прикупљати податке који се односе на заједничку листу показатеља раног раста и развоја дјецe.		
	Треба развити централну дигитализовану базу података отвореног приступа да би се олакшало праћење и евалуација.		
	Владин орган, као што је Завод за статистику РС, треба имати јасне одговорности у управљању подацима о раном расту и развоју дјецe		
	РС би требала што прије да проведе нову Анекту кластера вишеструких показатеља (MICS) да би побољшала тачност података за стратешко планирање у сектору раног раста и развоја дјецe.		
	Створити подстицајно окружење за дигиталну трансформацију јавног сектора.		
Подстакнути заједницу на дјеловање и ослонити се на иновативна локална рјешења	Локалне власти и заинтересоване стране требају у оквиру својих овласти да креирају политике за подршку дјецe у раном узрасту.		
	Развојни партнери треба да обавију финансирање локалним организацијама или локалним властима које уводе иновације у сектор раног раста и развоја дјецe.		
	Подстицање локалних кампања за тражење квалитетних услуга.		
	Треба подстицати учење и размјену искустава између општина/градова.		

